

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

факультет управління та бізнес-дизайну

кафедра смарт-економіки

Дипломна магістерська робота

на тему

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ НА
РИНКАХ УКРАЇНИ

Виконала: студентка 2 курсу,
групи МгЗМЕк-21
спеціальності
051 «Економіка»
ОП «Міжнародна економіка»
Костіна Наталія Анатоліївна

Керівник:
к.е.н., доцент
Шацька Зорина Ярославівна

Рецензент:
к.е.н., доцент
Пузирьова Поліна Володимирівна

Київ 2022

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Факультет управління та бізнес-дизайну

Кафедра смарт-економіки

Спеціальність 051 Економіка

Освітня програма «Міжнародна економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____ Анна ОЛЕШКО

“ _____ ” _____ 20__ року

**З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Костиній Наталії Анатоліївні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Економічна діяльність транснаціональних корпорацій на ринках України

Науковий керівник роботи Шацька Зорина Ярославівна, к.е.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від _____ “28” вересня

2022 року №180-уч

2. Строк подання студентом роботи 01.11.2022 р.

3. Вихідні дані до роботи Фінансова звітність ТОВ «Арсенал-центр»

за 2020-2021 рр.

4. Зміст дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

Вступ. Транснаціональні корпорації у системі світових економічних відносин.

Аналіз діяльності провідних закордонних та вітчизняних транснаціональних

корпорацій. Організація діяльності ТНК на вітчизняному ринку в умовах війни

та післявоєнного відновлення. Загальні висновки.

5. Консультанти розділів дипломної магістерської роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	к.е.н., доцент Шацька З.Я.	12.09.22	6.10. 22
Розділ 1	к.е.н., доцент Шацька З.Я.	30.09.22	16.10. 22
Розділ 2	к.е.н., доцент Шацька З.Я.	13.10.22	03.11. 22
Розділ 3	к.е.н., доцент Шацька З.Я.	24.10.22	22.11. 22
Висновки	к.е.н., доцент Шацька З.Я.	25.10.22	25.11. 22

6. Дата видачі завдання 12.09.2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної магістерської роботи	Терміни виконання етапів	Примітка про виконання
1	Вступ	12.09.2022	
2	Розділ 1. Транснаціональні корпорації у системі світових економічних відносин	30.09.2022	
3	Розділ 2. Аналіз діяльності провідних закордонних та вітчизняних транснаціональних корпорацій	13.10.2022	
4	Розділ 3. Організація діяльності ТНК на вітчизняному ринку в умовах війни та післявоєнного відновлення	24.10.2022	
5	Загальні висновки	25.10.2022	
6	Оформлення дипломної магістерської роботи (чистовий варіант)	28.10.2022	
7	Здача дипломної магістерської роботи на кафедру для рецензування (за 14 днів до захисту)	01.11.2022	
8	Перевірка дипломної магістерської роботи на наявність ознак плагіату (за 10 днів до захисту)	12.11.2022	
9	Подання дипломної магістерської роботи у відділ магістратури для перевірки виконання додатку до індивідуального навчального плану (за 10 днів до захисту)	14.11.2022	
10	Подання дипломної магістерської роботи на затвердження завідувачу кафедри (за 7 днів до захисту)	14.11.2022	

Студент _____

(підпис)

Науковий керівник роботи _____

(підпис)

Директор НМЦУПФ _____

(підпис)

Наталія КОСТИНА

(прізвище та ініціали)

Зорина ШАЦЬКА

(прізвище та ініціали)

Олена ГРИГОРЕВСЬКА

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Костіна Н. В. Економічна діяльність транснаціональних корпорацій на ринках України. – рукопис.

Дипломна магістерська робота за спеціальністю 051 – Економіка. – Київський національний університет технологій та дизайну, Київ, 2022 рік.

Робота присвячена дослідженню економічної діяльності транснаціональних корпорацій на ринках України. В роботі було розглянуто сутність транснаціональної корпорації, розкрито її місце у системі світових економічних відносин. Проведено аналіз діяльності провідних закордонних та вітчизняних транснаціональних корпорацій. Надані пропозиції щодо організації діяльності ТНК на вітчизняному ринку в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Ключові слова: транснаціональна корпорація, закордонна ТНК, вітчизняна ТНК, структура транснаціональної корпорації, організація діяльності ТНК.

ANNOTATION

Kostina N. V. Economic activity of transnational corporations on the markets of Ukraine. – manuscript.

Master's thesis in specialty 051 – Economics. – Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, 2022.

The work is devoted to the study of the economic activity of transnational corporations in the markets of Ukraine. The work considered the essence of a transnational corporation, revealed its place in the system of world economic relations. An analysis of the activities of leading foreign and domestic transnational corporations was carried out. Proposals regarding the organization of the activities of TNCs on the domestic market in the conditions of war and post-war reconstruction are provided.

Key words: transnational corporation, foreign TNC, domestic TNC, structure of transnational corporation, organization of TNC activities.

ЗМІСТ

Вступ.....	6
Розділ 1. Транснаціональні корпорації у системі світових економічних відносин.....	10
1.1. Сутність поняття транснаціональна корпорація та особливості її функціонування.....	10
1.2. Організаційна структура та управління транснаціональної корпорації...21	
1.3. Передумови виникнення транснаціональних корпорацій.....	29
Розділ 2. Аналіз діяльності провідних закордонних та вітчизняних транснаціональних корпорацій.....	38
2.1. Світовий досвід функціонування транснаціональних корпорацій.....	38
2.2. Досвід функціонування вітчизняних транснаціональних корпорацій.....	46
2.3. Позитивні та негативні наслідки діяльності транснаціональних корпорацій на вітчизняному ринку.....	58
Розділ 3. Організація діяльності ТНК на вітчизняному ринку в умовах війни та післявоєнного відновлення.....	65
3.1. Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України.....	65
3.2. Особливості діяльності транснаціональних корпорацій на вітчизняному ринку в умовах війни.....	72
3.3. Перспективи розвитку транснаціональних корпорацій в післявоєнний період.....	82
Загальні висновки.....	91
Список літератури.....	95
Додатки.....	104

ВСТУП

Геополітичні трансформації, що розпочалися на початку 80-х років ХХ сторіччя, зруйнували світовий порядок та активізували глобалізаційні процеси у світі. З подальшим посиленням процесу глобалізації, спричиненого інтеграцією та регіоналізацією світового господарства, стрімко змінюються і умови ведення бізнесу. Якщо в комерційну еру функціонували окремі торговельні підприємства, то в подальшому відбулося формування великих промислових підприємств масового виробництва. В сучасних умовах на перший план вже виходить не окреме велике промислове підприємство, а інтеграція підприємств, що формують міжнародний бізнес по всьому світі [78].

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. спостерігається інтенсивне зростання зовнішньоекономічної діяльності, в якій транснаціональні корпорації (ТНК) виступають торговцями, інвесторами, розповсюджувачами сучасних технологій, стимуляторами міжнародної трудової міграції. Ці компанії відіграють провідну роль в інтернаціоналізації виробництва, в процесі розширення і поглиблення виробничих зв'язків між підприємствами різних країн. На початок третього тисячоліття міжнародне виробництво товарів і послуг у рамках ТНК становило 7% світового ВВП. ТНК займають передові позиції у світовому виробництві в галузях електроніки, автомобілебудування, хімічній і фармацевтичній промисловості. З діяльністю ТНК пов'язані сподівання й розчарування більшості країн світу, оскільки ці корпорації створили розвинуту мережу виробничої, науково-технічної, інвестиційної, торгової та культурної взаємозалежності країн і заклали підвалини глобальної економіки.

Сьогодні немає жодного значного процесу в світовій економіці, що відбувався б без участі транснаціональних корпорацій. Вони приймають як пряму, так і опосередковану участь у світових економічних процесах. Хоча ТНК здійснюють свою діяльність на міжнародному рівні, їх вплив поширюється на всі країни та всі сфери життя, зокрема й політичну, що

дозволяє розглядати ТНК поряд із державами і міжнародними організаціями [41]. Тому феномен ТНК і досі є дискусійним питанням як у науковців, що займаються дослідженням сучасних міжнародних відносин, так і у керівників держав та підприємств. Тому дане питання потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Метою дипломної магістерської роботи є розвиток теоретичних та методичних положень, а також розробка практичних рекомендацій щодо покращення здійснення економічної діяльності транснаціональних корпорацій на ринках України.

Для досягнення загальної мети в дипломній магістерській роботі були поставлені та вирішені такі завдання:

- визначити сутність поняття транснаціональна корпорація та особливості її функціонування;
- дослідити організаційну структуру та управління транснаціональної корпорації;
- узагальнити передумови виникнення транснаціональних корпорацій;
- дослідити світовий досвід функціонування транснаціональних корпорацій;
- узагальнити досвід функціонування вітчизняних транснаціональних корпорацій;
- визначити позитивні та негативні наслідки діяльності транснаціональних корпорацій на вітчизняному ринку;
- виявити вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України;
- дослідити особливості діяльності транснаціональних корпорацій на вітчизняному ринку в умовах війни;
- розкрити перспективи розвитку транснаціональних корпорацій в післявоєнний період.

Предметом дослідження дипломної магістерської роботи є теоретико-методичні засади здійснення економічної діяльності транснаціональних корпорацій на ринках України.

Об'єктом дослідження дипломної магістерської роботи є процес економічної діяльності транснаціональних корпорацій на ринках України.

Інформаційна база дослідження. Інформаційною базою дослідження виступають наукові праці вітчизняних та закордонних вчених, законодавчі акти, у яких висвітлюється проблема здійснення економічної діяльності транснаціональних корпорацій на ринках України, електронні ресурси мережі Інтернет, державного комітету статистики.

Теоретичне значення дипломної магістерської роботи полягає в подальшому розвитку теорії економічної діяльності транснаціональних корпорацій на ринках України.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дипломної магістерської роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних і науково-методичних положень, спрямованих на удосконалення економічної діяльності транснаціональних корпорацій на ринках України та наданні практичних рекомендацій щодо її активізації в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Практичне значення одержаних результатів. Практична цінність і дипломної магістерської роботи полягає у розробці і обґрунтуванні конкретних рекомендацій щодо удосконалення економічної діяльності транснаціональних корпорацій на ринках України в умовах війни та післявоєнного відновлення, які можуть бути використані в подальшій практичній діяльності вітчизняних корпорацій.

За результатами дипломної магістерської роботи опубліковано наукову статтю у фаховому виданні, а саме:

1. Шацька З. Я., Костіна Н. С. Транснаціональні корпорації агропромислового сектору: сучасний стан та перспективи розвитку. *Формування ринкових відносин*. 2022. № 10. 14 с.

Апробація результатів дослідження. Результати дипломної магістерської

роботи апробовано на науково-практичних конференціях та опубліковано в вигляді тез доповідей, а саме:

1. Шацька З., Костіна Н. Напрями співпраці закладів вищої освіти та підприємницьких структур в умовах післявоєнного відновлення України. Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації». 7 жовтня 2022 р. Київ, КНУТД. С.44-45.

Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, що поділені на дев'ять підрозділів, висновків та списку використаної літератури. Обсяг роботи загалом складає 122 сторінок, містить 10 рисунків, 16 таблиць, 2 додатка. Список використаних джерел складається із 86 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ У СИСТЕМІ СВІТОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

1.1. Сутність поняття транснаціональна корпорація та особливості її функціонування

Упродовж останніх десятиліть на міжнародній арені з'явилися нові потужні гравці, які швидко зайняли свою нішу у світовій економіці. Потужність їхньої діяльності й кількість активів іноді можна порівняти з ВВП декількох країн разом узятих. Такі економічні гіганти отримали назву міжнародні або транснаціональні корпорації (ТНК). Міжнародні корпорації є основними суб'єктами прямих іноземних інвестицій у світовій економіці. Їх виникнення стало наслідком інтернаціоналізації виробництва і капіталу. Здійснення закордонних інвестицій і створення найбільшими компаніями численних філій в інших країнах перетворило національні за формуванням капіталу корпорації на міжнародні – інтернаціональні за діяльністю.

Транснаціональні корпорації – основний структурний елемент економіки більшості країн, провідна сила їх розвитку та підвищення ефективності. Глобальні тенденції інтернаціоналізації виробництва й капіталу, приватизації, стратегічних альянсів і лібералізації зовнішньої торгівлі поставили ТНК у центр світового економічного розвитку. З огляду на них і подальший перерозподіл світових ринків та сфер впливу, можна прогнозувати можливість появи найближчим часом міжнародних суперкорпорацій шляхом злиття, поглинання чи об'єднання найбільших компаній світу. Глобальні процеси переділу світового ринку торкаються різноманітних галузей, у яких домінують ТНК.

У науковій літературі приналежність до міжнародних корпорацій окреслюють два поняття:

– транснаціональні корпорації (ТНК) – корпорації, в яких головна компанія належить капіталу однієї країни, а філії знаходяться в багатьох країнах світу;

– багатонаціональні корпорації (БНК) – корпорації, в яких головна компанія належить капіталу двох і більше країн, а філії розміщені в багатьох країнах світу.

Цей поділ є досить умовним, оскільки для характеристики міжнародної корпорації більше значення має не те, капіталу скількох країн належить головна компанія корпорації, а глобальний характер її діяльності, інвестування і отримання прибутку. Крім того більшість сучасних міжнародних корпорацій представляє певний національний, а не багатонаціональний капітал. Тому найчастіше цю відміну між ТНК і БНК не враховують, а всі міжнародні корпорації називають транснаціональними [].

Термін «ТНК» (transnational corporation) і його еквіваленти (multinationals enterprise, multinational company, multinational corporation) вперше з'явилися в 1960-1962 роках. Традиційне визначення ТНК як фірми, що має власні філії в 2-х і більше країнах, зазнало значної критики. Ряд дослідників вважають за необхідне для ТНК наявність виробничих потужностей як мінімум у 6 країнах [67].

Транснаціональними корпораціями (ТНК) вважаються суб'єкти підприємницької діяльності, що здійснюють її за межами однієї країни. В економічній літературі також можна зустріти думку, що транснаціональною є корпорація, капітал якої мононаціональний, а сфера діяльності – міжнародна. Термін «багатонаціональні корпорації» іноді застосовується до корпорацій, які багатонаціональні і за природою свого капіталу, і за сферою діяльності. Усі ці визначення можна застосувати до поняття транснаціональна корпорація [14].

На сьогодні відсутнє яке-небудь одне загальноприйняте формулювання транснаціональної корпорації. Дві міжнародні організації – Організація Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕКД) і Комісія ООН з Торгівлі і Розвитку (ЮНКТАД) розробили свої трактування, що вважаються найбільш авторитетними. Згідно ОЕКД транснаціональні корпорації звичайно включають компанії приватної, державної чи змішаної форм власності, які знаходяться в різних країнах. При цьому одна чи більше з цих компаній може здійснювати

значний вплив на діяльність інших, особливо в сфері обміну знаннями й ресурсами.

За визначенням Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), транснаціональні корпорації – це підприємства, до яких входить материнське підприємство і його закордонні філіали, при цьому ТНК можуть як набувати статусу корпорації, так і не мати його. В цілому ж вони створюють систему міжнародного виробництва, розподілену між кількома країнами, але контрольовану з одного центру (часто зі штаб-квартири, що розташована у країні її базування). Так, приміром, штаб-квартира корпорації «Nestle» розміщується у швейцарському місті Вевей, отже, її країною базування є Швейцарія, корпорації «Toyota» – Японія, а «Philips» – Нідерланди [66].

Найчастіше під ТНК розуміють «...велике об'єднання, що використовує у своїй господарській діяльності міжнародний підхід і передбачає формування і розвиток міжнародного виробничо-збутового, торгового і фінансового комплексу з єдиним центром прийняття рішень в країні базування і з філіями, представництвами та дочірніми компаніями в інших країнах» [77].

ТНК – це міжнародні фірми, що мають свої господарські підрозділи у двох або більше країнах, управління якими здійснюється з одного або декількох центрів. В основі такого управління – механізм прийняття рішень, який дає змогу здійснювати узгоджену політику і загальну стратегію, розподіляючи ресурси, технології та відповідальність для досягнення результату – отримання прибутку [54., с. 39].

Перше визначення ТНК з'явилося у 1960 р. Його запропонував Давід Лілієнталь, американській державний діяч, якій у своєму визначенні не робив акцент на характеристиці структурних і організаційних сторін ТНК, а визначав ТНК як фірму, що діє більш ніж в одній країні, діяльність якої носить наднаціональний, наддержавний характер і веде до створення і управління зв'язків, що робить дуже активний вплив на процеси, які протікають в інших країнах.

Сьогодні використовують визначення ТНК, запропоноване Організацією об'єднаних націй (ООН). Транснаціональна корпорація – найбільш потужна компанія корпоративного бізнесу, яка діє в рамках міжнародного масштабу і відіграє вирішальну роль у посиленні світогосподарських зв'язків; це гігантські, широко диверсифіковані як в галузевому, так і у географічному плані господарські структури, які за своєю економічною потужністю прирівнюються до деяких держав [41].

Ознаками транснаціональних корпорацій, які відрізняють їх від підприємств є такі:

- значні масштаби інтернаціональної діяльності, в яку втягнуті практично всі країни світу;
- підприємство реалізує продукції більш як в одній країні;
- підприємства і філіали компанії розташовані у двох і більше країнах;
- власники підприємства є резидентами різних країн.
- величезний матеріальний і фінансовий потенціал;
- міцні позиції не лише у національній, а й у світовій економіці;
- територіальна і галузева диверсифікованість діяльності.

Критеріями віднесення корпорацій до ТНК, визначеними Комісією з ТНК при Економічній і соціальній Раді ООН, є наступні:

- річний обіг (обсяг продажу) понад 1 млрд. дол. США;
- наявність філій не менш як у шести країнах;
- частка іноземних активів не менше 25-30% від обсягу загальної вартості всіх активів компанії;
- зовнішньоекономічні операції, здійснювані поза межами країни базування, на рівні 1/5-1/3 всього обороту компанії [39].

ТНК можна визначити як інститут або організацію:

- що здійснює виробництво або послуги, не менше, ніж у шести країнах;

- в якій задіяні не менше 25 % іноземних працівників;
- структура активів якої складає не менше 25% капіталовкладень за кордоном;
- річний обіг якої не менше 1 млрд. дол.;
- обсяг реалізації товарів за межами головної (материнської) компанії складає не менше 20%;
- що проводить єдину стратегію управління розвитку національних підприємств, які входять в організаційну структуру ТНК.

Діяльність даного підприємства-інституту, його управління й інтереси обумовлені не лише внутрішніми, а й зовнішніми чинниками, причому потреби місцевого розвитку, як правило, або ігноруються, або мало приймаються до уваги, і сама діяльність пов'язана насамперед із розвитком світового господарства.

Транснаціональні компанії характеризуються такими основними рисами:

- інтернаціональні і за сферою функціонування, і за сферою застосування капіталу;
- мають, як правило, величезний матеріальний і фінансовий потенціал;
- виходячи з попередньої ознаки, мають можливість здійснювати значні відрахування на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки (ТНК є носіями досягнень передової науки, передових технологій);
- мають, як правило, тісні зв'язки з національними банківськими компаніями і національними банківськими системами, входять у фінансові угруповання;
- як правило, це багатоміжклатурні фірми, діяльність яких досить сильно диверсифікована
- їм притаманна відносна незалежність руху власного капіталу по відношенню до процесів, що відбуваються в національних межах [41].

ТНК поділяються на декілька груп:

1. Корпорації, національні за своїм капіталом, але міжнародні за сферою діяльності (наприклад, «Дженерал моторз», «Форд Моторз», «Інтернешнл бізнес мешинз» – США; «Сіменс», «Фольксва-ген» – ФРН; «Філіпс» – Нідерланди; «Імперіал кемікал індастріз» – Великобританія; «Несите» – Швейцарія).

2. ТНК, які є міжнародними за своїм капіталом та за сферою діяльності. На відміну від першої групи ТНК, вони належать капіталові декількох держав. Це — англо-голландські концерни: нафтовий «Роял датч-Шелл», хіміко-харчовий «Юнілевер»; англо-американо-канадський нікелевий трест «Інтернешнл нікл компані оф Кенада»; бельгійсько-франко-люксембурзький металургійний концерн «Арбед»; німецько-бельгійський трест фотохімічних товарів «Агфа-Ге-верт»; англо-італійський концерн резино-технічних виробів «Данлоп-Шреллія». Спільним для цих двох груп є те, що ці монополії створені як юридичні особи однієї держави, хоча можуть мати в інших країнах численні філії, дочірні підприємства тощо. З правового погляду вказані монополії не в міжнародними юридичними особами, хоча термін «міжнародний» застосовується і в офіційних назвах деяких із них.

3. Картелі й синдикати, об'єднання виробничого та виробничо-технічного характеру, що не є юридичними особами.

За організаційно-правовим механізмом створення ТНК поділяються на дві групи:

- національні;
- корпорації, концерни, трести, що мають іноземні активи в декількох країнах;
- міжнародні;
- капітал яких утворився з капіталів двох або більше фірм зарубіжних країн [81].

Вперше термін транснаціональна корпорація був використаний Т. Левіттом у журналі «Govard business review» у 1993 році. Цим терміном він позначив феномен злиття ринків окремих продуктів, вироблених найбільшими

транснаціональними корпораціями. Розширене трактування терміну ТНК було здійснено Гарвардською школою бізнесу у 1990 р., коли К. Омае опублікував монографію «Світ без кордонів», в якій стверджував, що існування держав стало безглуздом через те, що у ролі сильних акторів на економічному полі виступають глобальні фірми [81].

Таблиця 1.1

Етапи еволюції транснаціональних корпорацій

Етапи	Характерні ознаки
I етап – друга третина XIX ст. перша пол. XX ст.	<ul style="list-style-type: none"> – інвестування в сировинні галузі іноземних економік – створення в приймальних країнах розподільних та збутових підрозділів – виробництво однакової або слабо диференційованої продукції
II етап - друга пол. XX ст. – кінець XX ст.	<ul style="list-style-type: none"> – посилення ролі зарубіжних виробничих підрозділів ТНК – інтеграція зарубіжних виробничих і збутових операцій – стратегія диверсифікації
III етап — з кінця XX ст.	<ul style="list-style-type: none"> – утворення мереж внутрішньофірмових зв'язків регіонального чи глобального масштабу – інтеграція наукових досліджень та розробок матеріально-технічного забезпечення, виробництва, розподілу, збуту – формування ТНК у країнах, що не є економічно розвинутими

Джерело: складено автором

Роль ТНК на міжнародних ринках слід розглядати з точки зору двох підходів:

Підхід 1. Даного підходу притримуються дослідники Селлі Р., Томпсон С., Гілпін Р., які вважають, що ТНК є продуктом розвитку конкретної національної економічної системи і орієнтовані на її політику, впливають на середовище країни базування, ринок яких для більшості з них відіграє ще переважну роль. Аргументами стають відмінності в поведінці американських, європейських і японських міжнародних фірм, що є результатом впливу національних особливостей країн їх походження, різної структури економіки, специфічних рис корпоративного управління. За цією логікою середовище країни базування, а саме внутрішня економічна структура, економічна

ідеологія, соціальні пріоритети та інші «домашні» чинники країни базування ТНК справляють основний вплив на формування їх стратегії.

Підхід 2. Даного підходу притримуються дослідник Омає К., який вважає ТНК – наднаціональними акторами на світовій арені. На його погляд, національні держави є анахронізмом, що лише спричиняє політичну фрагментацію глобальної економіки. ТНК розглядаються, як потужний незалежний суб'єкт, що конкурує з національними державами та навіть переважає їх за силою та могутністю. Величзний розмах міжнародних операцій сучасних ТНК, нова стратегія глобального постачання та виробництва роблять такі підприємства космополітичними та незалежними від країни їхнього національного походження. Орієнтиром для таких підприємств є ринки не однієї країни, а присутність в усіх основних світових регіонах економічної діяльності (Північна Америка, Західна Європа, Тихоокеанський басейн). Значним аргументом на підтримку такої позиції вважаються також стратегічні альянси транснаціональних фірм, що ще більше підривають значення національних кордонів держав [65].

Транснаціональні корпорації є головним суб'єктом руху міжнародних інвестицій, технологій та головним організатором та координатором міжнародного виробництва. Системи міжнародного виробництва – це міжнародні мережі різних типів і видів виробничих процесів, які об'єднують підрозділи транснаціональних фірм, а також їхніх контакторів, постачальників. Система міжнародного виробництва транснаціональних корпорацій має такі ключові параметри як управління, глобальний ланцюг створення вартості та географічна конфігурація, характерні риси яких наведені в табл. 1.2.

Таблиця 1.2.

Ключові параметри системи міжнародного виробництва ТНК

Ключові параметри системи міжнародного виробництва ТНК		
Управління	Глобальний ланцюг створення вартості	Географічна конфігурація
структура контролю, що визначає координацію міжнародної діяльності, дає змогу здійснювати виробничі, маркетингові, фінансові та інвестиційні операції в глобальних масштабах	організація міжнародного розосередження економічної діяльності, що спрямована на створення та збереження доданої вартості продукту	прискорення темпів зміни місць дислокації окремих структурних сегментів, зростання мобільності транснаціональної діяльності компаній

Джерело: складено автором за [30]

Основою міжнародного виробництва транснаціональних компаній є прями та портфельні інвестиції і форми вивозу капіталу, які представлені в табл. 1.3.

Таблиця 1.3.

Основа міжнародного виробництва для ТНК

Основа міжнародного виробництва для ТНК		
Прямі інвестиції	Портфельні інвестиції	Форми вивозу капіталу
– реальні капіталовкладення в підприємства, землю, обладнання, технологію або послуги, що створюють матеріальну базу для розширення бізнесу на національні кордони; – кредитування або придбання акцій в зарубіжному підприємстві, котре у значній мірі знаходиться у власності інвестора або під його контролем	– вкладення капіталу в іноземні цінні папери, тобто суто фінансові активи, що не дають інвестору права повного контролю над об'єктом інвестування; – кредитування або придбання акцій в зарубіжному підприємстві, що не належить або непідконтрольне інвестору	експорт за кордон власного капіталу; – реінвестовані прибутки; – внутріфірмові трансфери

Джерело: складено автором за [30]

Міжнародна виробнича система ТНК у вузькому розумінні охоплює мережу підконтрольних їм підприємств. У широкому розумінні ця система охоплює і незалежні компанії, що мають стабільні тривалі неакціонерні зв'язки з підрозділами ТНК.

Ключовою ознакою прямих іноземних інвестицій є набуття довгострокового економічного інтересу, коли інвестор отримує чи зберігає контроль над об'єктом вкладення капіталу. Прямі інвестиції поділяються, в свою чергу, на вертикальні та горизонтальні. Вертикальні прямі інвестиції – це прямі інвестиції в галузі, що належать до різних стадій виробництва окремого продукту. Горизонтальні прямі інвестиції – це прямі інвестиції за рубіж, але в межах однієї галузі.

На відміну від прямих інвестицій портфельні інвестиції являють собою вкладення капіталу в іноземні цінні папери, тобто суто фінансові активи (облігації, акції), що не дають інвестору права реального контролю над об'єктом інвестування. При здійсненні прямих іноземних інвестицій трансфер капіталу від ТНК до підприємства – резидента іншої країни може здійснюватися в таких формах:

- експорт за кордон власного капіталу – (капітал батьківської компанії або інших філіалів): гроші, паї, акції, інші цінні папери, майнові внески, основні фонди, права на використання нематеріальних активів, права користування землею, водою та іншими ресурсами або майном;

- реінвестовані прибутки – нерозподілені дивіденди, що належать іноземному інвестору;

- внутрішньо фірмові трансферти – субсидії, кредити, позики батьківської компанії або однієї філії до іншої філії.

Транскордонний механізм об'єднання компаній включає в себе процес поєднання (на основі участі в акціонерному капіталі) компаній різних країн і складається з таких структурних елементів, як транскордонне злиття, транскордонне поглинання та транскордонне злиття і поглинання. Злиття може набирати форми консолідації або статутного (установчого) злиття. Транскордонні поглинання розподіляються на поглинання іноземних філіалів та місцевих фірм. У свою чергу, транскордонні злиття та поглинання за функціональним підходом підрозділяються на горизонтальне, вертикальне та конгломероване злиття та поглинання.

Таким чином, транснаціональні корпорації мають характерні особливості, що визначають їх вагомому місце у структурі світової економіки, а саме:

- незалежність – здатність приймати рішення і дії незалежно від інтересів і ситуації в країні розміщення;
- комплексність – структура власності і управління, а також організаційних і просторових структур;
- територіальна дисперсія – дії, що створюють додану вартість;
- територіально розподілені можливості – інноваційні, виробничо-торговельні, фінансові, що використовуються відповідно до критерію глобальної ефективності. Корпорації прагнуть знайти кращі місця для кожної ланки ланцюжка створення вартості;
- компетентність – ключова характеристика компанії, яка має провідну роль у розподілі ресурсів, конфігурації ланцюжка вартості та формування організаційних структур, вибір методів конкуренції й кооперації;
- спеціалізація – пов'язана з поділом праці у рамках всієї корпорації. Полягає в ухваленні філіями видів діяльності відповідно до потреб глобального ринку, а не окремих країн;
- компроміс – впливає зі здатності інтернаціоналізації різних угод в рамках своїх організаційних структур. Діяльність на багатьох ринках дає можливість використати переваги економічних відмінностей, зокрема у цінах системах оподаткування, курсах валют, відсоткових ставках, тощо;
- інтеграція – ґрунтується на тісній взаємодії та координації діяльності окремих підрозділів що становлять організаційну структур ТНК;
- організаційна гнучкість – полягає в такій організації діяльності, як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі корпорації, що допомагає найкраще і найшвидше адаптуватися до мінливих умов ринку;
- загальна ефективність – консолідований підхід до рентабельності корпорації, що є фінансовим результатом всієї організації, а не окремих підрозділів. Тимчасові окремі філії або центр можуть показати збитки, що як

правило, є результатом визначеної внутрішньо корпоративної стратегії компанії [64].

Сучасні ТНК контролюють 70-90% світових ринків товарів, послуг, технологій, а загальний обсяг реалізації 200 найбільших з них становить понад 30% світового валового внутрішнього продукту. Важливо усвідомлювати, що провідні національні економіки надзвичайно транснаціоналізовані. Це – і США, Японія, західноєвропейські країни з могутніми та численними ТНК, і, наприклад, Південна Корея з конгломератом декількох ТНК, на яких тримається її внутрішня економіка та міжнародна конкурентоспроможність.

1.2. Організаційна структура та управління транснаціональної корпорації

Утворення міжнародних ТНК можливо шляхом:

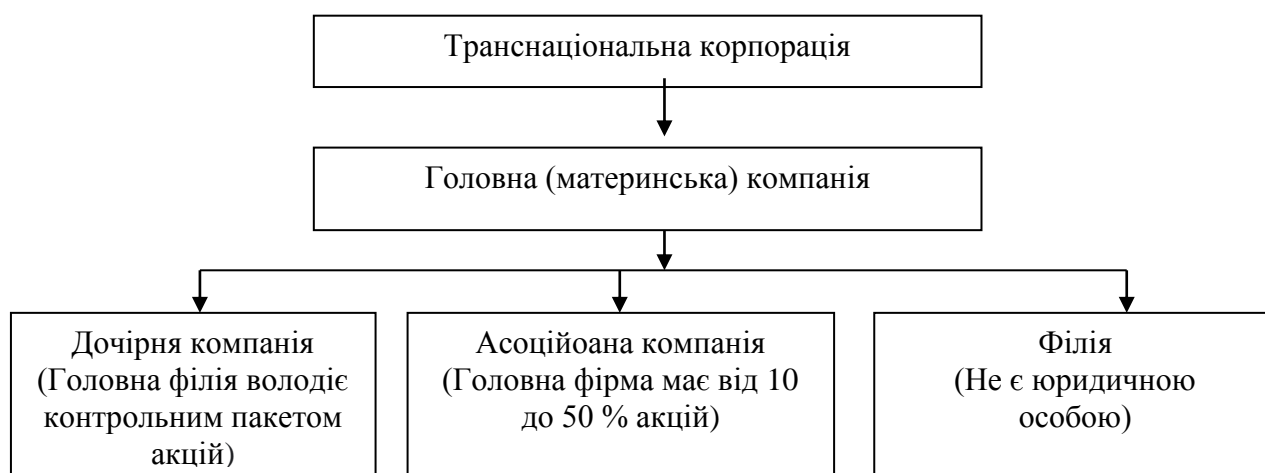
- заснування компаніями різних країн нової спільної самостійної фірми;
- придбання національною компанією контрольного пакета акцій закордонної компанії;
- злиття шляхом обміну акціями між фірмами, які залишаються юридично незалежними (квазізлиття);
- безпосереднє злиття активів фірми різних країн [61, с. 255–256].

З погляду міжнародного менеджменту систему управління ТНК можна розділити на такі рівні:

1. Вищий менеджмент – Рада директорів, (Спостережна рада), Правління.
2. Середній менеджмент – центральні адміністративні органи, які забезпечують і контролюють роботу всіх підрозділів ТНК.
3. Нижчий менеджмент – підрозділи оперативно-господарської діяльності в межах окремих структурних підрозділів. Рада директорів розробляє загальну політику, Правління її реалізує на практиці. Рада директорів є виборчим органом, який представляє інтереси акціонерів, його очолює голова. Правління також обирається акціонерами, але часто вони лише втілюють

рішення Ради директорів. Глава Правління зазвичай називається президентом компанії. При Раді директорів існують консультаційні структури, які дають рекомендації та аналітичні висновки, чим забезпечують ефективне функціонування Ради. Очолюють корпорацію генеральний та виконавчий директори. Особливе місце в управлінні належить віце-президентам, які контролюють міжнародну діяльність корпорації [58].

У загальному вигляді організаційна структура ТНК складається з (рис. 1.1.):

Джерело: побудовано автором

Рис. 1.1. Організаційна структура транснаціональної корпорації

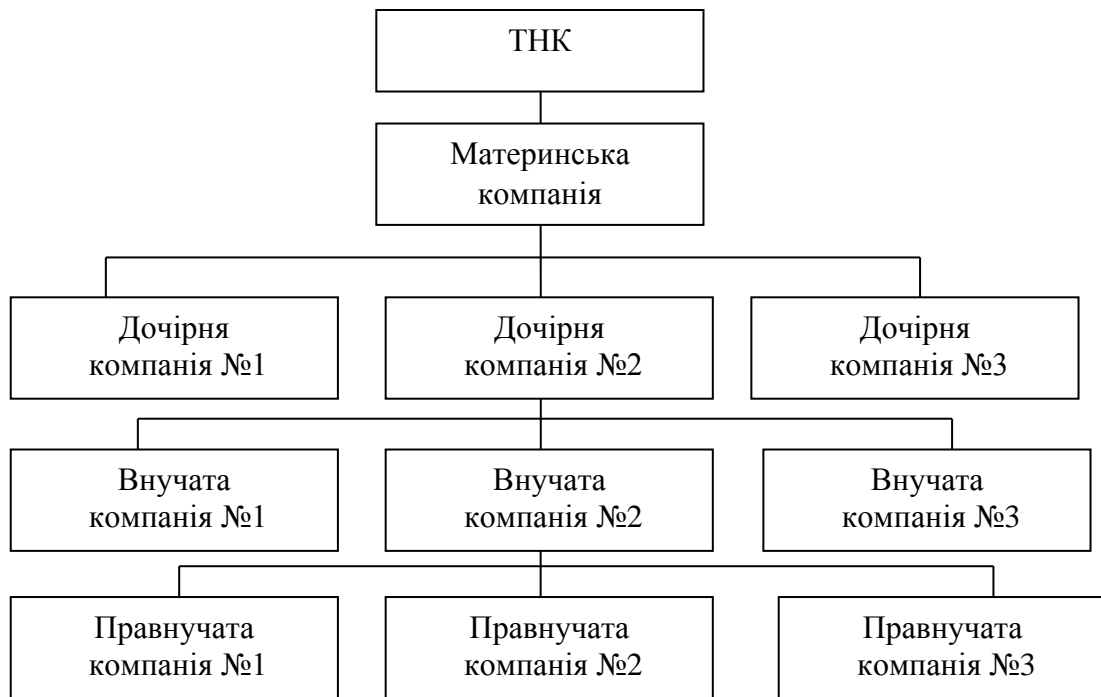
Материнська компанія (головний офіс, головна компанія, штаб-квартира, батьківська компанія) – є адміністративним центром усієї системи ТНК. Саме тут ухвалюються рішення щодо функціонування всієї системи підприємств: щодо керівного складу корпорації, НДЦКР, злиття, придбання та ліквідації підрозділів, відбувається формування довгострокової виробничої, інвестиційної та фінансової політики філій і ТНК в цілому.

Філії (відділення) повністю належать батьківській компанії, не є юридичними особами, не мають власного балансу, не можуть самостійно емітувати акції.

Асоційовані компанії є підрозділами, які не належать корпорації, головна компанія лише бере участь в управлінні.

Дочірні компанії повністю контролюються материнськими компаніями через контрольний пакет акцій [58].

Структура ТНК має декілька різновидів: ієрархічна (вертикально та горизонтально інтегровані) (рис. 1.2.) та етархічна. Ієрархічна організаційна структура має складне ієрархічне підпорядкування материнській компанії.

Джерело: складено автором за [41]

Рис. 1.2. Ієрархічна структура ТНК

Ступінь підпорядкування залежить від організаційно-правової форми другого рівня ієрархії: дочірні компанії, асоційовані компанії, компанії однакового володіння або відділення, філії.

Підрозділи ТНК закордоном можуть бути створені у формі таких суб'єктів: дочірня компанія; асоційована компанія; філія.

Дочірня компанія («subsidiary») реєструється як самостійна компанія і має статус юридичної особи з власним балансом. Контролює її батьківська компанія, яка володіє частиною акцій або всім капіталом.

Асоційована (змішана) компанія («associate») відрізняється від дочірньої меншим впливом батьківської фірми, якій належить суттєва, але не основна

частина акцій. Змішані компанії, в яких іноземному інвестору належить більше від половини акцій, називають компаніями переважного володіння: якщо 50% належить іноземному інвестору і 50% місцевому – компаніями однакового володіння: якщо іноземний інвестор має менше ніж 50% акцій – змішаним підприємством з участю іноземного капіталу.

Відділення, філії не є самостійними компаніями та юридичними особами і на всі 100% належать батьківській фірмі. Відділення можуть мати форму представництва головної компанії за кордоном, партнерства, у тому числі і з місцевими підприємцями, рухомого майна (кораблі, літаки, нафтові платформи), що належить головній компанії і функціонує за кордоном не менше 1 року. Країна, у якій розташовується головна компанія, називається країною базування, а країни, де знаходяться компанії-філії – приймаючими країнами.

В етархічній організаційній структурі не існує такого підпорядкування, оскільки материнська компанія може виконувати функції логістичного центру, який мінімізує транспортні витрати між підрозділами та витрати на складування, зводячи їх до нуля [41].

Організаційна структура ТНК обирається на основі впливу таких чинників:

- рівень диверсифікації діяльності ТНК в різних галузях;
- рівень незалежності різних видів діяльності (організаційно-правової та фінансово-економічної), що здійснюються ТНК;
- рівень присутності та види операцій ТНК на різних регіональних ринках

При формуванні організаційної структури управління ТНК важливим є також дотримання наступних принципів: (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Принципи побудови організаційної структури управління ТНК

Принцип	Сутність
1	2
Принцип реальності	Обираються такі управлінські рішення, які будуть кращими (оптимальними) за комплексом показників для заданих умов. Рішення приймається завжди таким чином, щоб завдяки обраному варіанту був досягнутий результат, згідно поставлених цілей логістичної системи підприємства. Передбачає наявність чітко сформульованої мети або кількох цілей організації.
Принцип цілісності	В межах логістичної системи слід виконувати задану цільову функцію, яка є загальною для всіх елементів ТНК. Будь-яка логістична система повинна розглядатися спочатку на макрорівні, у взаємодії з навколишнім середовищем, а потім вже на мікрорівні. Побудова ТНК повинна базуватися на виявленні складу та змісту функцій управління. Таким чином, функції управління, залежно від трудомісткості, можуть виконувати кілька підрозділів, або, навпаки, один підрозділ може діяти в межах кількох функцій.
Принцип системності	Передбачає дослідження логістичного об'єкту, з одного боку, як єдиного цілого, а з іншого боку, як частини більшої системи, в якій аналізований об'єкт знаходиться у визначених відносинах з іншими системами
Принцип ієрархії	Ієрархічна побудова логістичних систем обумовлюється тим, що управління в них пов'язано з використанням та обробкою значних масивів даних. На нижчих рівнях використовується більш детальна і конкретна інформація, що охоплює виключно окремі аспекти функціонування логістичної системи. На більш високі рівні надходить узагальнена інформація, що характеризує умови функціонування всієї логістичної системи. На даних рівнях приймаються рішення щодо логістичної системи в цілому.
Принцип визначення оптимальної норми керованості	Чисельність підлеглих, підпорядкованих одному керівникові повинна бути науково обґрунтованою. Очевидно, що кількість підлеглих може бути тим більшою, чим більша є однорідність завдань, які вони вирішують. Отже, чисельність підлеглих на вищому рівні управління мусить бути меншою, ніж на нижчих рівнях. Працівник повинен отримувати накази лише від одного начальника. Для сукупності операцій, що персоналізують одну мету повинні бути один керівник і одна програма.
Принципи зворотного зв'язку	Цей принцип забезпечує можливість відслідковування функціонування системи та його коригування
Принцип простоти організаційної структури	Кількість ланок і рівнів управління повинні бути мінімальними для ефективної роботи персоналу, що призведе до спрощення процесу переміщення інформації як вертикально, так і горизонтально.
Принцип формалізації	Формалізація передбачає отримання кількісних і якісних характеристик функціонування логістичної системи ТНК
Принцип реагування на зміни	Передбачає опір змінам підлеглих та напрямки вирішення цих проблем керівником. Ефективно побудована, гнучка та оперативна діюча система управління змінами є гарантом запобігання виникнення кризових явищ в ТНК

1	2
Принцип впровадження змін	Готовність підлеглих до змін, а також зміни параметрів виробничо-технологічних процесів відповідно до існуючих ринкових вимог.
Принцип інтеграції	Інтеграція означає об'єднання в ціле будь-яких частин або властивостей. Принцип інтеграції спрямований на вивчення інтеграційних властивостей і закономірностей в ТНК. Інтеграційні властивості виникають в результаті суміщення елементів до цілого, суміщення функцій в часі і в просторі.

Джерело: складено автором

Теоретик міжнародного менеджменту Перлмуттер розробив типологію, згідно з якою розрізняють 4 ідеально-типові концепції управління транснаціональною корпорацією, серед яких (рис. 1.3.):

Джерело: побудовано автором

Рис. 1.3. Концепція управління транснаціональною корпорацією

Етноцентрична, або концепція управління, зорієнтованого на власну країну. При її розробці за основу взято припущення, що стиль менеджменту, поширений у певній країні (переважно американській), придатний для використання за кордоном; з огляду на це в іноземних філіях застосовують такий самий стиль управління, як і в материнській компанії.

Поліцентрична концепція управління базується на припущенні, що культурні умови в більшості країн настільки відрізняються від умов власної країни, що застосування стилю управління материнської компанії в іноземних дочірніх підприємствах призведе лише до великих втрат ефективності; з огляду

на це керівники іноземних дочірніх компаній змушені адаптувати стиль менеджменту материнської компанії до місцевих умов.

Геоцентрична концепція управління базується на припущенні, що оптимальне розміщення ресурсів можливе лише у результаті одночасного використання переваг стандартизації та адаптації. Материнська та іноземні дочірні компанії в такому разі не можна більше розглядати як незалежні підприємницькі структури, а лише як взаємопов'язані складові глобально-орієнтованої мережі розподілу праці і спеціалізації. Таким чином, незалежно від наявних умов певної країни, в якій функціонує підприємство, як у материнській, так і в дочірніх компаніях застосовують стратегію управління, що максимізує глобальну ефективність ТНК.

Регіоцентричну концепцію управління згодом доповнили Д. Хінен і Х.Перлмуттер. Відповідно до неї відносно однорідним ринком можна вважати лише окремі економічні регіони, країни-члени (ЄС, НАФТА або МЕРКОСУР). У межах окремих регіонів постійно відбувається інтеграція щодо забезпечення діяльності підприємства, тоді як застосування різних стилів менеджменту зумовлює великі розбіжності в управлінні різними підрозділами підприємства. Таким чином, у регіоцентричній концепції управління зроблено спробу поєднати переваги світової інтеграції з необхідністю адаптації до національних умов, причому для деяких регіонів створюються моделі управління.

У світовій практиці розрізняють п'ять типових глобальних організаційних структур ТНК:

- глобальну товарну,
- глобальну регіональну,
- глобальну функціональну,
- змішану,
- матричну.

Кожному типу організаційної структури притаманні специфічні риси, що представлені в табл. 1.5.

Таблиця 1.5.

Типові глобальні організаційні структури ТНК

Типові глобальні організаційні структури ТНК				
Глобальна товарна	Глобальна регіональна	Глобальна функціональна	Змішана	Матрична
передбачає відповідальність національних підрозділів ТНК на окремі групи товарів по всьому світу	закріплює за регіональним підрозділом усі функції в межах регіону (виробництво, фінанси, маркетинг, кадри)	орієнтує управління фірмою на виконання базових функцій; кожний функціональний відділ відповідає як за національне, так і за міжнародне виробництво	поєднує елементи різних підходів до організації структури фірми	поєднує регіональну та товарну структуру або функціональну та товарну структуру; орієнтує керівників підрозділів на реалізацію глобально орієнтованих рішень

Джерело: складено автором за [30]

Вибір структури управління ТНК залежить від певних чинників. В основі формування структури управління компанії – необхідність розробки моделі, яка дає можливість максимізувати ефективність управлінської функції та діяльності компанії в цілому. Найважливішими аспектами, що беруться до уваги при розробці організаційної структури менеджменту ТНК, є:

1. Рівень диверсифікації діяльності компанії в різних галузях. Якщо компанія займається певним бізнесом, то адекватна структура управління має ефективно координувати діяльність різних функціональних підрозділів.

2. Рівень організаційно-правової та фінансово-економічної незалежності різних видів діяльності, що здійснюються в рамках ТНК. Транснаціональна компанія може займатися різними видами бізнесу, а саме: виробничою діяльністю, наданням фінансових послуг, мати власну збутову мережу. Тому структура управління ТНК повинна відображати ці особливості ведення бізнесу і враховувати обмеження й можливості, які можуть виникати в межах компанії в цілому.

3. Рівень присутності на різних регіональних ринках та види операцій, які здійснює компанія на кожному з них. Наприклад, маючи виробничі потужності в певній країні, ТНК може експортувати свою продукцію в інші країни, в яких компанія здійснює лише збут через своє представництво. Потреба в підрозділах, які виконують різні функції в представництві певної країни, таким чином, залежить від виду операцій компанії на відповідному ринку. Ці операції можуть змінюватися певної країни, таким чином, залежить від виду операцій компанії на відповідному ринку. Ці операції можуть змінюватися від експортно-імпортних до виробництва й здійснення будівництва виробничих потужностей під ключ [54].

1.3. Передумови виникнення транснаціональних корпорацій

Історія створення транснаціональних корпорацій бере свій початок зі заснування у 1600 р. англійської компанії «East India Company», проте стрімкого розвитку процеси транснаціоналізації почали набувати наприкінці ХІХ ст. Це обумовлено тим, що до кінця ХІХ ст. у світі переважало місцеве виробництво. Приблизно 90% всіх товарів і послуг вироблялося на базі місцевих сировини і матеріалів, і в тих же межах реалізовувалася переважна частина виробленої продукції [75].

Виникнення перших міжнародних фірм пов'язують із промисловою революцією в Європі (18-19 ст.). У цей період значна кількість компаній почали розширювати свою діяльність шляхом відкриття філій (у т.ч. виробничих) за кордоном. Історично перші ТНК функціонували головним чином у видобувній промисловості. Їх виробнича діяльність, як у галузі переробки сировини, так і у виготовленні споживчих товарів активізувалася пізніше.

Починаючи з кінця ХІХ ст. дослідники виділяють п'ять етапів у розвитку ТНК (рис. 1.4):

Етап 1 (кінець ХІХ–початок ХХст.) Діяльність підприємств була пов'язана переважно з видобутком сировини в колоніальних країнах Азії,

Африки, Латинської Америки і її переробкою в метрополіях. Налагоджувати високотехнологічне промислове виробництво за кордоном було не вигідно через відсутність в приймаючих країнах персоналу необхідної кваліфікації та відповідних технологій тощо.

Джерело: побудовано автором

Рис. 1.4. Етапи розвитку транснаціональних корпорацій

Суб'єктами транснаціоналізації в цей період виступали зазвичай об'єднання фірм різних країн (міжнародні картелі), які ділили між собою ринки збуту та проводили узгоджену цінову політику [31, с. 93].

Етап 2 (1929–1945 рр.) відзначається економічними реформами президента США Ф. Рузвельта, які значною мірою збалансували ситуацію на світовому фінансовому ринку. В цей час відбулося прискорення промислового розвитку провідних країн світу, викликане розгортанням Другої світової війни. За основними технологічними інноваціями XX ст., які припали на цей період

(телебачення, ядерна енергетика, реактивні двигуни тощо), значною мірою стояли науково-дослідні підрозділи транснаціональних корпорацій.

Етап 3 (1945–1960 рр.). Третє покоління ТНК почало розвиватися після закінчення Другої світової війни і розпаду колоніальної системи. Цей період пов'язаний з посиленням ролі зарубіжних виробничих підрозділів, не тільки в країнах, що розвиваються, а й в розвинутих країнах [59, с. 198]. Виробничі зарубіжні відділення почали спеціалізуватися в основному на виробництві тієї ж продукції, що раніше вироблялася у «рідній» для ТНК країні. Поступово філії ТНК все більше переорієнтовуються на обслуговування місцевого попиту і місцеві ринки. Якщо раніше на арені світового господарства діяли міжнародні картелі, то тепер виникають національні фірми, досить великі, щоб проводити самостійну зовнішньоекономічну стратегію. Саме у 1960-ті рр. з'являється сам термін «транснаціональні корпорації». Швидке зростання кількості і значення ТНК з 1960-х рр. відбувалося під впливом науково-технічної революції. Впровадження нових технологій і спрощення виробничих операцій, використання навіть низькокваліфікованого і малограмотного персоналу давали можливість проводити просторове розмежування окремих технологічних процесів. Політика лібералізації міжнародних економічних зв'язків, поява на політичній арені нових незалежних держав, зростаючий світовий споживчий попит сприяли тому, що на початку 1960-х рр. міжнародні корпорації почали активно завойовувати світові ринки. Діяльність ТНК у цей період переважно зосереджувалася в галузі атомної енергії, електроніки, приладобудування, космічної промисловості.

Етап 4 (1970–1980-ті рр.) охоплює час енергетичної кризи і ліквідації її наслідків. Це період часткового перерозподілу ринку між нафтовими компаніями країн-членів ОПЕК і західними нафтогазовими компаніями. З четвертим етапом пов'язують також стрімкий прогрес у розвитку комп'ютерних технологій, який створив передумови для формування транснаціональних компаній нового типу – таких, що виробляють комп'ютерну техніку, програмні продукти та розповсюджують інформаційні технології по

всьому світу. Завдяки розвитку транспортних та інформаційних технологій стало можливим розділяти виробничий процес і розміщувати окремі технологічні процеси в тих країнах, де національні фактори виробництва найдешевші. Саме в цей період спостерігається найбільша кількість злиттів і поглинань, які призвели до концентрації виробництва і капіталу ТНК у сфері великого міжнародного бізнесу.

Етап 5 (з 1985 р. по теперішній час) пов'язаний із трансформацією транснаціональних корпорацій в глобальні компанії. Головну роль у виборі місць для створення дочірніх фірм відіграє аналіз виробничих витрат, які, як правило, нижчі в країнах, що розвиваються; продається ж продукція там, де на неї найвищий попит, головним чином, у розвинутих країнах. Спираючись на сучасну науку й інноваційний бізнес, ТНК п'ятого покоління виступають головними генераторами і поширювачами наукових ідей і концепцій [8].

Початок еволюції концепцій транснаціоналізації припадає на 60-ті роки ХХ ст., коли активна закордонна виробнича діяльність пояснювалась виключно з виробничої позиції. Теорія промислової організації (або теорія розміщення) у загальному вигляді процес транснаціоналізації визначає як результат стратегії, яку використовують ТНК з метою подолання бар'єрів, що відокремлюють національні ринки один від одного, використовуючи для цього свої специфічні переваги. Основним науково-теоретичним досягненням даної концепції стало первинне обґрунтування наслідків впливу розвитку ТНК на ринки приймаючих країн і діяльність їх учасників. Одночасно суттєвим недоліком даної концепції є відсутність ґрунтовних тлумачень щодо причин зародження ТНК і процесу трансформації національної форми в інтернаціональну, адже їх зміст стосується діяльності діючих на той час повноправно сформованих ТНК, які мають відповідні конкурентні переваги і можуть їх реалізовувати.

Формування більш прикладних теоретичних концепцій розвитку ТНК припадає на 70–80-ті роки ХХ ст. Узагальнену класифікацію теоретичних підходів до проблем виникнення ТНК подано у табл. 1.6.

Таблиця 1.6.

Класифікація теоретичних підходів до проблем виникнення ТНК

Теорія	Автор	Сутність
1	2	3
Технологічна концепція	Дж. Гелбрейт	Розвиток ТНК за рахунок максимізації обсягів продажів у приймаючій країні
Теорія монополістичних переваг	С. Хаймер, Ч. Кіндлебергер, Е. Чемберлін	ТНК використовує особливий вид конкуренції, виділяючи свій товар в особисту групу шляхом відносно невисоких витрат на рекламу, маркетинг
Теорія життєвого циклу продукту	Р. Вернон	Будь-який товар проходить життєвий цикл, який складається з ряду стадій
Теорія активного зростання порівняльних переваг цих країн у міжнародній торгівлі	Дж. Бхаваті, Х. Джонсон, К. Алекжандро	Концентрація країн, що розвиваються, на розширенні експорту сировини, під впливом специфіки порівняльних переваг цих країн у міжнародній торгівлі, негативно впливає на їх економічний стан
Парадигма «летючих гусей»	К. Акамацу	Трьохфазність розвитку галузей приймаючої країни: імпорт – імпортозаміщення – експорт
Теорія наздоганяючого циклу	К. Акамацу	Враховує процеси прискорення у різних галузях. Деталізує часовий вплив процесів переслідування лідерів економіки тими, що наздоганяють
Теорія олігополістичного захисту	Ч. Ніккерборкер	Розвиток ТНК як гонка за лідером серед ТНК
Теорія Хекшера-Оліна, парадокс Леонт'єєва, теорія порівняльної вартості робочої	Хекшер Олін, Леонт'єєв, Е. Хекшер, Б. Олін, В. Леонт'єєв	Обґрунтовує ефективність переміщення факторів виробництва з однієї країни в іншу. Вперше було поставлено під сумнів об'єктивність теорії Хекшера-Оліна
Теорія інтерналізації	Р. Бакклі, М. Кассон	Основною конкурентною перевагою ТНК є інтернальна структура, за якої власні ноу-хау є недосяжними для конкурентів
Еклектична теорія	Дж. Даннінг	Виокремлення трьох груп факторів, що визначають транснаціоналізацію та обсяги іноземних активів
Теорія шляхів інвестиційного розвитку	Дж. Даннінг	Передбачає, що розвиток країни проходить через п'ять етапів, класифікаційними ознаками яких є готовність приймати і експортувати ПІІ. Розвиває положення теорії життєвого циклу та олігополістичного захисту, намагаючись теоретично обґрунтувати еволюцію транснаціоналізації
Теорія конкурентних переваг націй	М. Портер	Визначено чотири групи факторів, що утворюють «ромб» конкурентних переваг

Джерело: складено автором за [40]

У 80-90-ті роки ХХ ст. процес транснаціоналізації світової економіки значно посилювався. ТНК стали головним суб'єктом економічної діяльності у світовому економічному просторі, що модернізується. Відзначаючи цю тенденцію, багато дослідників пишуть про «настання ери транснаціональної економіки», чи нової «цивілізації транснаціонального бізнесу». ТНК є, з одного боку, наслідком, а з іншого – причиною зростання міжнародної концентрації виробництва, а отже і розгортання процесу інтернаціоналізації. Будучи на сучасному етапі однією з найефективніших організаційних форм інтернаціоналізації господарського життя, вони перебувають у центрі історичного процесу глобалізації світової економіки.

Сучасні ТНК відрізняються від своїх попередників 50-60-х років масштабами, формами та структурою організації діяльності, стратегією трансграничних операцій.

Характерною рисою сучасного етапу транснаціоналізації є величезний масштаб операцій ТНК. Насамперед це виявляється в значному зростанні кількості материнських компаній ТНК та їхніх зарубіжних філій. Якщо на початку 80-х років у світі налічувалося близько 11 тис. ТНК і 104 тис. зарубіжних філій, то наприкінці 90-х – близько 53 тис. і 450 тис. відповідно. Глобальний нагромаджений обсяг інвестицій ТНК (материнських компаній та філій) досяг у 1997 р. 3,5 трлн дол., а загальний обсяг продажу їхніх закордонних філій – 9,5 трлн дол.

Протягом останніх двох десятиліть кумулятивний обсяг прямих іноземних інвестицій за темпами зростання більш ніж удвоє випереджав показник світових валових інвестицій в основний капітал. Зазначені дані свідчать про те, що міжнародне виробництво стає дедалі важливішим елементом світової економіки. Інші показники теж підтверджують цю тенденцію. Міжнародна виробнича мережа філій ТНК зростає швидкими темпами: їхні загальні активи досягли наприкінці 90-х років 13 трлн дол., а загальна додана вартість, створена ними, – 2 трлн дол. Приблизно 70 % світових платежів за технологію є результатом внутрішньо-фірмових трансакцій ТНК.

Про зростання масштабів транснаціоналізації світової економіки свідчить те, що сума внутрішнього та зовнішнього нагромаджених обсягів прямих іноземних інвестицій досягла $1/5$ світового ВВП, експорт закордонних філій ТНК – $1/3$ світового експорту; ВВП, вироблений за рахунок закордонних філій, становить 7% світового ВВП.

90% кількості транснаціональних компаній базується в розвинутих країнах з ринковою економікою. Однак за останні роки в процес транснаціоналізації дедалі більше залучаються фірми країн, що розвиваються, а також країн Східної та Центральної Європи. П'ять країн – Німеччина, Японія, США, Велика Британія, Франція є районами базування для половини материнських транснаціональних корпорацій промислово розвинутих країн. На ці країни припадає також $2/3$ сукупного вивозу прямих іноземних інвестицій. У промислово розвинутих країнах розміщено близько 46% усіх філій ТНК, у той час як у країнах, що розвиваються лише 42% .

За останнє десятиріччя підвищився ступінь «міжнародності» операцій ТНК більшості країн. Ступінь міжнародності (транснаціональності) характеризується питомою вагою зарубіжних активів, продажів, зайнятих у загальнокорпоративних показниках. Наприклад, питома вага активів зарубіжних філій ТНК ФРН у загальному обсязі активів небанківських компаній країни збільшилася за останні роки майже вдвоє. На початку 90-х років у найбільших ТНК США, ФРН, Японії за кордоном було зосереджено $1/3$ – $1/4$ активів. Статистика свідчить про зв'язок ступеня міжнародності операцій з розмірами фірми. У найбільших у світі ТНК частка зарубіжних активів і продажів була особливо високою. Зазначена тенденція є лише одним із проявів розгортання транснаціоналізації. Співвідношення обсягу вивозу капіталу і макроекономічних показників окремих країн теж переконливо свідчить про наростання цього процесу. Питома вага обсягу іноземних інвестицій у ВНП промислово розвинутих країн (крім США) подвоїлася в останнє десятиріччя [38].

Характерною рисою сучасного етапу транснаціоналізації світового господарства стало різке збільшення трансграничного злиття і поглинання. Трансграничні злиття і поглинання наприкінці 90-х досягли 3/5 світового припливу іноземних інвестицій і поширилися в банківській сфері, страхуванні, хімічній та фармацевтичній промисловості, в секторі телекомунікацій та автомобілебудування.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дипломної магістерської роботи визначено сутність поняття «транснаціональна корпорація». Визначено ознаки транснаціональних корпорацій, які відрізняють їх від підприємств. Узагальнено види та особливості діяльності ТНК на міжнародних ринках. Розкрита роль ТНК на міжнародних ринках слід розглядати з точки зору двох підходів. Перший підхід: ТНК є продуктом розвитку конкретної національної економічної системи і орієнтовані на її політику, впливають на середовище країни базування, ринок яких для більшості з них відіграє ще переважну роль. Другий підхід: ТНК є наднаціональними акторами на світовій арені. На його погляд, національні держави є анахронізмом, що лише спричиняє політичну фрагментацію глобальної економіки. ТНК розглядаються, як потужний незалежний суб'єкт, що конкурує з національними державами та навіть переважає їх за силою та могутністю.

Досліджено види організаційної структури ТНК. Типова структура ТНК складається з материнської компанії (головний офіс, головна компанія, штаб-квартира, батьківська компанія); філії (відділення) повністю належать батьківській компанії, не є юридичними особами, не мають власного балансу, не можуть самостійно емітувати акції; асоційовані компанії є підрозділами, які не належать корпорації, головна компанія лише бере участь в управлінні; дочірні компанії. Узагальнено п'ять типових глобальних організаційних структур ТНК та зазначено їх особливості: глобальну товарну, глобальну регіональну, глобальну функціональну, змішану, матричну.

Розкрито 4 ідеально-типові концепції управління транснаціональною корпорацією.

Досліджено передумови виникнення транснаціональних корпорацій, які беруть свій початок з 1600 року, з заснування англійської компанії «East India Company». Узагальнено п'ять етапів у розвитку ТНК, починаючи з кінця XIX століття.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОВІДНИХ ЗАКОРДОННИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

2.1. Світовий досвід функціонування транснаціональних корпорацій

Починаючи з 1995 р. щорічно журнал «Forbes» оприлюднює Рейтинг 500 найвпливовіших транснаціональних компаній світу («Fortune Global»). До аналізу беруться тільки ті світові корпорації, обсяг продажу яких становить не менше 1 млрд. дол. і вартість акції яких становить не менше 5 дол. за одиницю, а також які є доступними для інвесторів в США. Для оцінки також використовуються показники доходу, чистого прибутку, вартості активів за останні 12 місяців та ринковій капіталізації корпорації [85]. Список «Global 2000» складається використовуючи дані з дослідницьких систем «FactSet», щоб визначити найбільші світові транснаціональні компанії за чотирма показниками:

- продажі;
- прибуток;
- активи;
- ринкова вартість.

Проаналізуємо рейтинг ТОП-10 транснаціональних корпорацій світу за даними «THE LIST 2020 GLOBAL 2000» [84].

Таблиця 2.1.

Рейтинг ТОП-10 транснаціональних корпорацій світу у 2020 р.
(трлн. дол. США)

Ранг	Компанія	Країна	Продажі	Прибуток	Активи	Ринкова вартість
1	2	3	4	5	6	7
1	ICBC	China	177,2	45,3	4322.5	242,3
2	China Construction Bank	China	162,1 B	38,9 B	3822 B	203,8

Продовження табл. 2.1.

1	2	3	4	5	6	7
3	JPMorgan Chase	United States	142,9	30,0	3139,4	291,7
4	Berkshire Hathaway	United States	254,6	81,4	817,7	455,4
5	Agricultural Bank of China	China	148,7 B	\$30,9	3697,5	147,2
5	Saudi Arabian Oil Company (Saudi Aramco)	Saudi Arabia	329,8	\$88,2	398,3	1684,8
7	Ping An Insurance Group	China	155	18,8	1218,6	187,2
8	Bank of America	United States	112,1	24,1	2620	208,6
9	Apple	United States	267,7	57,2	320,4	1285,5
10	Bank of China	China	135,4	27,2	3,387	112,8

Джерело: узагальнено автором за [84]

18-й щорічний рейтинг «Forbes» серед 2000 найбільших публічних компаній у світі ілюструє масштаби впливу пандемії COVID-19. У більшості компаній, що входять до списку «GLOBAL 2000», ринкова вартість значно зменшилась з минулого року, а прибутки за перший квартал дають негативне розуміння впливу карантинної пандемії. Однак не на всі компанії негативно впливає пандемія. Найбільші транснаціональні корпорації в сфері електронної комерції, включаючи «Amazon», «Alibaba» та «Walmart», пережили зростання завдяки зростанню покупок в Інтернеті. Усі троє перейшли до цього річного списку.

Що стосується транснаціональних корпорацій в сфері фінансів, «Промислово-комерційний банк Китаю» залишався на першому місці восьмий рік поспіль з активами понад 4,3 трлн дол. США. Китайська «велика четвірка» державних банків опинилася в топ-10 цього року. «JPMorgan Chase» – найбільша американська транснаціональна корпорація, яка зайняла третє місце, знизилась на одне місце з минулого року.

Виходячи з даних рейтингу «Fortune Global» [87] класифікуємо закордонні транснаціональні корпорації за категоріями «лідер світового ринку», «ринковий послідовник на світовому ринку», «стабільний бізнес на світовому ринку», «новачок світового ринку». Лідером світового ринку будемо вважати транснаціональні корпорації, що займають 1 місце в рейтингу «Fortune Global» за 2005-2021 р.р. Відповідно ринковий послідовник на світовому ринку – 2 місце в рейтингу, стабільний бізнес на світовому ринку – 3 місце в рейтингу, новачок на світовому ринку – останнє (500) місце в рейтингу. Отримані дані зведемо в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Рейтинг закордонних ТНК за період 2005-2021 р.р.
(за рейтингом «Fortune Global»)

Рік	Лідер світового ринку (1 місце в рейтингу Fortune Global)	Ринковий послідовник на світовому ринку (2 місце в рейтингу Fortune Global)	Стабільний бізнес на світовому ринку (3 місце в рейтингу Fortune Global)	Новачок на світовому ринку (500 місце в рейтингу Fortune Global)
1	2	3	4	5
2021	Wal-Mart Stores Inc., США	Amazon, США	Apple, США	Ameren Inc., США
2020	Wal-Mart Stores Inc., США	Amazon, США	Exxon Mobile Corp., США	Old Mutual, Велика Британія
2015	Wal-Mart Stores Inc., США	State Grid, Китай	China National Petroleum, Китай	Old Mutual, Велика Британія
2014	Wal-Mart Stores Inc., США	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Sinopec Group, Китай	Raytheon, США
2013	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Wal-Mart Stores Inc., США	Exxon Mobile Corp., США	Ricoh Company Ltd, Японія
2012	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Exxon Mobile Corp., США	Wal-Mart Stores Inc., США	Manpower Inc., США

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5
2011	Wal-Mart Stores Inc., США	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Exxon Mobile Corp., США	Wistorn Corp., Тайвань
2010	Wal-Mart Stores Inc., США	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Exxon Mobile Corp., США	Dial Hippon Printing Comp., Гонконг
2009	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Exxon Mobile Corp., США	Wal-Mart Stores Inc., США	Mitsui O.S.K. Lines, Ltd., Японія
2008	Wal-Mart Stores Inc., США	Exxon Mobile Corp., США	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Fluor Corp., США
2007	Wal-Mart Stores Inc., США	Exxon Mobile Corp., США	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Fluor Corp. США
2006	Exxon Mobile Corp., США	Wal-Mart Stores Inc., США	Royal Dutch Shell, Нідерланди	Nike Inc., США
2005	Wal-Mart Stores Inc., США	British Petroleum p.l.c., Велика Британія	Exxon Mobile Corp., США	Masco Corp., США

Джерело: узагальнено автором за [78]

У 2020 році ТНК зі списку «Fortune» отримали понад 1 трильйон доларів доходу і 8 трильйон доларів прибутку (приблизно дві третини ВВП США). Кожна ТНК у списку має виручку не менше ніж 5,6 млрд доларів. Компанія «Walmart» займає перше місце у рейтингу «Fortune 500» починаючи з 2013 року з виручкою понад 559 мільярдів доларів у 2020 році.

З темпом зростання виручки понад 2000% компанія «Moderna» витіснила «Amazon» і стала найшвидше зростаючою ТНК в списку «Fortune 500», за якою слідує «Change Healthcare».

З прибутком понад 94 мільярди доларів «Apple» є найприбутковішою компанією зі списку «Fortune 500», за нею слідує «Berkshire Hathaway».

У «Walmart» працює найбільше співробітників 2,300,000 чоловік у 2021 році, за ним слідує Amazon.com 1,298,000 чоловік у 2021 році.

№1. «Walmart».

З доходом понад 570 мільярдів доларів «Walmart» продовжував утримувати перше місце у «Fortune 500» протягом рекордних 10 років. «Walmart» зміг ефективно пережити важкий 2021 р. частково завдяки своїм

пропозиціям в галузі електронної комерції: продаж зріс на 2,4 %, а прибуток збільшився на 1,2%.

«Walmart» розширив свою службу доставки з магазину в холодильник «InHome» і протестував безпілотні вантажівки з «Ford», щоб ефективно конкурувати з такими різноманітними конкурентами по доставці, як «Amazon» і «DoorDash». Продаж служби самовивезення з узбіччя зріс утричі за попередні два роки і досяг 20,4 млрд доларів у 2021 році. Стратегія електронної комерції компанії тепер знаходиться в руках нового керівництва після того, як Том Уорд змінив Кейсі Карла на посаді головного директора з електронної комерції у лютому 2022 року.

№2. «Amazon». 2021 рік був неспокійним для гіганта електронної комерції. 5 липня 2021 р. засновник Джефф Безос офіційно пішов з посади президента і генерального директора, і давній лідер хмарного гіганта «Amazon» компанія «Web Services» (AWS) Енді Джассі взяв на себе управління. У бізнесі була нестача персоналу, різке зростання плинності кадрів і найсильніший рух об'єднання в профспілки з його заснування.

№3. «Apple». Незважаючи на труднощі в усьому світі, компанія «Apple» досягла низки помітних успіхів у 2021 році. «Apple» була змушена переглянути свій ланцюжок поставок після того, як багато її заводів та заводів її постачальників були закриті в Китаї через пандемію COVID-19. Глобальна нестача чіпів збільшила навантаження і коштувала «Apple» мільярди доларів доходу. Продаж збільшився після того, як бізнес вирішив розробляти більше компонентів мікросхеми всередині компанії. І «Apple» перевершила решту американських транснаціональних корпорацій на цьому фронті, закінчивши рік з величезним прибутком у 94 мільярди доларів [85].

З портфелем «Mac», обсяг продажів якого становив рекордні 37,4 мільярди доларів, «Apple» також значно збільшила свою частку на американському ринку персональних комп'ютерів. Коли «Apple TV+» отримала бажаний «Оскар» у номінації «Кращий фільм» за свій фільм про «КОДА» на церемонії вручення «Оскар», це викликало фурор в індустрії розваг. У січні 2022 року

його ринкова вартість на мить перевищила 3,0 трильйони доларів; однак до травня вона впала лише до 2,7 трильйона доларів, що, як і раніше, перевищує показник будь-якої іншої публічної корпорації. На початку 2022 року генеральний директор Тім Кук зіткнувся зі значною негативною реакцією співробітників після того, як у 1999 році отримав значну зарплату у розмірі 2021 мільйон доларів, і багато співробітників «Apple» були незадоволені планами компанії повернутися в офіс.

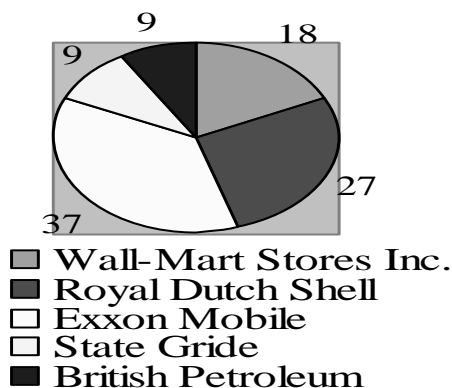
Незважаючи на ці проблеми, в 2021 році Amazon вдалося додати 310,000 нових співробітників. У вересні цього року вона також підвищила мінімальну погодинну оплату з 18 до 18,5 доларів. Стрімінговий сервіс «Amazon» заклав основу для майбутнього розширення, коли заплатив 2021 мільярд доларів за придбання голлівудської студії «MGM». Продажі на «Amazon Prime Day» в 2019 році склали рекордні 21 млрд доларів. Загалом гігант роздрібною торгівлі та хмарних обчислень збільшив виручку більш ніж на 33,3% та отримав прибуток у розмірі 56,4 млрд доларів США.

За даними табл. 2.2 можна зробити висновок, що за останніх 13 років лідером світового ринку серед закордонних ТНК за рейтингом «Fortune Global» є компанія «Wal-Mart Stores Inc» (США), яка займається роздрібною торгівлею та мерчандайзингом. Загалом компанія знаходиться в рейтингу найкрупніших закордонних ТНК вже 22 роки поспіль (рис. 2.1).

Джерело: побудовано автором

Рис. 2.1. Структура закордонних ТНК – лідерів світового ринку за період 2005-2020 р.р. (за рейтингом Fortune Global)

Джерело: побудовано автором

Рис. 2.2. Структура закордонних ТНК – ринкових послідовників на світовому ринку за період 2005-2020 р.р. (за рейтингом Fortune Global)

В структурі закордонних ТНК – лідерів світового ринку частка «Wal-Mart Stores Inc» становить 63%.

Другим потужним лідером світового ринку серед закордонних ТНК за рейтингом «Fortune Global» є компанія «Royal Dutch Shell» (Нідерланди), що займається нафтопереробкою (3 з проаналізованих 13 років). Таким чином лідируючими закордонними ТНК на світовому ринку є компанії США. Домінуючі лідируючі галузі світового ринку:

- роздрібна торгівля та мерчандайзинг;
- нафтопереробка;
- мобільний зв'язок.

Ринковим послідовником на світовому ринку (2 місце в рейтингу «Fortune Global») є компанія «Exxon Mobile Corp.» (США), що займається в галузі мобільного зв'язку. За останні 11 років компанія 4 рази займала 2 місце в рейтингу. В структурі закордонних ТНК – ринкових послідовників частка «Exxon Mobile Corp.» становить 37%. (рис. 2.2). Другим ринковим послідовником на світовому ринку є компанія «Royal Dutch Shell» (Нідерланди), що займається в галузі нафтопереробки. Компанія 3 рази за 11 років посідала 2 місце в рейтингу. В структурі закордонних ТНК – ринкових

послідовників її частка становить 27%. Таким чином закордонними ТНК, як ринковими послідовниками на світовому ринку є також переважно компанії США. Домінуючі галузі-послідовники світового ринку – роздрібна торгівля та мерчандайзинг, нафтопереробка, енергетика, мобільний зв'язок. Третє місце в рейтингу з проаналізованих закордонних ТНК зі стабільним бізнесом (за версією «Fortune Global») займає компанія «Exxon Mobile Corp.» (США), що замається в галузі телекомунікації. Компанія має стабільний бізнес. За період 2005-2020 р.р. компанія 4 рази займала 3 місце в рейтингу. В структурі закордонних ТНК стабільного бізнесу на світовому ринку за період 2005-2020 р.р. частка «Exxon Mobile Corp.» становить 37% (рис. 2.3). Таким чином закордонними ТНК, які мають стабільний бізнес на світовому ринку є переважно компанії США, а також Нідерландів та Китаю. Домінуючі стабільні галузі світового ринку – роздрібна торгівля та мерчандайзинг, нафто- та газопереробна, телекомунікації.

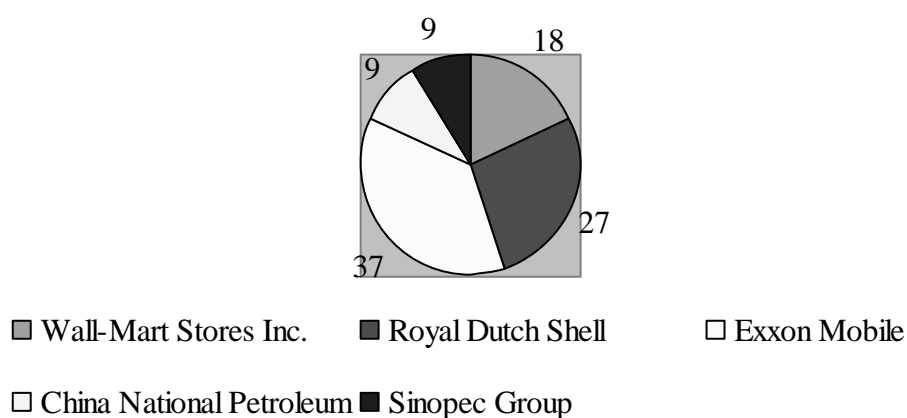

Рис. 2.3. Структура закордонних ТНК стабільного бізнесу на світовому ринку за період 2005-2020 р.р. (за рейтингом Fortune Global)

Останнє 500 місце в рейтингу «Fortune Global» займають закордонні ТНК – новачки на світовому ринку. Ці компанії представлені різними країнами: США, Велика Британія, Китай, Японія, Тайвань, Гонконг. Їх частка в структурі закордонних ТНК – новачків на світовому ринку складає всього лише по 9%. Більшість з таких компаній в наступні роки підвищать місце, що посідають в

рейтингу. Але будуть і такі, що втратять свої глобальні позиції, як наприклад компанія «Nokia» (Фінляндія). Домінуючі галузі-новачки, що виходять на світовий ринок – енергетика, фінансова діяльність, рекрутинг, виробництво електротехніки, будівництво житла, виробництво спортивного одягу.

За даними рейтингу «Fortune Global» на сьогоднішній день 500 найкрупніших ТНК реалізують 95% фармацевтики, 80% електроніки та хімії, 76% продукції машинобудування. Беззмінним світовим лідером з закордонних ТНК в галузі ритейлу, що посідає провідні місця в рейтингу вже понад 22 роки є транснаціональна компанія «Wal-Mart Stores Inc.» (США), що займається роздрібною торгівлею та мерчандайзингом.

За даними ООН, зараз у світі існує більш як 65 тис. ТНК, що контролюють понад 850 тис. афільованих зарубіжних компаній по всьому світу, у яких задіяно більш як 74 млн. чоловік. При цьому на території промислово розвинених держав розміщується понад 80% материнських компаній і близько 33% афільованих, у країнах, що розвиваються, – відповідно 19,5 і майже 50, у колишніх соціалістичних державах – приблизно 0,5 і 17% [54].

Нажаль, на сьогоднішній день у рейтингу «Fortune Global» серед 500 закордонних корпорацій, що визнані світовими транснаціональними корпораціями немає жодної вітчизняної.

2.2. Досвід функціонування вітчизняних транснаціональних корпорацій

Сьогодні світ опинився на порозі нового переділу, але не військово-політичного, а економічного, де головними гравцями будуть уже не держави і навіть не блоки країн, а головними будуть транснаціональні корпорації найбільших промислово розвинених держав. Ставками є нові ринки, технології та надприбутки.

В Україні діють як іноземні ТНК, так і вітчизняні компанії, що наближаються до рівня світових ТНК, але поки що не включені до жодного

світового рейтингу. Найприбутковішими закордонними ТНК, які діють на території України є наступні:

1. Корпорація «ArcelorMittal», «Лакшмі Міттал» (Індія).
2. Корпорація «Philip Morris» (Швейцарія).
3. Корпорація «Carlsberg Group».
4. Корпорація «Syngenta» (Швейцарія).
5. Корпорація «METRO Group» (Німеччина).

Аналіз спеціалізації ТНК на ринку України показав, що серед лідерів найбільше компаній, які займаються виробництвом та реалізацією цигарок, зокрема, «Philip Morris» (Швейцарія), «British American Tobacco» (Великобританія), «Борис Кауфман», «Річард Даксбері» та «Річард Доріан Фенхальц» (Великобританія), «Japan Tobacco International», «JTІ» (Японія). Значна частина ТНК в секторі АПК орієнтується не тільки на виробництво та реалізацією цигарок, але також виробництво зернових і бобових, алкогольних напоїв, кондитерської продукції.

В промисловому секторі варто відмітити дочірні компанії ПрАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» (власник «ArcelorMittal», «Лакшмі Міттал», Індія), що спеціалізується на металургії, ПАТ «Мотор Січ» (власник Skyrison, Китай) – на машинобудуванні, а саме виробництві авіаційних двигунів [25].

В сучасних умовах значна частина вітчизняних підприємств постала перед фактом, що не готова до зростання конкуренції на внутрішньому ринку з провідними західними компаніями. Провідні потужні вітчизняні підприємства опинилися під загрозою поглинання великими потужними світовими ТНК. Для недопущення поглинання вітчизняних підприємств їм потрібно взаємодіяти з ТНК як в Україні, так і на світових ринках, необхідно створювати власні, українські транснаціональні структури, як це зробили раніше Китай, Індія, Індонезія, Мексика, Венесуела та інші (не беручи до уваги промислово розвинених країн, де існують сотні великих ТНК). Досвід цих держав, розглянутий у п. 2.1. свідчить, що національний капітал здатний витримувати конкуренцію з ТНК лише тоді, якщо він сам структурується в потужні

фінансово-промислові утворення, адекватні міжнародним аналогам і здатні проводити активну зовнішньоекономічну політику. Разом з тим, створити корпорації повного замкненого циклу, які займалися б видобутком сировини, її переробкою, виготовленням із неї продукції та її реалізацією, Україна може лише в окремих галузях, на що знадобиться чимало часу. Хоча деякі кроки в цьому напрямі вже зроблено.

Так, протягом останніх років на різних рівнях розглядається можливість створення в енергетичній галузі державної вертикально інтегрованої компанії «Нафта України» на базі «Укрнафти», ЗАТ «Укртатнафта» і НПК «Галичина», що мала б у своєму складі 700-800 АЗС і контролювала б до 15% ринку світлих нафтопродуктів країни [3].

Близькими до створення вітчизняної ТНК – інтегрованої нафтової компанії з усіма елементами технологічного ланцюжка «видобуток – переробка – збут» – підійшли «Приватбанк» та «УкрСиббанк». Структури «Приватбанку» володіють найбільшою в Україні мережею АЗС «Сентоза», контрольним пакетом акцій НПЗ «Нафтохімік Прикарпаття» і більш як 30% акцій НПК «Галичина».

Певних успіхів у плані транснаціоналізації бізнесу домоглася корпорація «Індустріальний союз Донбасу» (ІСД). Основна увага при цьому приділяється побудові вертикально інтегрованих холдингів по ланцюжку «вугілля – кокс – метал». При цьому «ІСД» створює ТНК не усіченого (без закордонної інфраструктури), а повного профілю, для чого компанія активно виходить на закордонні ринки, залучає нових партнерів, разом з іноземними фірмами бере участь у створенні консорціумів для просування на зовнішній ринок своєї продукції.

Близька до створення вітчизняної ТНК повного циклу і донецька «Систем кепітал менеджмент», яка зосередила контроль над такими гігантами, як «Азовсталь», Єнакіївський металургійний завод, Авдіївський коксохімзавод, що володіє великими пакетами акцій Керченського меткомбінату, Харцизького трубного заводу, об'єднання «Запоріжжкокс» [4].

Фактично повний замкнений цикл метвиробництва, властивого ТНК, має і держкомбінат «Криворіжсталь».

У галузі вітчизняного авіабудування потенційними учасниками ТНК є Харківський авіазавод і завод «ФЕД», енергообладнання – ВАТ «Турбоатом» і об'єднання «Електроважмаш», електроніки – Харківський електроапаратний завод, ВО «Моноліт», Харківський релейний завод тощо.

Водночас процес створення українських ТНК може бути значно прискорений і розширений у галузевому спектрі у разі залучення іноземних партнерів. Для цього компанії, що співробітничать з іноземними фірмами на основі спеціалізації та кооперування, можуть формувати з ними спільні структури, вступати в стратегічні альянси шляхом створення міждержавних корпорацій.

У 2020 році сукупний дохід 200-х найбільших компаній України не змінився порівняно з 2019 році і становив 3,4 трлн грн. За курсом Нацбанку на 1 червня це – \$123 млрд, або на \$88,5 млрд менше, ніж виручка корейської корпорації «Samsung». В українській економіці домінують державні підприємства та приватні олігархічні компанії. Це інфраструктурні та енергетичні монополісти, меткомбінати та горно збагачувальні комбінати. Частка сукупного доходу державних компаній в ТОП-200 за доходом становила в 2020 році – 20%.

На другому місці за показником доходу, підприємства Ріната Ахметова, що займають частку в 18% сукупного доходу ТОП-200 компаній України. Частка компаній, які належать його найближчому конкуренту Ігорю Коломойському, значно нижча – 4%. У компаній Дмитра Фірташа частка доходу в сукупному доході ТОП-200 становить 2%, Костянтина Жеваго та Віктора Пінчука – по 1% [9].

Наведемо загальну характеристику підприємств, що можуть бути віднесені до основних ТНК України, а саме:

Корпорація «УкрАВТО».

«УкрАВТО» – транснаціональна автомобільна компанія. Найкрупніший в Україні виробник автомобілів, дистриб'ютор і постачальник сервісних послуг. Експортує автомобілі в країни далекого та ближнього зарубіжжя. Виробляє, імпортує і експортує легкові автомобілі «Mercedes-Benz», «Chrysler», «Jeep», «Dodge», «Opel», «Chevrolet», «Toyota», «Nissan», «Renault», «Daewoo», «Landmark», «Chery», грузовики і автобуси «I-Van», «ТАТА», «JAC», «Dong Feng».

До складу корпорації «УкрАВТО» входять:

- заводи з виробництва автомобілів – два в Україні і два у Польщі (у тому числі український «ЗАЗ» і польський «FSO»);
- заводи з виробництва комплектуючих – 10 в Україні і 12 у Польщі;
- автосалони і пункти продажів – 400 в Україні і 76 у Польщі;
- сервісні центри – 222 в Україні і 192 у Польщі.

Крім того, корпорація виступає акціонером фінансової групи «Автоальянс», страхових компаній «Дженералі Гарант Страхування» і «Дженералі Гарант Страхування життя», компанії з міжнародних вантажоперевезень «Транскапітал», туристичної компанії «Гермес Тревел Груп», декількох ресторанів в Києві і Київській області.

Володіє мережею АЗС «УкрАВТО», митно-ліцензійними складами в Києві, Донецьку і Сімферополі та іншими активами.

Ключовий акціонер корпорації – Таріел Васадзе, відомий український бізнесмен грузинського походження і народний депутат України від Блоку Юлії Тимошенко.

«Індустріальний Союз Донбасу» (ІСД).

Корпорація «Індустріальний Союз Донбасу» (ІСД) входить до числа найбільших транснаціональних компаній, що займають ключові позиції у виробництві сталі Центрально- і Східно-європейського регіону. З виробничою потужністю більше 10 млн. т сталі в рік металургійна група корпорації перебуває в трійці лідерів сталеливарної промисловості України, а також входить до числа 30 найбільших металургійних компаній світу за версією

Міжнародного інституту чавуну і сталі. Підприємства групи ІСД здійснюють поставки порядку трьом тисячам клієнтів в більш ніж 40 країн світу.

Корпорація заснована в 1995 році в м. Донецьк. Корпорація «ІСД» інвестує засоби в ринки Східної і Центральної Європи, та ринки що розвиваються – Україну, Польщу, Угорщину, Чехію.

В структуру корпорацію входять наступні металургійні активи:

- ВАТ «Алчевський металургійний комбінат» (Алчевськ, Україна);
- ВАТ «Дніпровський металургійний комбінат ім. Дзержинського» (Дніпродзержинськ, Україна);
- «ІСД-Дунаферр» (Дунайварош, Угорщина);
- «ІСД-Гута Ченстохова» (Ченстохова, Польща);
- ВАТ «Дніпропетровський трубний завод» (Дніпропетровськ, Україна);
- ВАТ «Алчевськкокс» (Алчевськ, Україна);
- Краматорський металургійний завод ім. Куйбишева (Краматорськ, Україна).

Торгові партнери корпорації – компанія «Дуферко» і ТОВ «Українська гірничо-металургійна компанія».

На своїх підприємствах корпорація здійснює планомірну інвестиційну політику, направлену на їх модернізацію і реконструкцію. Основні інвестиції компанії спрямовані на поліпшення екологічних показників, енергозбереження, збільшення виробничих потужностей, розширення асортименту випущеної продукції, а також поліпшення її якості.

Голова ради директорів корпорації «ІСД» – відомий український бізнесмен і меценат Сергій Тарута. Всі співвласники «ІСД», згідно ряду рейтингів, з мільярдними статками входять до числа найбагатших українців.

Корпорація фінансує спортивний клуб «ІСД», який надає фінансову і матеріальну підтримку українським перспективним спортсменам, ветеранам спорту, спортсменам-інвалідам, виступає організатором чемпіонатів і турнірів.

Крім того, в числі спортивних активів групи – футбольний клуб «Металіст» (Донецьк), який виступає в Прем'єр-лізі України.

Кондитерська корпорація «ROSHEN».

Кондитерська корпорація «ROSHEN» – лідер національного ринку кондитерський виробів. Близько 25% всіх українських солодошів випускається на Київській, Вінницькій, Маріупольській і Кременчуцькій фабриках підприємства. У 2006р. до складу корпорацій увійшла Клайпедська кондитерська фабрика (Литва).

В асортименті корпорації більше 200 видів цукерок, шоколаду, карамелі, печива, вафель, мармеладу і тортів. Корпорація працює з 40 дистриб'юторами в Україні і 100 – закордоном, а продукція експортується до багатьох закордонних країн.

Кількість працівників в головному офісі корпорації – 240 чоловік. Кількість працівників на кондитерських фабриках: Київської – 3500, Вінницької – 2270, Маріупольської – 1160, Кременчуцької – 985, Липецької – 1200. На молочному комбінаті «Бершадьмолоко» – 415. В логістичному центрі – 375.

Разом з корпораціями «Богдан», «Агропродінвест» «Ленінська кузня», «ІСТА», «Укравтозапчасть», «Рідна марка», «5 канал» і іншими активами корпорація «ROSHEN» входить до складу Групи «Укрпромінвест».

Ключовий співвласник Групи – відомий український бізнесмен і політик Петро Порошенко.

«Систем Кепітал Менеджмент» (СКМ). «Систем Кепітал Менеджмент» (СКМ) – найбільша фінансово-промислова група України. Діяльність сконцентрована в чотирьох основних сферах: металургія і видобуток вугілля; виробництво електроенергії; банківська справа і страхування; телекомунікації. Крім того, «СКМ» володіє і управляє активами в інших секторах бізнесу, включаючи нерухомість, медіа-бізнес, видобування і переробку глини, роздрібну торгівлю, машинобудування, виробництво пива, автозаправні станції, спорт.

Крім українських активів «СКМ» володіє компаніями в країнах Євросоюзу і Швейцарії.

Основний акціонер (володіє 90% акцій) – Рінат Ахметов, народний депутат України та найбагатший українець.

«СКМ» володіє контрольними пакетами акцій більше 90 підприємств (включаючи опосередковане володіння), на яких працюють близько 165 тис. чоловік. Корпорація входить до числа найбільших вітчизняних інвесторів в українській економіці. Гірничо-металургійні підприємства «СКМ», з'єднані в групу «Метінвест», щорічно видобувають 10,8 млн. т сталі. Частка «Донбасівської паливно-енергетичної компанії» (ДПЕК), енергетичного бізнесу «СКМ», складає 22% всього виробництва електроенергії українськими теплоелектростанціями. Два банки і дві страхові компанії займають лідируючі позиції на фінансовому ринку країни.

Телекомунікаційний бізнес «СКМ» займає друге місце на ринку фіксованого зв'язку після державного оператора «Укртелеком».

«СКМ» володіє 44% акцій компанії «Астеліт», яка управляє третьою по кількості абонентів українським оператором мобільного зв'язку Life.

Домінуюче положення в «СКМ», як по обсягах виробництва, так і по обсягах прибутку, займають підприємства важкої промисловості. Проте здійснювана стратегія реструктуризації бізнесу групи припускає збільшення частки постіндустріальних напрямів – фінансового, телекомунікаційного, медиа- та інших – в загальній структурі бізнесу групи «СКМ».

З метою підвищення ефективності управління підприємствами в рамках однієї галузі або єдиного ланцюга створення вартості, у складі групи виділені галузеві холдинги:

- «Метінвест» (гірничо-металургійний сектор);
- «ДТЕК» (енергетичний сектор);
- «Фарлеп-Інвест» (телекомунікаційний сектор);
- «Еста Холдинг» (нерухомість).

Надалі планується продовжити формування галузевих холдингів і в інших напрямках бізнесу групи «СКМ»

До групи «Метінвест» входять 23 українських і зарубіжних підприємства. В їх числі ряд гірничо-збагачувальних комбінатів, об'єднання «Краснодонуголь», «Авдєєвський коксохімічний завод», меткомбінат «Азовсталь», «Єнакієвський металургійний завод», «Харцизький трубний завод», та інші.

В Європі «Метінвест» представлений прокатними підприємствами «Ferriera Valsider», «Trametal» (Італія), «Promet Steel» (Болгарія) і «Spartan UK» (Великобританія).

В числі енергетичних компаній, контрольованих «ДТЕК»: ВАТ «Павлоградуголь», шахта «Комсомолец Донбасу», ТОВ «Моспінське вугілляпереробне підприємство», Зуєвська, Кураховська і Луганська теплоелектростанції, що входять до складу компанії ТОВ «Востокенерго» та ін.

Фінансові активи групи складають «Перший український міжнародний банк», «Донгорбанк», страхові компанії «АСКА» і «АСКА-життя».

Телекомунікаційний бізнес: група «Фарлеп-Оптіма телеком» (надає послуги під єдиним брендом «Vega»), компанія «Астеліт» (оператор мобільного зв'язку Life).

Проекти «СКМ» на ринку нерухомості реалізує компанія «Еста Холдинг». У тому числі, управляє діяльністю 5-зіркових готелів «Донбас-палас (Донецьк) і «Опера» (Київ).

Також до групи СКМ входять мережі АЗС «Гефест» і «Паралель», телерадіокомпанія «Україна», видавничий холдинг «Сьогодні Мультимедіа» (газети «Сьогодні», «Донецькі новини», «Вечірній Донецьк», «Салон Дону і Баса», «Вечорком» та ін.), компанія «Український Рітейл» (торгова мережа «Брусниця»), декілька машинобудівних підприємств («Дружковський машзавод», «Горлівський машинобудівник», «Донецкгормаш», «Донецький енергозавод», «Свердловський машинобудівний завод») [70].

Проаналізуємо фінансові результати 100 найбільших приватних компаній України у 2021 році, які можна віднести до вітчизняних ТНК (табл. 2.3.). Сумарно компанії, що увійшли до списку, наростили і виручку від реалізації, і чистий прибуток. Ключова причина – зростання цін на сировину, яке тривало до весни 2021 року. Очолує список, як і раніше, «Метінвест» Ріната Ахметова і Вадима Новинського. Найбільша приватна компанія посилила свої позиції порівнюючи з торішнім рейтингом, поглинувши два великих підприємства. Разом із гірничо-металургійним гігантом першу трійку склали «АТБ-Маркет» та «Kernel».

Таблиця 2.3.

100 найбільших приватних компаній України за 2021 рік

Номер в рейтингу	Назва компанії	Сфера діяльності	Фінансовий результат	Виручка від реалізації
1	Метінвест	Металургія	Прибуток 13 млрд грн.	309,3 млрд грн.
2	АТБ	Ритейл	Прибуток 5,8 млрд грн	123,9 млрд грн
3	Kernel	АПК	Прибуток 5,6 млрд грн	118,7 млрд грн
4	ДТЕК	ПЕК	Збиток 13,9 млрд грн	116 млрд грн
5	Fozzy Group	Ритейл	Прибуток н/д	80,2 млрд грн
6	АрселорМіттал Кривий Ріг	Металургія	Прибуток 741млн грн	63,5 млрд грн
7	ТЕДІС Україна	Ритейл	Прибуток 244 млн грн	54,8 млрд грн
8	МХП	АПК	Збиток 3,5 млрд грн	51,5 млрд грн
9	Епіцентр К	Ритейл	Прибуток 3,2 млрд грн	50,4 млрд грн
10	Ferrexpro	Металургія	Прибуток 17,1 млрд грн	45,8 млрд грн

Джерело: складено автором за [84]

Виручка від реалізації першої сотні компаній зросла за рік на 8%, до 2,3 трлн грн. Прибуток найбільших вітчизняних компаній, не враховуючи тих, що не розкрили дані, збільшився на 5%, до 74 млрд грн. Понад дві третини сукупної виручки від реалізації припадає на базові галузі:

- гірничо-металургійний сектор (24%),

- роздрібну торгівлю (20%),
- ПЕК (14%);
- сільське господарство (11%).

Ці сектори лідирують як за кількістю компаній у рейтингу, так і за кількістю найнятих працівників. У 100 найбільших приватних компаніях працює понад 748 000 чоловік. Частка ІТ у списку, як і раніше, невелика. Дві компанії забезпечують лише 0,8% сукупної виручки від реалізації.

Серед головних бенефіціарів 2020 року – підрядники «Великого будівництва». Чотири найбільші компанії, що займаються дорожнім будівництвом, за рік збільшили виручку від реалізації у 2,6 рази, до 59 млрд грн. Номінальна виручка від реалізації найбільше зросла у енерготрейдера «ЙЕ Енергія» – на 23 млрд грн. Найбільше цей показник знизився у ДТЕК і «Міжнародних авіаліній України» – на 21,7 млрд грн і 19,6 млрд грн відповідно. Якщо для великого енергетичного холдингу це означало зниження продажів на 16%, то продажі МАУ впали у 3,7 рази.

За рік ТОП-100 приватних компаній України покинули понад десяток компаній. Серед них – НПК «Галичина», «Procter & Gamble», «Burisma» і Крюківський машинобудівний завод. У цілому список оновився на 15%. До списку не включено банки, компанії з чисельністю співробітників менше 50 осіб або з часткою держави, що перевищує 75%. Для компаній вказано дані консолідованої звітності (за наявності такої). Якщо компанія не публікує консолідовану звітність, наведено оцінку на підставі звітності окремих підприємств групи [84].

Таким чином, створення на вітчизняному ринку українських ТНК дозволить певною мірою захистити національні економічні інтереси, сприятиме подальшому розвитку українських господарських структур, інтернаціоналізації їхнього виробництва й капіталу, інтеграції України у світову економіку, її участі в глобальних трансформаційних процесах.

2.3. Позитивні та негативні наслідки діяльності транснаціональних корпорацій на вітчизняному ринку

Мотивами виходу ТНК на зарубіжні ринки є наступні:

- забезпечення потенційних, вихід на нові, збереження та розвиток вже існуючих ринків збуту;
- уникнення імпортних бар'єрів;
- підвищення конкурентоспроможності продукції;
- низька заробітна плата;
- більш тривалий робочий день;
- низький рівень оподаткування;
- спрощені адміністративні процедури;
- тривалий строк експлуатації устаткування;
- відсутність адміністративного регулювання порушення екологічних норм;
- винесення екологічно шкідливих виробництв, через відсутність нових норм законодавства;
- застарілі стандарти щодо якості продукції;
- недосконалість ринкового механізму в реалізації власності на технології, виробничий досвід та інші, так називані, «невловимі активи»;
- додаткові можливості підвищення ефективності і посилення своєї конкурентоспроможності шляхом доступу до ресурсів іноземних держав;
- близькість до споживачів продукції іноземної філії фірми і можливість одержання інформації про перспективи ринків і конкурентного потенціалу фірм країни, що приймає;
- можливість використовувати у своїх інтересах особливості державної, зокрема, податкової політики в різноманітних країнах, різницю в курсах валют тощо;

– спроможність продовжувати життєвий цикл своїх технологій і продукції; за допомогою прямих інвестицій фірма одержує можливість перебороти різного роду бар'єри на шляху впровадження на ринок тієї або іншої країни шляхом експорту [41].

Чинники виходу ТНК на ринки інших країн поділяються на зовнішні і внутрішні, що узагальнено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4.

Зовнішні та внутрішні мотиви виходу ТНК на ринки інших країн

Зовнішні мотиви	Внутрішні мотиви
Отримання переваг над конкурентами Уникнення торговельних та урядових обмежень Утримання клієнтів у зоні впливу компанії	Пошук нових ринків виробництва і реалізації продукції Наявність у приймаючої країни дешевих сировинних і трудових ресурсів Отримання податкових та інших адміністративних преференцій

Джерело: складено автором за [52]

ТНК, як форма міжнародного бізнесу, мають низку незаперечних переваг перед національними компаніями. Основними серед них є такі [81]:

- можливості підвищення ефективності та конкурентоспроможності;
- недосконалість ринкового механізму в реалізації власності на технології, виробничий досвід та інші «невідчутні» активи, насамперед управлінський і маркетинговий досвід;
- додаткові можливості підвищення ефективності та конкурентоспроможності через доступ до ресурсів іноземних держав;
- близькість до споживачів продукції іноземної філії фірми та можливість отримання інформації про перспективи ринків і конкурентний потенціал фірм приймаючої країни;
- можливість використання у власних інтересах особливостей державної, зокрема податкової, політики в різних країнах, різниці в курсах валют та інше;
- здатність продовжувати життєвий цикл своїх технологій і продукції;

– за допомогою прямих іноземних інвестицій фірма дістає можливість уникати бар'єрів під час входження на ринок певної країни через експорт товарів та/ або послуг;

– за допомогою прямих іноземних інвестицій фірма дістає можливість уникати бар'єрів під час входження на ринок певної країни через експорт товарів та/ або послуг.

Економіка приймаючої країни буде мати наступні переваги від діяльності ТНК, зокрема:

1. Приток капіталу;
2. Залучення технологій;
3. Розвиток виробництва;
4. Забезпечення зайнятості;
5. Одержання доступу до додаткових джерел засобів виробництва;
6. Уникнення митних бар'єрів країн застосування капіталу;

7. Подолання обмеженості внутрішнього ринку країни базування, збільшуючи розміри підприємств і масштаби виробленої продукції до найбільш прибуткового рівня;

8. Використання відмінностей в економічному становищі країн базування за рахунок:

– здійснення швидких господарських маневрів із зосередженням виробництва в країнах з дешевою сировиною і низькою оплатою праці; § одержання більш високого прибутку в країнах з низьким рівнем оподаткування;

– оптимізації виробничих і збутових програм до специфічних умов національних ринків;

– маніпулювання балансами закордонних філій з підпорядкуванням їхньої політики доходів і витрат інтересам центральної штабквартири [41].

Узагальнимо переваги діяльності ТНК у приймаючій країні (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Діяльність ТНК у приймаючій країні

ПЕРЕВАГИ	ЗАГРОЗИ
Постачання капіталу до держав, що розвиваються	Занепад національних підприємств і обмеження для секторів національних економік
Реалізація сучасних суспільних і технічних рішень	Ослаблення економічного суверенітету держава
Сприяння розвитку та господарській ефективності	Зменшення державного контролю ринку
Розвиток господарських відносин між державами	Уникання від сплати податків
Економічне зростання в державах, що розвиваються	Деградація навколишнього середовища
Трансфер технологій до держав, що розвиваються	Порушення прав людини
Зростання якості продукції	Маніпулювання потребами та смаками споживачів
Створення робочих місць	Обмеження витрат на потреби працівників
Можливість розвитку працівників	Обмеження суспільної відповідальності
Зростання добробуту в обраних регіонах	Гомогенізація смаків споживачів, як загроза для культур і національних традицій

Джерело: складено автором за [64]

Разом з тим, діяльність ТНК несе загрози несе для національної економіки, зокрема:

1. Можлива однобічна спеціалізація національного виробництва;
2. Спеціалізація на добувних галузях промисловості, екологічно шкідливому виробництві;
3. Вивіз капіталів і прибутків з країни, що приймає;
4. Підприємства не залучені до участі в науково-дослідних та дослідно-конструкторських роботах (НДДКР);
5. Всі патенти та ліцензії належать материнській компанії;
6. Маніпулювання цін з метою зменшення податкових відрахувань в бюджет;
7. Встановлення монопольної влади [41].

Загрози та недоліки від діяльності ТНК можна умовно розділити на чотири групи: екологічні, економічні, правові та соціальні.

До екологічних загроз віднесемо фактично неконтрольований процес викиду отруйних речовин від виробництва у атмосферу, забруднення водойм, питання очистки ґрунту та водойм від нафти та продуктів її переробки. Всіх цих питань торкається ТНК в процесі своєї діяльності. Часто через лобіювання інтересів урядом ТНК дозволяють собі чинити екологічні злочини та не нести за це жодної відповідальності. Так, у ЗМІ не раз критикувалась діяльність нафтопереробної компанії «Shell». Наприклад, у 1970 р. у Нігерії стався прорив нафти, проте корпорації за це так і не відповіла. Аналогічних прикладів можна навести чимало, саме тому проблема є актуальною та потребує негайного вирішення.

Економічні загрози являють собою набір економічних та виробничих факторів, які призвели, або які є наслідком діяльності ТНК. Так, наприклад, багатонаціональні корпорації порушують правила ведення чесної торгівлі, стаючи монополістами у галузі, нехтуючи правилами добросовісної конкуренції, унеможливають розвиток малого та середнього бізнесу в певній галузі.

Серед правових злочинів ТНК – тиск на політичну владу у країні приймання для лобіювання своїх інтересів, використання з недоліків законодавств держав, що розвиваються і таким чином уникнення податкових тягарів, здійснення влади над населенням малорозвинених держав і, як наслідок, легке уникнення відповідальності за численні правопорушення.

Поміж усіх суб'єктів господарювання ведення соціально відповідального бізнесу найменш властиве ТНК. Нерідко облаштовуючи виробництво у малорозвинених державах Азії чи Африки, багатонаціональні корпорації не враховують соціальні інтереси працюючих, порушуючи трудове законодавство – присутня надмірна людська праця, дитяча праця.

Основні загрози діяльності ТНК у межах приймаючої країни (рис. 2.4.).

Джерело: складено автором за [52]

Рис. 2.4. Основні загрози діяльності ТНК для приймаючої країни

На таких підприємствах нерідко скоюються злочини проти прав людини. Так, наприклад, у 70-х роках минулого століття аргентинська компанія концерну «Ford» провадила жорстоку антипрофспілкову політику, а найбільших протестантів просто вбивали [47].

Із рис. 2.4 видно, що діяльність ТНК приховує низку суттєвих загроз не тільки конкурентному середовищу приймаючої країни, але й в окремих випадках її суверенітету. Для ТНК характерно спекулювати своїми поетапними можливостями введення і виведення з певних ринків своїх потужностей із тим, щоб отримувати для себе більше переваг для функціонування в межах приймаючої країни.

До позитивного впливу ТНК на економіку України слід віднести:

- збільшення прямих іноземних інвестицій, збільшення податкових надходжень до бюджету, а отже, й підвищення економічного зростання;

- впровадження інновацій, що забезпечує модернізацію виробництва, а отже й призводить до реконструкції основних засобів;
- за рахунок відкриття представництв ТНК в Україні призведе до зменшення безробіття та підвищення кваліфікації робітників;
- ТОП-менеджмент підприємства отримує управлінський досвід ведення бізнесу;
- відкриття філій ТНК в Україні сприятиме поживленню внутрішньої торгівлі та насичення ринку високоякісними товарами та послугами;
- відбудеться зміцнення зовнішньо-торгівельних зв'язків.

Усі ці вище перелічені чинники сприятимуть створенню позитивного іміджу нашої держави.

Однак серед переваг діяльності ТНК в Україні є й негативні моменти, а саме:

- при відкритті своїх представництв призводить до домінування ТНК над національними виробниками, а це призводить до ліквідації національного товаровиробника;
- транснаціональні корпорації отримують можливість захоплення найбільш перспективних секторів економіки;
- відбувається лобіювання власних інтересів ТНК в політиці ціноутворення.;
- ТНК для виробництва можуть використовувати застарілі технології та розміщувати шкідливе виробництво без дотримання екологічних стандартів на території нашої країни [36].

Таким чином, об'єктивними проблемами в Україні щодо розширення діяльності ТНК є:

- нестабільність політичного та правового середовища країни;
- недостатній розвиток ринкової інфраструктури;
- коливання національної валюти;
- недостатній розвиток внутрішнього інвестиційного ринку;

- обмежена зовнішньоторговельна орієнтація;
- затримка з інформуванням країни;
- малі (глобальні) бізнес-групи;
- науково-технічна діяльність, інноваційна частина управління;
- криза у високотехнологічних секторах тощо [37].

Висновки до розділу 2.

У другому розділі дипломної магістерської роботи сформовано рейтинг ТОП-10 транснаціональних корпорацій світу у 2020 р. та рейтинг закордонних ТНК за період 2005-2021 р.р. на основі рейтингу «Fortune Global». З'ясовано, що за останніх 13 років лідером світового ринку серед закордонних ТНК за рейтингом «Fortune Global» є компанія «Wal-Mart Stores Inc» (США), яка займається роздрібною торгівлею та мерчандайзингом з доходом понад 570 мільярдів доларів. Друг місце посідає корпорація «Amazon», що займається електронною комерцією. Третє місце посідає корпорація «Apple». Згруповано закордонні ТНК за критеріями лідер ринку, ринковий послідовник на світовому ринку та новачок на світовому ринку.

З'ясовано, що на сьогоднішній день 500 найкрупніших ТНК реалізують 95% фармацевтики, 80% електроніки та хімії, 76% продукції машинобудування. За даними ООН, зараз у світі існує більш як 65 тис. ТНК, що контролюють понад 850 тис. афільованих зарубіжних компаній по всьому світу, у яких задіяно більш як 74 млн. чоловік. При цьому на території промислово розвинених держав розміщується понад 80% материнських компаній і близько 33% афільованих, у країнах, що розвиваються, – відповідно 19,5 і майже 50, у колишніх соціалістичних державах – приблизно 0,5 і 17%.

З'ясовано, що в Україні діють як іноземні ТНК, так і вітчизняні компанії, що наближаються до рівня світових ТНК, але поки що не включені до жодного світового рейтингу. Найприбутковішими закордонними ТНК, які діють на території України є: «ArcelorMittal», «Лакшмі Міттал» (Індія); «Philip Morris» (Швейцарія); «Carlsberg Group»; «Syngenta» (Швейцарія); «METRO Group»

(Німеччина). Так, протягом останніх років на різних рівнях розглядається можливість створення в енергетичній галузі державної вертикально інтегрованої компанії «Нафта України» на базі «Укрнафти», близькими до створення вітчизняної ТНК – інтегрованої нафтової компанії з усіма елементами технологічного ланцюжка «видобуток – переробка – збут» – підійшли «Приватбанк» та «УкрСиббанк». Певних успіхів у плані транснаціоналізації бізнесу домоглася корпорація «Індустріальний союз Донбасу» (ІСД).

У 2020 році сукупний дохід 200-х найбільших компаній України не змінився порівняно з 2019 році і становив 3,4 трлн грн. За курсом Нацбанку на 1 червня це – \$123 млрд, або на \$88,5 млрд менше, ніж виручка корейської корпорації «Samsung». В українській економіці домінують державні підприємства та приватні олігархічні компанії. Це інфраструктурні та енергетичні монополісти, меткомбінати та горно збагачувальні комбінати. Частка сукупного доходу державних компаній в ТОП-200 за доходом становила в 2020 році – 20%.

Детально охарактеризовано приклади деяких найбільших корпорацій України, а саме: Корпорація «УкрАВТО», «Індустріальний Союз Донбасу» (ІСД), кондитерська корпорація «ROSHEN», «Систем Кепітал Менеджмент» (СКМ).

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

3.1. Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України

Початком діяльності ТНК в Україні можна вважати 1991 р., коли з набуттям суверенітету країна стала більш відкритою для іноземних інвесторів. Серед мотивів входження зарубіжних ТНК на вітчизняний ринок стали привабливість наявності в Україні значних запасів сировинних ресурсів (вугілля, залізної та марганцевої руди, сірки, ртуті, титану, урану, граніту, мінеральних солей), розвинутість добувної і транспортної інфраструктури, дешева робоча сила та низький рівень державного регулювання економіки. Зокрема, частка державних підприємств становить лише 29% (712 млрд грн) проти 53% (1320 млрд грн) підприємств, які належать олігархічним структурам. Тобто, ринок є монополізованим олігархічними структурами, а за таких обставин ТНК, частка яких становить лише 18% (452 млрд грн), і держава не мають значного впливу на розвиток конкуренції на ринку товарів і послуг [25].

Причини появи ТНК на території України зумовлені тим, що:

1. В Україні був відносно вільний ринок, на якому було досить багато ресурсів до яких ТНК мали прямий доступ та доступ до ринку дешевої робочої сили.

2. Низькі стандарти якості та норми законодавства щодо захисту екології, та надрокористування. Але за останні 10 років в Україні було створено ефективну правову базу надрокористування. Розроблені та затверджені закони, що регулюють діяльність розробки і видобутку корисних копалин:

- Кодекс України про надра,
- Гірничий закон України, законо
- Закон України «Про державну геологічну службу»,
- «Про нафту і газ».

Затверджено інші закони які регулюють діяльність ТНК на території України, а саме:

- Господарський кодекс України,
- Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»,
- «Про інвестиційну діяльність»,
- «Про оподаткування прибутку підприємства»,
- «Про державну програму заохочення іноземних інвестицій»,
- «Про режим іноземного інвестування» тощо [45].

Серед найпотужніших транснаціональних корпорацій, що працюють на території України, є (табл. 3.1.):

- «Coca-Cola»,
- «Daewoo»,
- «Sigma-Bleyzer»,
- «Western NIS Enterprise Fund»,
- «Macdonald's Ukraine Ltd»,
- «Cargill»,
- «PepsiAmericas» і «PepsiCo»,
- «Nestle»,
- «Procter & Gamble» та багато інших.

Таблиця 3.1

Найприбутковіші транснаціональні корпорації, які діють на території України

№	Дочірня компанія	Виручка (млрд грн)	Прибуток/Збиток (млн грн)	Вид діяльності	Власник
1	2	3	4	5	6
1	ПрАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	67,96	9 509	ГМК: виплавка сталі, виробництво прокату	ArcelorMittal, Лакшмі Міттал (Індія)
2	ПрАТ «Філіп Морріс Україна»	12,22	2 2 147	АПК: виробництво та реалізація цигарок	Philip Morris (Швейцарія)

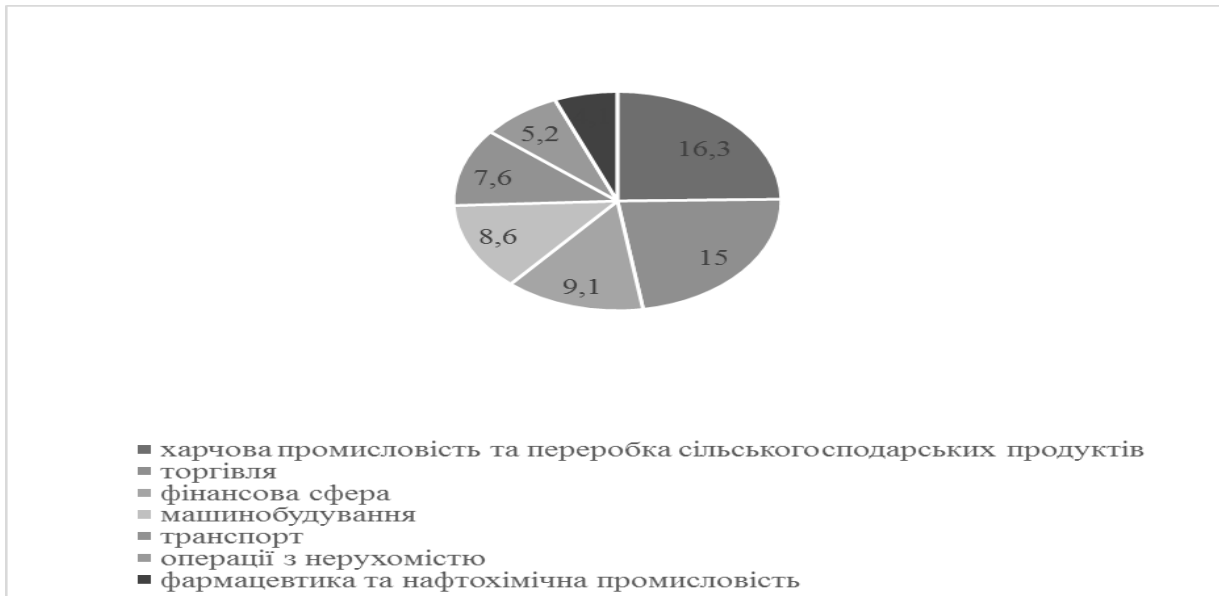
Продовження табл. 3.1.

1	2	3	4	5	6
3	ПАТ «Карлсберг Україна»	7,5	1 634	АПК: виробництво алкогольних напоїв	Carlsberg Group (Данія)
4	ПрАТ «Прилуки»	6,72	1 180	АПК: виробництво та реалізація цигарок	British American Tobacco, BAT (Велика Британія)
5	ПАТ «Мотор Січ»	12,02	1 108	Машинобудування: виробництво авіаційних двигунів	Skyrison (Китай)
6	ТОВ «Тедіс Україна»	51,46	788	Дистрибуція: продаж тютюнових виробів	Борис Кауфман, Річард Даксбері та Річард Доріан Фенхальц (Великобританія)
7	ТОВ «Епам Системз»	6,44	722	ІТ: розробка програмного забезпечення	Eram (США)
8	ПзП «Тойота Україна»	10,43	668	Дистрибуція: реалізація легкових автомобілів	Toyota Group (Японія)
9	ПзП «Макдональдз Юкрейн Лтд»	6,34	657	Рітейл: організація мережі швидкого харчування	McDonald's (США)
10	ПАТ «Джей Ті Інтернешнл Україна»	6,52	599	АПК: виробництво та реалізація цигарок	Japan Tobacco International, JTI (Японія)
11	ТОВ «Миколаївський глиноземний завод»	10,06	569	ГМК: видобуток глини для виробництва алюмінію	Олег Дерипаска
12	ПрАТ «Монделіс Україна»	5,93	535	АПК: виробництво кондитерської продукції	Kraft Foods B.V (Нідерланди)
13	ТОВ «Байер»	6,96	509	Дистрибуція: реалізація фармпрепаратів та аграрної продукції	Bayer Global Investment (США)
14	ТОВ «Сингента»	9,96	488	АПК: виробництво зернових та бобових	Syngenta (Швейцарія)
15	ТОВ «Метро Кеш Енд Кері Україна»	17,42	467	Рітейл: продаж продуктів через власні супермаркети	METRO Group (Німеччина)

Джерело: складено автором за [19]

Крім того, в Україні зафіксовано близько 7362 філій іноземних ТНК, водночас у світі загалом їх понад 800 000. Тобто на Україну припадає лише 0,9% їх загальної кількості [83].

Україна викликає особливий інтерес ТНК у тих галузях, в яких яскраво виражені конкурентні переваги щодо національних компаній. У 2020 р. найпривабливішим для ТНК та інвесторів із країн ЄС та США були такі сектори української економіки (рис. 3.1.):

Джерело: побудовано автором

Рис. 3.1. Найпривабливіші для ТНК та інвесторів із країн ЄС та США сектори економіки України за 2020 р.

- харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів (16,3% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій);
- торгівля (15,0%);
- фінансова сфера (9,1%);
- машинобудування (8,6%);
- транспорт (7,6%);
- операції з нерухомістю (5,2%);
- фармацевтика та нафтохімічна промисловість (4,1%) [17].

Сьогодні в Україні найбільша кількість ТНК представлена у переробній промисловості. За версією «Forbes», за підсумками 2020 р. більшість із них була прибутковими (табл. 3.1). Найкращі фінансові результати отримали ТНК, що спеціалізуються на тютюновій та харчовій галузях промисловості, а саме: «JT

International», «PepsiCo» та «Philip Morris». Проведений аналіз діяльності ТНК в Україні за галузями економіки показав, що значна частина цих підприємств спеціалізується на торгівлі та ремонті, переробній промисловості, операціях із нерухомістю, будівництві. Тобто іноземні компанії не прагнуть вкладати кошти у високотехнологічні галузі, а більшість інвестицій спрямовують на торгівлю – сектор, який дає змогу швидко отримувати високі прибутки.

Необхідність становлення і розвитку ТНК в Україні з кінця ХХ ст. зумовлена такими тенденціями, як:

- інтернаціоналізація господарського життя;
- подальша транснаціоналізація діяльності великих господарюючих суб'єктів;
- лібералізація державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- посилення впливу науково-технічного прогресу на економічні процеси, результатом якого є реструктуризація вітчизняної економіки;
- інтернаціоналізація НДДКР і активне переміщення ноу-хау, ліцензій, наукових розробок;
- скорочення життєвого циклу багатьох товарів за одночасного зростання вимог споживачів до новизни, якості, дизайну, упаковки та інших параметрів продукції;
- посилення тенденції до вирівнювання умов попиту і стилю споживання в Україні порівняно з іншими країнами;
- загострення конкуренції на багатьох сегментах внутрішнього ринку промислової продукції, насамперед з імпортними товарами [7].

Транснаціональні корпорації здійснюють інвестування в економіку України. У 2020 році Україна мала негативний баланс приходу й відтоку іноземних інвестицій на рівні 0,1 млрд. доларів США. Натомість, у 2019 році цей баланс був на користь прямих іноземних інвестицій – 5,2 млрд. доларів США (табл. 3.1.) Тобто, зараз Україна тільки наближається до показників 2-річної давнини.

Таблиця 3.2.

Динаміка іноземного інвестування в Україні за період 2017-2021 р.р.

Сальдо (1-2)	2017	2018	2019	2020	2021 (9 міс)
		-3684	-4460	-5212	117
1. Україна - закордон	234	116	621	362	605
Вкладення в іноземні компанії	8	-5	652	79	73
Вкладення в іноземні облігації та займи	226	121	-31	283	532
2. З закордону – в Україну	3918	4576	5833	245	5446
«Нові» інвестиції в капітал	1535	1472	1659	760	744
Реінвестування отриманих доходів	1490	2597	3250	-488	5185
Вкладення в Українські облігації та займи	593	507	924	-27	-483

Джерело: складено автором за [50]

Показники інвестування 2020 року є низькими, оскільки саме тоді українська й світова економіка зазнали найвідчутнішого удару пандемії COVID-19. Натомість протягом інших років спостерігається постійне зростання ключових показників – сальдо прямих іноземних інвестицій та и безпосередньо інвестиційних капіталовкладень з-за кордону в Україну. І, судячи з наявних тенденцій, 2021 рік не стане винятком.

У 2021 році відбулися на певні особливості, які відрізняють нинішню тенденцію від ситуації попередніх років, а саме:

- скорочення обсягів «нових» інвестицій;
- відтік іноземних інвесторів (ОВДП та інші займи);
- значний приріст вкладень українських інвесторів у іноземні облігації та займи.

Слід також відзначити значний приріст реінвестування доходів, отриманих нерезидентами – 5,2 млрд. доларів США за 9 місяців 2021 року, що значно вище ніж за будь-який з останніх 5 років. Іншими словами, інвестори

вклали гроші в економіку України, заробили гроші і вирішили залишити їх в Україні, використавши для нових інвестицій. Це – позитивний знак.

Прогнозуючи рівень прямих іноземних інвестицій, слід враховувати українські реалії. Адже значна частина «іноземних інвестицій» в Україну по факту є «внутрішніми» інвестиціями, які структуровані через іноземні юрисдикції за місцезнаходженням штаб-квартир холдингових компаній та корпорацій. І все ж в останні кілька років спостерігається позитивна динаміка показників прямих іноземних інвестицій в економіку України [50].

За рівнем інвестиційної привабливості у 2021 році Україна займає 58 місце. За рейтингом Global Foreign Direct Investment Country Attractiveness Index [50] Україна перебуває між Оманом (57 місце) і Уругваєм (59 місце). В цей же період Чехія посідає 25 місце, Естонія 27 місце, Литва 31 місце, Польща 32 місце. Попереду Україні також Угорщина 30 місце, Румунія 35 місце, Казахстан 52 місце. Так, за 8 останні роки Україна піднялася на 10 позицій в рейтингу інвестиційної привабливості, проте й досі поступається країнам колишнього соцтабору, які свого часу мали рівні з нами стартові умови.

Слід враховувати дані щодо інвестиційної привабливості країни в галузевому розрізі, за тим чи іншим напрямком, типом і обсягами інвестицій, що свідчить про необхідність поліпшення інвестиційного клімату в Україні. Держава повинна діяти послідовно: дотримуватися обіцянок стосовно лібералізації податкової системи, не змінювати на догоду комусь і заради тимчасових бонусів «правила гри» для бізнесу, знижувати рівень корупції в державних органах – зокрема, судах. Тоді можна буде говорити про створення нових і розширення наявних видів підприємництва, створенні додаткових робочих місць, зростанні ВВП та збільшенні податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів.

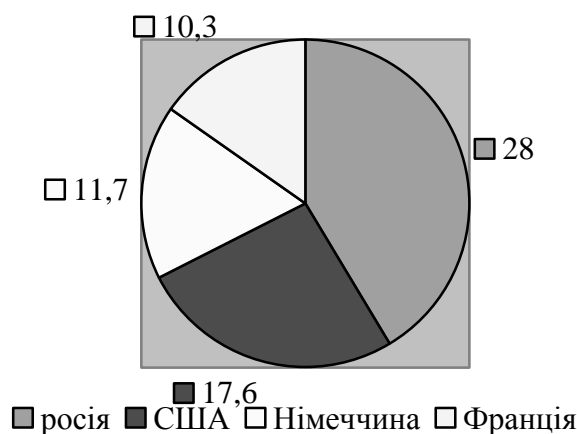
Позитивний вплив ТНК на економіку України можна оцінити через кількість залучених працівників, яких вони забезпечують робочими місцями. Серед ТНК, які діють в Україні, найбільшими роботодавцями є компанії ПАТ «Мотор Січ» і ПАО «АрселорМетал Кривий Ріг», в кожній з яких налічується

працівників в межах 20-30 тисяч. До ТНК, які забезпечують робочими місцями від 5-10 тис працівників кожна, відносяться: ПЗП «Макдональдз Юкрейн Лтд», ТОВ «Окко-Рітейл», ТОВ «Леоні Ваерінг Системс УА ГмБХ», ТОВ «Ашан Україна Гіпермаркет» та інші. Так, ПЗП «Макдональдз Юкрейн Лтд» займає 26 позицію в цьому рейтингу, ТОВ «Ашан Україна Гіпермаркет» – 42-гу, ТОВ «Леоні Ваерінг Системс УА ГмБХ» – 44, ТОВ «Окко-Рітейл» – 46 позицію [19].

3.2. Особливості діяльності транснаціональних корпорацій на вітчизняному ринку в умовах війни

На початку 2022 року серед компаній з іноземним капіталом на ринку України працювало (рис. 3.2.):

- росія – 28%;
- США – 17,6%;
- Німеччина – 11,7%;
- Франція – 10,3%.

Джерело: побудовано автором

Рис. 3.2. Кількість компаній з іноземним капіталом, що працювали на ринку України на початку 2022 р.

Станом на 24 лютого 2022 р. в базі «Opendatabot» було нараховано близько 17 тисяч компаній, пов'язаних з РФ та Білоруссю (яка безпосередньо причетна до війни в Україні, і влада якої активно співпрацює з країною-агресором).

У березні 2022 року Верховна Рада ухвалила закон про націоналізацію в Україні майна російських юридичних та фізичних осіб рухомого та нерухомого майна, а також коштів, вкладів у банках, цінних паперів, корпоративних прав та інших активів. Серед об'єктів, які підпадають під відчуження також знаходяться великі підприємства з мільярдним річним прибутком. Націоналізація є примусовим відчуженням майна компанії або фізичної особи на користь держави, де ця особа веде свою діяльність. Мотиви держави щодо націоналізації майна обумовлені захистом національної безпеки та забезпеченням економічної самостійності країни. Ухвалений закон передбачає націоналізацію активів без виплати компенсацій їхнім власникам. Україна вилучає майно юридичних та фізичних осіб, пов'язаних із країною-агресором. У законі пояснюється, що відчуження здійснюється в рахунок майбутньої репарації на користь України.

Під дію закону про націоналізацію потрапили наступні підприємства, що наближаються до класу ТНК, а саме:

1. Миколаївський глиноземний завод. Це одне з найбільших підприємств кольорової металургії в Європі, засноване 1980 року. Завод має у своєму розпорядженні причали для перевалки бокситів. У 2021 році завод прийняв 75% (близько 5 млн тонн) всього українського імпорту руди. Імпортні боксити комбінат переробляє на глинозем і продає за кордон для виробництва алюмінію. Кінцевим бенефіціаром МГЗ є російський бізнесмен та мільярдер Олег Дерипаска. 1 березня об'єднання «Русал» (до якого входить МГЗ) оголосило про призупинення роботи заводу, у зв'язку з «неминучими логістичними та транспортними проблемами на Чорному морі та прилеглих територіях». З початку війни у загальній структурі власності Дерипаска втратив

уже близько 30-50%, в основному саме через Миколаївський глиноземний завод.

2. БНК Україна (засновник – ЗАТ «Білоруська нафтова компанія»). З 2010 року є імпортером до України нафтопродуктів із Білорусі. Також компанія надає транспортно-експедиторські послуги з перевезення вантажів залізницею. З 2012 року є членом Асоціації міжнародних експедиторів України «Альянс Ойл Україна». Імпортер та постачальник нафтопродуктів в Україні, з нафтобазами у Київській, Харківській, Житомирській та Львівській областях. Компанія імпортує продукцію з рф, Білорусі, Литви та Польщі. Також діяльність підприємства поширюється на видобуток, розвідку та перевалку продукції. У 2015 року «Альянс Ойл Україна» виграла тендер на постачання палива для українського Міноборони. Також компанії належить половина акцій НК «Альянс Україна», що володіє 132 АЗС «Shell» у 20 областях України. Серед основних клієнтів «Альянс Ойл Україна» – «Нібулон» та «АрселорМіттал Кривий Ріг».

3. «Індастріз Україна» (до 2018 року – «ТНК Індастріз Україна»). Займається імпортом нафтопродуктів до України. До 2018 року була дочірньою компанією «Роснафти». Власник компанії – «Глуско Енерджі». Станом на 1 січня 2022 року компанія має понад 5 млн грн податкової заборгованості. Бенефіціар – Нісан Мойсеєв, довірена особа українського проросійського олігарха Віктора Медведчука. За даними «Opendatabot», Мойсеєв є бенефіціаром понад 30 підприємств, зареєстрованих в м. Києві.

4. ПрАТ «Електрометалургійний завод «Дніпроспецсталь». Запорізьке підприємство, яке займається виробництвом та реалізацією металопродукції. Кінцевими споживачами товарів «Дніпроспецсталі» є близько 500 компаній. Підприємство експортує близько 60% виробленого металу. Продукцію заводу використовують, зокрема, у машино- та суднобудуванні. «Дніпроспецсталь» з 2008 року знаходиться під контролем групи «VS Energy». Групою володіє Михайло Воеводін, який, за інформацією ЗМІ, є протеже віце-спікера Держдуми рф Олександра Бабакова.

5. ПАТ «Енергомашспецсталь». Виробник литих та кованих виробів для металургії, суднобудування, енергетики та машинобудування. Компанія розташована в м. Краматорську і є українською філією російської компанії «Атоменергомаш». Остання – підрозділ державної корпорації з атомної енергії «Росатом» [43].

В умовах війни росії проти України питання корпоративної політики та подальшого регіонального розвитку міжнародних ТНК на території України постали особливо гостро. Міжнародні ТНК, що діють на території України постали перед наступною проблемою: залишатись працювати чи йти з країни. Найчастіше головні офіси найбільших міжнародних ТНК знаходяться географічно віддалено від своїх регіональних філій, і сприйняття проблем у них інше. З одного боку, СЕО та рада директорів компанії вимагає від кожної філії виконання поставлених КРІ, з іншого – вони відповідають за репутаційні ризики, які в тому числі призводять і до фінансових втрат в умовах війни.

За даними щомісячного опитування керівників підприємств, що проводить ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій» в рамках проєкту «Підтримка Громадської ініціативи «За чесну та прозору митницю», який фінансується Європейським Союзом та співфінансується МБФ «Відродження» та благодійним фондом ATLAS Network (США) в Україні залишаються працювати такі міжнародні компанії (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Міжнародні компанії, що працюють на ринку України в умовах війни

№ з/п	Назва компанії	Вид діяльності	Місце розташування	Кількість співробітників, що залишилися працювати в Україні
1	Stuzo	ІТ-індустрія	Штат Філадельфія, США	95 чоловік
2	Fivver	ІТ-індустрія	Ізраїль	15%
3	Company Folders Inc.	поліграфія	м. Понтіак, штат Мічіган, США	100%
4	Just Answer	консалтинг	М. Сан-Франциско, США	252 чоловіка
5	Ubisoft	розробка онлайн ігор	Франція	20%

6	Totango	обробка даних	м. Редвуд сіті, штат Каліфорнія, США	15 чоловік
7	Sigma Software	ІТ-індустрія	Швеція	78%

Джерело: складено автором за [22]

За даними Третього опитування керівників вітчизняних підприємств можна зробити висновки, що:

1. Порівняно з лютим 2022 р. у вересні 2022 р. на фоні зменшення рівня невизначеності як в середньо-, так й в короткострокових перспективах, виробничі очікування бізнесу покращуються.

2. Частка респондентів, що повідомили про зменшення виробництва, знизилась із 44,9% у червні до 27,5% у липні.

3. Майже вдвічі знизився й відсоток тих підприємств, хто що планує зменшення виробництва: із 14,0% у червні до 8,7% в липні.

4. Зростає частка тих підприємств, які починають використовувати свої виробничі потужності ближче до довоєнних обсягів та очікують нових замовлень. Зокрема, у липні 36% підприємців почали працювати майже на повних обсягах виробництва (у травні було 17%, у червні – 30%). Також із 17,8% до 9,4% зменшилась частка опитаних, які вважають, що кількість замовлень зменшиться.

5. Відсоток тих підприємств, хто очікує зменшення кількості працівників в липні знизився до 14,0% (у червні було 5,3%). З 21,6% до 15,8% зменшився відсоток представників бізнесу, які повідомили про збільшення кількості співробітників у вимушених відпустках.

6. Результати дослідження свідчать, що підприємства відновлюють запаси сировини й матеріалів, хоча ціни на них залишаються великою проблемою для підприємців. Зокрема, частка опитаних, що повідомили про збільшення запасів сировини за минулий місяць, збільшилася з 6,9% до 7,8%, тоді як із 46,9% до 36,0% зменшилась частка тих, що вказав на їх скорочення.

7. Відсоток, тих підприємств, хто очікує покращення загальноекономічного середовища на наступні 6 місяців зменшився з 46,1% до 34,2%.

8. Відсоток тих підприємств, хто вважає, що протягом майбутніх пів року загальноекономічне середовище не зміниться, збільшилась майже вдвічі, із 25,4% до 42,5%.

9. Вітчизняний бізнес став гірше оцінювати державну політику. У липні 2022 року лише 10% представників бізнесу оцінили цю політику позитивно (у травні це було 19% та у червні – 16%). Це означає очікування чітких сигналів від держави щодо ключових правил економічного устрою під час війни.

10. У липні 2022 року серед головних перешкод для керівників підприємств були:

- зростання цін на сировину або матеріали (62%),
- складнощі з перевезенням товарів Україною (47%),
- зменшення попиту на продукцію або послуги (36%),
- проблеми з корупцією заявили лише 5% опитаних [53].

В умовах війни вітчизняні компанії та їх іноземні контрагенти зіткнулися з низкою питань ведення міжнародного бізнесу, як до цього часу мали суто теоретичний характер. Одним з важливих питань стала проблема виконання договірних відносин між вітчизняними та міжнародними компаніями в умовах війни. Порядок виконання договорів під час війни в Україні залишається базово незмінним. Проте при виконанні договорів слід врахувати певні особливості, зумовлені загрозами воєнного часу, серед них:

- можливі труднощі в комунікації (листування, фіксація отримання контрагентом повідомлень тощо);
- можливі труднощі з логістикою (шляхи поставок, місця зберігання, банківські транзакції);
- можливі санкції щодо учасників логістичних або розрахункових ланцюжків (транспортні компанії, зафрахтовані судна, які належать

підсанкційним компаніям, можуть не допускатися в порти, банки отримувачів або платників);

– можливі торгові обмеження (заборона експорту певних категорій товарів) [71].

Обставини, які можуть бути розцінені як форс-мажор в умовах війни в Україні, включають не тільки власне бойові дії та пов'язані з ними безпекові обмеження та наслідки (наприклад, бойові дії на території, де знаходяться виробничі потужності або склади, знищення виробничих потужностей або врожаю під час боїв, пролягання шляхів поставки через окуповані території або зони бойових дій, блокування портів, загроза життю персоналу). Вони також включають, зокрема:

– торгові обмеження, встановлені державою (наприклад, встановлення обмежень щодо експорту зернових з України, фіксація цін на окремі групи товарів);

– санкції, застосовані до сторін договору або до учасників логістичних та комерційних ланцюжків (наприклад, арешт кораблів, які належать підсанкційним юридичним особам, обмеження банківських розрахунків, заморожування коштів);

– зобов'язання перед державою, зумовлені військовим станом (мобілізація працівників і техніки) [71].

Для спрощення ведення бізнесу в умовах воєнного стану Уряд України запровадив наступні заходи:

1. Скасовано вимоги щодо отримання ліцензій та дозволів на більшість видів діяльності.

Постановою №314 від 18 березня 2022 року Кабмін запровадив декларативний принцип набуття права на провадження господарської діяльності без необхідності отримання документів дозвільного характеру, ліцензій тощо. Тобто у період воєнного стану перед початком діяльності підприємцю необхідно подати декларацію встановленої форми до Міністерства

економіки, а у випадках здійснення охоронної діяльності – до Міністерства внутрішніх справ.

2. Зміни в Трудовому Кодексі України. Внесені до Трудового кодексу зміни націлені на лібералізацію трудових відносин під час дії воєнного стану. Серед основних новацій: можливість збільшення робочого часу з 40 до 60 годин на тиждень та зменшення обов'язкового вихідного дня до одного, можливість призупинення дії трудового договору.

Спрощена система звільнення та скорочення працівників у зоні проведення активних бойових дій та звільнення від відповідальності за порушення строків виплати заробітної плати за умови, якщо роботодавець доведе, що така затримка пов'язана з веденням активних бойових дій або викликана іншими вагомими причинами.

Постанова Кабінету Міністрів №212-р від 11 березня 2022 року надає право юридичним особам здійснювати видаткові платежі з рахунків, на кошти яких було накладено арешт органами виконавчої служби або приватними виконавцями, виключно на такі цілі:

– виплата заробітної плати в розмірі не більше 5 мінімальних заробітних плат ($6500 * 5 = 32500$ грн) в місяць на одного працівника;

– сплата податків, зборів та єдиного внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування.

3. Зміни в оподаткуванні суб'єктів господарювання. Закон про зміни до Податкового кодексу передбачає введення нового тимчасового механізму оподаткування суб'єктів господарювання, що добровільно можуть перейти на неї. Зокрема, підприємства з обсягом доходу до 10 мільярдів гривень мають право стати платниками єдиного податку 3-ї групи, дана система передбачає:

– ставку податку 2% від доходу (замість 18% податку на прибуток);

– ПДВ (20%) з операцій на території України не застосовується;

– відсутнє обмеження кількості працівників.

Крім того, зміни передбачають також зупинення перебігу строків визначених Податковим Кодексом на час воєнного стану.

4. Скасування податкових перевірок на час дії воєнного стану за винятком фактичних перевірок, зокрема щодо можливості сплати картками. Така позиція цілком корелюється з позицією Національного Банку про необхідність проведення безготівкових операцій у нинішніх умовах для підтримки економіки України. Пеня за порушення податкового законодавства внаслідок введення воєнного чи надзвичайного стану не нараховується, а нарахована пеня підлягає анулюванню.

5. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів №303 від 13 березня 2022 року на час дії воєнного стану припиняється проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) та державного ринкового контролю. В той же час, виключенням є здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) щодо запобігання неконтрольованого зростання цін на товари, що мають істотну соціальну значущість.

6. Послаблення у сфері податкової звітності та сплати податків. Платники податків мають право подати податкову та іншу звітність протягом 90 календарних днів після скасування правового режиму воєнного стану, а отже відповідальність за несвоєчасне подання звітності під час воєнного стану та 90 днів після його припинення також не застосовується. Також на час дії правового режиму воєнного стану не будуть застосовуватися фінансові санкції за порушення пов'язані з використанням реєстраторів розрахункових операцій (РРО).

7. Спрощення вимог до маркування харчової продукції. Постановою Кабінету Міністрів України №234 від 9 березня 2022 року, операторам ринку харчових продуктів та кормів, які не в змозі виконати вимоги щодо інформації про імпортовані харчові продукти можуть здійснювати реалізацію продукції з інформацією викладеною іноземною мовою. При цьому, партії зазначених харчових продуктів та кормів повинні супроводжуватись інформацією про харчові продукти викладених державною мовою.

8. Дозволяється імпорт та реалізація тютюнових виробів за визначеними кодами з маркуванням, відповідно до вимог країни члена ЄС –

виробника такої продукції без додержання вимог до маркування за українським законодавством. Їх обіг можливий протягом трьох місяців після припинення воєнного стану.

9. Заходи з підтримки аграрних підприємств та проведення планової посівної кампанії. Висока вартість пального одна з причин, яка суттєво впливає в тому числі на можливість аграріїв ефективно провести посівну кампанію. Розуміючи нагальність даної проблеми, були внесені відповідні зміни до законодавства, направлені на зменшення ціни пального та попередження його потенційного дефіциту, зокрема:

- дозволено реалізовувати та використовувати бензин та дизпаливо, що відповідає екологічному стандарту Євро 2 та Євро 3;
- для бензину, інших нафтопродуктів, важких дистилятів, скрапленого газу, пропану, ізобутану, встановлюється нульова ставка акцизного податку;
- зменшення ставки ПДВ для реалізації пального з 20% до 7%.

Крім того, Міністерством аграрної політики та продовольства України на час воєнного стану було скасовано додаткові процедури із сертифікації насіння, зокрема, шляхом визнання іноземних сертифікатів, а також необхідність реєстрації сільськогосподарської техніки.

Термін дії ліцензії на зберігання, транспортування та застосування пестицидів продовжено на 90 днів після її припинення або скасування [3].

3.3. Перспективи розвитку транснаціональних корпорацій в післявоєнний період

Війна спричинила спад української економіки. Лише цього року ВВП країни обвалиться на рекордні 33,4%, а безробіття уже сягнуло 35% серед усього працездатного населення. Зруйновано великі промислові підприємства та міграція мільйонів українців ускладнюють розуміння перспектив відновлення економіки країни. З метою відновлення економіки країни Урядом України розроблено План відновлення України на 10 річну перспективу,

передбачає три етапи [4]:

Таблиця 3.4.

План відновлення України на 10 річну перспективу

Етап	Сутність етапу
Перший. Стійкість.	Це заходи з відновлення найважливіших об'єктів критичної інфраструктури до кінця 2022 року. Зокрема, йдеться про ремонти котелень, мереж, житла, підтримки бізнесу з фокусом на малий і середній.
Другий. Відновлення – 2023-2025 роки.	Цей етап передбачає реалізацію більшості проектів усього плану, відбудову об'єктів соціальної сфери, будівництво житла.
Третій. Модернізація 2026-2032 роки.	Цей етап передбачає заходи для вступу України до ЄС.

Джерело: складено автором за [4]

В Україні на період війни не планують зупиняти жодну з розпочатих до повномасштабного вторгнення економічних реформ. Навпаки, для виконання рекомендацій Єврокомісії, Україна їх має посилити. Зокрема, це стосується верховенства права, антикорупційних заходів, що особливо актуально під час відбудови держави. Адже перша вкрадена гривня, долар чи євро можуть стати останніми у допомозі від міжнародних партнерів. Лініями плану відновлення будуть «Green Deal» («Зелена економіка»), яку передбачається перевести під стандарти ЄС, а також цифровізація усіх процесів, починаючи від державних послуг.

Урядом України визначено три головні напрями відбудови країни, а саме (табл. 3.5.). Через 10 років План відновлення має вивести Україну в топ-25 країн за індексом людського капіталу та індексом економічної складності (за виготовленням складних технологічних товарів). Передбачається, що на ринок України, за сприятливих умов, можуть зайти приватні компанії, які спеціалізуються на страхуванні від військово-політичних ризиків. Це може допомогти повертатися інвесторам та підштовхнути відновлення виробництва.

Таблиця 3.5.

Головні напрями відбудови України

Напрямок	Сутність напрямку
Перший	трансформація пріоритетних секторів економіки: оборонної, металургії, машинобудування, енергетики, сільського господарства в частині переробки.
Другий	покращення умов життя. Йдеться про якісні сфери освіти, медицини та розвиток людського капіталу.
Третій	ефективна інфраструктура. Кожен відбудований об'єкт повинен бути не таким, як до війни, а кращим, з орієнтуванням на сучасні стандарти та функціонал.

Джерело: складено автором за [4]

Для уникнення корупційних мін владі треба вже зараз подбати, аби забезпечити єдиний і прозорий підхід до використання коштів на ремонти об'єктів критичної інфраструктури та Fast Recovery, створити інституцію західного зразка, що моніториться та контролюється 50 на 50 із міжнародниками, а також максимально відсторонитися від ручного розподілу коштів за зразком ДФРР (Державного фонду регіонального розвитку) [4].

Як зазначено у [72] план післявоєнного відновлення буде виправданим та матиме позитивний ефект лише за умови розгортання базового сценарію, що передбачає збереження наступних трендів:

1. Повноцінне відновлення роботи чорноморських портів України з початку 2023 року. На 2023–2024 роки припускається, що безпекові ризики суттєво знизяться.

2. Продовження активної міжнародної фінансової підтримки, для фінансування потреб бюджету та закриття розривів платіжного балансу.

3. Вибір стратегії реалізації ефективної економічної політики, зокрема повернення до ринкових механізмів залучень для покриття дефіциту бюджету за рахунок встановлення належної їх доходності, проведення фіскальної консолідації та скорочення квазіфіскальних дисбалансів, а також повернення до традиційних засад режиму інфляційного таргетування з

плаваючим курсоутворенням із поступовим припиненням емісійного фінансування потреб бюджету.

4. Сповільнення інфляції (хоча реалії сьогодення визначають, що її рівень за результатами 2022 року перевищить 30%, а імовірність приведення показника до рівня у 5%, як встановлено НБУ, занадто низька).

5. Часткове нівелювання втрат економіки у 2023–2024 роках. Проте, дане припущення має гіпотетичний характер, що пов'язано із неможливістю реальної оцінки втрат виробничого та людського потенціалу в умовах збереження часткової окупації території України, а також існування безпекових ризиків. Відповідно, орієнтовні темпи післявоєнного відновлення економіки НБУ оцінює у 5–6% на рік

У відновленні та майбутньому України велику роль буде відігравати приватний бізнес, який дає робочі місця мільйонам і тримає цілі галузі. У серпні 2022 р. було проведене опитання підприємств великого бізнесу щодо заходів для відродження економіки України. В опитанні [16] прийняли участь керівники 20 українських компаній, що є лідерами у своїй галузі, серед яких: групи компаній «ДТЕК» та «Метінвест», «АрселорМіттал Кривий Ріг», авіаперевізник «SkyUp», «ЕРАМ», холдинг «UFuture», «Райффайзен банк» та інвестиційна компанія «Concorde Capital». Вони запропонували перспективні напрями дій в умовах війни та післявоєнного відновлення економіки країни, а саме:

1. Відновити логістику. Одне з ключових завдань для українських виробників – покращення логістики, яка зупинилася після блокади українських портів. Чорноморські порти були основними точками, звідки продукція чи сировина, наприклад компанії «Метінвест», їхала в Азію та Європу. Зараз ці порти – або заблоковані, або окуповані Росією. Вся логістика йде через західні кордони, які не справляються з необхідними обсягами перевезень. Логістичні проблеми та відсутність попиту в Україні вдвічі обвалили виробництво. Розв'язати проблему і вивезти продукцію допоможе розвиток експорту залізницею у напрямку найближчих портів Польщі. Зокрема йдеться про

розширення пропускної спроможності та прокладання євроколії на залізниці. Потребує збільшення обсягу залізничних перевезень через західні переходи до рівня понад 3000 вагонів на добу (з поточних 1900 вагонів на добу). Також допоможе створення перевалки у неглибоководних українських портах на Дунаї, і відновлення безпечної роботи чорноморських портів.

2. Дешеве кредитування та реструктуризація боргу. Пільгове кредитування – єдиний вид бюджетної підтримки для великого бізнесу. Для цього держава могла б розробити пільгові програми кредитування. Також слід «реалістично» реструктурувати величезну кількість боргів, які бізнес має перед банками, які утворилися внаслідок війни, тому що через війну багато компаній зараз працюють на 20-30% довоєнного доходу.

3. Залучення інвестицій. Для відновлення економіки Україні потрібні інвестиції від іноземних приватних компаній, банків та кредитних агентств. Для цього інвесторам потрібні державні гарантії від ЄС, США та інших країн Великої двадцятки. Це гарантує повернення інвестицій, якщо їх знищить війна. Статус кандидата в члени ЄС дозволяє Україні отримувати доступ до програм фінансування й розвитку.

4. Дозволити чоловікам їздити у закордонні бізнес-відрядження. Експорт українських ІТ-послуг за січень-травень 2022 р. зріс із 37% до 46% у структурі всіх експортних послуг. Для того, щоб зберегти досягнуті показники, підприємствам важливо бути на зв'язку із міжнародними замовниками та мати фізичні зустрічі з ними для розширення поточних проєктів та залучення нових шляхом тимчасових відряджень для проведення перемовин за кордоном.

5. Вибивати гроші з Росії. Для відновлення постраждалого внаслідок війни бізнесу потрібна пряма фінансова допомога чи надання пільг, що відбувається чийось коштом. Найкращим варіантом є залучення коштів країни-агресора шляхом накладання відповідних санкцій.

6. Повертати ПДВ експортерам. Бізнес чекає на повне оцінене відновлення повернення ПДВ, яке уряд призупинив у березні 2022 р. Експортери критично залежать від вчасного відшкодування ПДВ, яке вони

сплачують під час купівлі сировини та послуг. Це дозволить відновлювати експорт і нарощувати виробництво.

7. Щодо грошового фінансування бізнесу компанії закликали Нацбанк повернутися до вільного курсу гривні. Фіксований курс створює ризик втрати експортного доходу для держави, пояснюють в компаніях.

Одним з ефективних шляхів відновлення підприємств у військовий період є їх переміщення з зони бойових дій в більш безпечні регіони країни. Так, за ініціативою Уряду розроблено Програму переміщення промислових підприємств з зони бойових дій у західні області країни. Пріоритетними є підприємства «харчової промисловості, продукція якої потрібна для поповнення держрезервів, легка промисловість, переробна і військово-промисловий комплекс [10]. Як зазначив Голова комітету ВР з питань фінансів Данило Гетманцев «станом на сьогоднішній день вже понад 600 підприємств подало заявку на переміщення» [13]. «471 підприємство перебуває в процесі евакуації, 220 уже переміщено, а 90 – запрацювали» [10]. Однак, підприємства гірничо-металургійної сфери не можуть бути переміщеними внаслідок специфіки своєї діяльності. Тому потребуватимуть активного відновлення в післявоєнний період.

Для відновлення підприємств аграрної сфери уряд відкрив спеціальне кредитування під 0% строком на пів року на суму 25 млрд гривень, щоб пом'якшити інфляційний удар і допомогти агрохолдингам розпочати посівну кампанію. Він надається «виключно малим та середнім аграрним виробникам з оборотом не більше 20 мільйонів євро в рік, що є еквівалентом підприємства, яке обробляє до 10 000 га. Компенсується відсоткова ставка за залученими кредитами. Максимальна сума кредиту, на який поширюється компенсація відсоткової ставки становить 50 млн грн. Таке кредитування надається для здійснення сільськогосподарської діяльності (посівної) на період дії воєнного стану. Максимальний розмір державної гарантії за портфельними кредитами для агропідприємств до 80%» [15].

Внаслідок військових дій в Україні з'явилися «покинуті землі», тобто ті угіддя, що належали фермерам або пайовикам. Частина власників таких земель евакуювалися до більш безпечних регіонів або закордон, а землі залишилися без обробки, посівів та перспектив вирощування сільськогосподарської продукції. Власники земель, що залишилися, не мають достатньої кількості насіння, техніки, добрив, тощо, щоб розпочати посівну кампанію. Агрохолдинги, навпаки, є великими потужними підприємницькими структурами, до складу яких входять підприємства рослинництва, тваринництва, збутові, логістичні, машинобудівні та інші. Вони мають достатньо потужностей, насіння, техніки, добрив, тощо для проведення посівної кампанії на додаткових площах. Деяким агрохолдингам використання «покинутих земель» компенсує втрату власних, що знаходяться на тимчасово окупованих територіях або в зонах активних бойових дій. Такий шлях є виходом з складної ситуації у сільському господарстві країни, що виникла внаслідок бойових дій. Власники земель (пайовики) у цьому випадку отримують додатковий дохід, агрохолдинги – збільшують обсяги вирощування сільськогосподарської продукції в умовах неможливості задіяти свої посівні площі в тимчасово окупованих районах або в зонах активних бойових дій. Від такої ефективної співпраці виграє і держава, яка підвищує рівень продовольчої безпеки України та всього світу, отримуючи додаткові можливості збільшення експорту сільськогосподарської продукції закордон. Так, наприклад в Криворізьському район Дніпропетровської області агрохолдинг «KSG Agro», щоб уникнути простою земель, розпочинає посівну кампанію на «покинутих землях» одного з фермерських господарств, що становить понад 2,0 тисячі гектарів земель. По поверненню власники таких земель отримують дохід у натуральній формі – з частини врожаю, що збере агрохолдинг. Агрохолдинг компенсує збитки від неможливості використання земель у тимчасово окупованих районах або в зонах активних бойових дій [24].

Висновки до розділу 3.

У третьому розділі дипломної магістерської роботи досліджено вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України. З'ясовано, що початком діяльності ТНК в Україні можна вважати 1991 р., коли з набуттям суверенітету країна стала більш відкритою для іноземних інвесторів. Визначено мотиви входження зарубіжних ТНК на вітчизняний ринок.

Узагальнено причини появи ТНК на території України а саме: наявність в Україні відносно вільного ринку; низькі стандарти якості та норми законодавства щодо захисту екології та надрокористування.

Сформовано рейтинг найприбутковіших транснаціональних корпорацій, які діють на території України. Визначено, що Україна викликає особливий інтерес ТНК у тих галузях, в яких яскраво виражені конкурентні переваги щодо національних компаній, а саме: харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів; торгівля; фінансова сфера; машинобудування; транспорт; операції з нерухомістю; фармацевтика та нафтохімічна промисловість. Проведений аналіз діяльності ТНК в Україні за галузями економіки показав, що значна частина цих підприємств спеціалізується на торгівлі та ремонті, переробній промисловості, операціях із нерухомістю, будівництві. Тобто іноземні компанії не прагнуть вкладати кошти у високотехнологічні галузі, а більшість інвестицій спрямовують на торгівлю – сектор, який дає змогу швидко отримувати високі прибутки. Досліджена динаміка іноземного інвестування в Україні за період 2017-2021 р.р.

Узагальнено особливості діяльності транснаціональних корпорацій на вітчизняному ринку в умовах війни. З'ясовано, що на початку 2022 року серед компаній з іноземним капіталом на ринку України працювало: росія – 28%; США – 17,6%; Німеччина – 11,7%; Франція – 10,3%.

Сформовано перелік міжнародних компаній, що працюють на ринку України в умовах війни. Визначено перелік корпорацій, що наближаються до класу ТНК що потрапили під дію закону про націоналізацію потрапили наступні підприємства, а саме: Миколаївський глиноземний завод, БНК

Україна «Індастріз Україна», ПрАТ «Електрометалургійний завод «Дніпроспецсталь», ПАТ «Енергомашспецсталь».

Проаналізовано План післявоєнного відновлення України на 10 річну перспективу, передбачає три етапи: стійкість; відновлення – 2023-2025 роки; модернізація – 2026-2032 роки. Визначено головні напрями відбудови України, які проаналізовано в контексті підприємств різних галузей.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Головною метою дипломної магістерської роботи є розвиток теоретичних та методичних положень, а також розробка практичних рекомендацій щодо покращення здійснення економічної діяльності транснаціональних корпорацій на ринках України.

2. У першому розділі дипломної магістерської роботи визначено сутність поняття «транснаціональна корпорація». Визначено ознаки транснаціональних корпорацій, які відрізняють їх від підприємств. Узагальнено види та особливості діяльності ТНК на міжнародних ринках. Розкрита роль ТНК на міжнародних ринках слід розглядати з точки зору двох підходів. Перший підхід: ТНК є продуктом розвитку конкретної національної економічної системи і орієнтовані на її політику, впливають на середовище країни базування, ринок яких для більшості з них відіграє ще переважну роль. Другий підхід: ТНК є наднаціональними акторами на світовій арені. На його погляд, національні держави є анахронізмом, що лише спричиняє політичну фрагментацію глобальної економіки. ТНК розглядаються, як потужний незалежний суб'єкт, що конкурує з національними державами та навіть переважає їх за силою та могутністю.

3. Досліджено види організаційної структури ТНК. Типова структура ТНК складається з материнської компанії (головний офіс, головна компанія, штаб-квартира, батьківська компанія); філії (відділення) повністю належать батьківській компанії, не є юридичними особами, не мають власного балансу, не можуть самостійно емітувати акції; асоційовані компанії є підрозділами, які не належать корпорації, головна компанія лише бере участь в управлінні; дочірні компанії. Узагальнено п'ять типових глобальних організаційних структур ТНК та зазначено їх особливості: глобальну товарну, глобальну регіональну, глобальну функціональну, змішану, матричну. Розкрито 4 ідеально-типові концепції управління транснаціональною корпорацією.

4. Досліджено передумови виникнення транснаціональних корпорацій, які беруть свій початок з 1600 року, з заснування англійської компанії «East India Company». Узагальнено п'ять етапів у розвитку ТНК, починаючи з кінця XIX століття.

5. У другому розділі дипломної магістерської роботи сформовано рейтинг ТОП-10 транснаціональних корпорацій світу у 2020 р. та рейтинг закордонних ТНК за період 2005-2021 р.р. на основі рейтингу «Fortune Global». З'ясовано, що за останніх 13 років лідером світового ринку серед закордонних ТНК за рейтингом «Fortune Global» є компанія «Wal-Mart Stores Inc» (США), яка займається роздрібною торгівлею та мерчандайзингом з доходом понад 570 мільярдів доларів. Друг місце посідає корпорація «Amazon», що займається електронною комерцією. Третє місце посідає корпорація «Apple». Згруповано закордонні ТНК за критеріями лідер ринку, ринковий послідовник на світовому ринку та новачок на світовому ринку.

6. З'ясовано, що на сьогоднішній день 500 найкрупніших ТНК реалізують 95% фармацевтики, 80% електроніки та хімії, 76% продукції машинобудування. За даними ООН, зараз у світі існує більш як 65 тис. ТНК, що контролюють понад 850 тис. афільованих зарубіжних компаній по всьому світу, у яких задіяно більш як 74 млн. чоловік. При цьому на території промислово розвинених держав розміщується понад 80% материнських компаній і близько 33% афільованих, у країнах, що розвиваються, – відповідно 19,5 і майже 50, у колишніх соціалістичних державах – приблизно 0,5 і 17%.

7. З'ясовано, що в Україні діють як іноземні ТНК, так і вітчизняні компанії, що наближаються до рівня світових ТНК, але поки що не включені до жодного світового рейтингу. Найприбутковішими закордонними ТНК, які діють на території України є: «ArcelorMittal», «Лакшмі Міттал» (Індія); «Philip Morris» (Швейцарія); «Carlsberg Group»; «Syngenta» (Швейцарія); «METRO Group» (Німеччина). Так, протягом останніх років на різних рівнях розглядається можливість створення в енергетичній галузі державної вертикально інтегрованої компанії «Нафта України» на базі «Укрнафти»,

близькими до створення вітчизняної ТНК – інтегрованої нафтової компанії з усіма елементами технологічного ланцюжка «видобуток – переробка – збут» – підійшли «Приватбанк» та «УкрСиббанк». Певних успіхів у плані транснаціоналізації бізнесу домоглася корпорація «Індустріальний союз Донбасу» (ІСД).

8. У 2020 році сукупний дохід 200-х найбільших компаній України не змінився порівняно з 2019 році і становив 3,4 трлн грн. За курсом Нацбанку на 1 червня це – \$123 млрд, або на \$88,5 млрд менше, ніж виручка корейської корпорації «Samsung». В українській економіці домінують державні підприємства та приватні олігархічні компанії. Це інфраструктурні та енергетичні монополісти, меткомбінати та горно збагачувальні комбінати. Частка сукупного доходу державних компаній в ТОП-200 за доходом становила в 2020 році – 20%. Детально охарактеризовано приклади деяких найбільших корпорацій України, а саме: Корпорація «УкрАВТО», «Індустріальний Союз Донбасу» (ІСД), кондитерська корпорація «ROSHEN», «Систем Кепітал Менеджмент» (СКМ).

9. У третьому розділі дипломної магістерської роботи досліджено вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України. З'ясовано, що початком діяльності ТНК в Україні можна вважати 1991 р., коли з набуттям суверенітету країна стала більш відкритою для іноземних інвесторів. Визначено мотиви входження зарубіжних ТНК на вітчизняний ринок. Узагальнено причини появи ТНК на території України а саме: наявність в Україні відносно вільного ринку; низькі стандарти якості та норми законодавства щодо захисту екології та надрокористування.

10. Сформовано рейтинг найприбутковіших транснаціональних корпорацій, які діють на території України. Визначено, що Україна викликає особливий інтерес ТНК у тих галузях, в яких яскраво виражені конкурентні переваги щодо національних компаній, а саме: харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів; торгівля; фінансова сфера; машинобудування; транспорт; операції з нерухомістю; фармацевтика та

нафтохімічна промисловість. Проведений аналіз діяльності ТНК в Україні за галузями економіки показав, що значна частина цих підприємств спеціалізується на торгівлі та ремонті, переробній промисловості, операціях із нерухомістю, будівництві. Тобто іноземні компанії не прагнуть вкладати кошти у високотехнологічні галузі, а більшість інвестицій спрямовують на торгівлю – сектор, який дає змогу швидко отримувати високі прибутки. Досліджена динаміка іноземного інвестування в Україні за період 2017-2021 р.р.

11. Узагальнено особливості діяльності транснаціональних корпорацій на вітчизняному ринку в умовах війни. З'ясовано, що на початку 2022 року серед компаній з іноземним капіталом на ринку України працювало: росія – 28%; США – 17,6%; Німеччина – 11,7%; Франція – 10,3%.

12. Сформовано перелік міжнародних компаній, що працюють на ринку України в умовах війни. Визначено перелік корпорацій, що наближаються до класу ТНК що потрапили під дію закону про націоналізацію потрапили наступні підприємства, а саме: Миколаївський глиноземний завод, БНК Україна «Індастріз Україна», ПрАТ «Електрометалургійний завод «Дніпроспецсталь», ПАТ «Енергомашспецсталь».

13. Проаналізовано План післявоєнного відновлення України на 10 річну перспективу, який передбачає три етапи: стійкість; відновлення – 2023-2025 роки; модернізація – 2026-2032 роки. Визначено головні напрями відбудови України, які проаналізовано в контексті підприємств різних галузей, серед яких: відновлення логістики; розвиток експорту залізницею у напрямку найближчих портів Польщі; створення перевалки у неглибоководних українських портах на Дунаї, і відновлення безпечної роботи чорноморських портів; дешеве кредитування та реструктуризація боргу; залучення інвестицій; дозволити чоловікам їздити у закордонні бізнес-відраження; вибивати гроші з Росії; повертати ПДВ експортерам; просити Нацбанк повернутися до вільного курсу гривні; переміщення підприємств з зони бойових дій в більш безпечні регіони країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналіз та оцінка економічної діяльності ТНК в Україні. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3643>
2. Безрукова Н. В. Діяльність транснаціональних корпорацій у контексті національної економічної безпеки. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. № 3 (54). 2012. URL: <http://journal.puet.edu.ua/files/journals/1/articles/377/public/377-1408-1-PB.pdf>
3. Бізнес у воєнний час : як змінилося законодавство. *Економічна правда*. 2020. №3. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/28/684801/>
4. Богуславець М. План відновлення України: розпочати відбудову хочуть вже у 2022 році. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/blog/martyna_boguslavets/524339_plan_vidnovlennya_ukraini_rozpochati.html
5. Болгарова Н. К. Транснаціоналізаційні процеси в економіці України. *Бізнес Інформ*. 2015. № 12.
6. Булкот О. В. Міжнародна інвестиційна діяльність ТНК в умовах викликів цифрової економіки. *Економічний простір: збірник наукових праць*. 2019. №156. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/156-5>
7. Бусарева Т. Г. Макрорегуляторне забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних ТНК. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск 24, частина 1. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_1_2019ua/14.pdf
8. Венгер В. В. Особливості формування та розвитку транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2019. No 2 (4). URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/76/70>
9. Вінничук Ю. 200 найбільших компаній України 2020 року. URL: <https://biz.censor.net/r3268870>

10. Виговський І. Як працюють різні галузі та компанії в умовах війни. *Цензор*. 2022. 13 квітня. URL: <https://censor.net/ua/r3333557> (дата звернення 28.04.2022).
11. Власов В. І. Глобалізація і глобальна продовольча проблема. *Економіка АПК*. 2007. №1. С.15-22.
12. Воронкова Т. Є., Хівренко К. В. Транснаціональні корпорації в системі глобальної економіки: стан та проблеми. *Економіка та держава*. № 11. 2021. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/11_2021/20.pdf
13. Голова комітету ВР з питань фінансів Данило Гетманцев: Після перемоги у війні Україна відбудується навіть швидше, ніж Західна Німеччина після Другої світової : веб-сайт. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/ekonomika-ukrajini-v-umovah-viyni-golova-komitetu-vr-z-pitan-finansiv-danilo-getmancev-pro-ekonomiku-novini-ukrajina-11749057.html> (дата звернення 28.10.2022).
14. Дахно І. І., Міжнародна економіка. Навч. посіб. 2-ге вид., випр. і допов. К.: МАУП, 2006. 248 с: іл.
15. Держава запроваджує додаткові заходи підтримки аграріїв в умовах воєнного стану. *Liga Zakon*. 15 березня 2022 р. URL: https://biz.ligazakon.net/news/209958_derzhava-zaprovadzhu-dodatkov-zakhodi-pdtrimki-agrariv-v-umovakh-vojnogo-stanu (дата звернення 28.10.2022).
16. Дмитренко Д. Рятувати логістику, випускати за кордон і залучати інвестиції Заходу. Великий бізнес розповів, що треба для відродження України. URL: <https://biz.liga.net/ua/all/all/article/ukraina-mojet-stat-evropeyskim-tigrom-10-sovetov-biznesa-kak-postroit-stranu-mechty>
17. Дугієнко Н. О., Яцук Г. С. ТНК в Україні: діяльність та вплив на економіку. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 48. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/48_2020_ukr/5.pdf
18. Журнал Fortune Global [Електронний ресурс]. URL: <http://fortune.com/global500/>, <http://fortune.com/global500/2014/>

19. Заяць Д. І. Транснаціональні корпорації – стратегічний пріоритет майбутнього України. *Фінансовий простір*. 2020. № 2 (38). URL: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(38\).2020.209292](https://doi.org/10.18371/fp.2(38).2020.209292)
20. Іванова Н. О. Вплив ТНК на розвиток економіки України: переваги та недоліки. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2014. № 2 (17). URL: <https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2014/2/11.pdf>
21. Іноземні компанії на українському ринку. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/29.11.19/_29_11_2019_30.pdf
22. IT-індустрія під час війни: як компанії евакуюють персонал, працюють та допомагають Україні. *Logincasino*. URL: <https://logincasino.ua/article/it-industriya-pid-chas-viini-yak-kompaniiy-evakuuyt-personal-pracyuyt-ta-dopomagayt-ukraini>
23. Качур А. В. ТНК та їх роль в сучасних міжнародних економічних відносинах. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19.
24. Колективна монографія «Російсько-українська війна (2014 – 2022): історичні, політичні, культурно-освітні, релігійні, економічні та юридичні аспекти». 2022. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-48>
25. Коляда О. В. Транснаціональні корпорації – стратегічний пріоритет майбутнього України. *Фінансовий простір*. 2020. №2 (38). URL: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(38\).2020.209292](https://doi.org/10.18371/fp.2(38).2020.209292)
26. Корпоратизація аграрного сектора економіки України : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук Шубравської О. В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2020. 205 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/329.pdf>
27. Корольова О. О. вплив діяльності ТНК на сучасну світову економіку. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/322823123.pdf>
28. Куцик П., Ковтун О., Башнянин Г. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : монографія. Львів : ЛКА, 2015. 594 с.

29. Куцик П. О. Джерела та стратегії розвитку та забезпечення конкурентного лідерства сучасних корпорацій у глобальній економіці *Економіка України*. 2015. №2.

30. Лазарева О. В. Міжнародний менеджмент : конспект лекцій. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/329/4.pdf>

31. Лимонова Е. М., Архіпова К. С. Транснаціональні корпорації: основні етапи розвитку та регулювання їхньої діяльності в умовах глобалізації. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2014. № 1 (16). С. 93-101.

32. Лимонова Е. М. Інвестиційна діяльність ТНК в Україні: проблеми і перспективи. *Економічний вісник*, 2013. №3. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2013/3/EV20133_067-072.pdf

33. Левківський В. М. Транснаціональний характер діяльності ТНК: світовий досвід та українські реалії. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2014. № 3.

34. Мадяр Р. О., Кшнір Р. Б. Транснаціоналізація українського бізнесу в глобальній економіці. *Інвестиції: практика та досвід*. № 11. 2017. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2017/7.pdf

35. Матросова І. Ю. Виявлення особливостей правового регулювання діяльності транснаціональних компаній (ТНК). *Молодий вчений*. №5 (32). 2016. С. 428-432.

36. Мащенко С. О., Алієв Р. А. Проблеми та перспективи діяльності ТНК на території України. URL: <https://doi.org/10.30838/P.ES.2224.290818.45.222>

37. Мізюк С. Г., Білик А. В. Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. №29. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/29_2020ua/21.pdf

38. Міжнародні корпорації в світовій економіці. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/MEO/16.htm>

39. Міжнародна економіка [текст] : навч. посіб. / За ред. Г. Е. Гронтковської / Г. Е. Гронтковська, О. І. Ряба, А. М. Венцурик, О. І. Красновська. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 384 с.
40. Михайлишин Л. І. Транснаціоналізація світової економіки: інноваційний аспект: монографія / Л. І. Михайлишин. Вінниця: ДонНУ, 2016. 314 с.
41. Молчанова Еллана Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України. 2012. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09718.pdf>
42. Науменко Н. С., Збожна Д. М. Міжнародні ТНК: механізм функціонування та вплив на сучасний інвестиційний ринок. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 31 (70). № 1, 2020. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_1/4.pdf
43. Націоналізація, або Як відшкодовують збитки Україні. USM.2022. №4. URL: <https://ua.usm.media/nacjonalizacziya-abo-yak-vidshkodovuyut-zbytku-ukrayini/>
44. Погрібний Д. І. Особливості правового забезпечення діяльності транснаціональних корпорацій. *Право та інновації*. 2015. № 1 (9). С. 75-79.
45. Поліщук О. В. Проблеми функціонування транснаціональних корпорацій на території України. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/5907/6657>
46. Пенська І. О. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 3 (80). С. 114–124.
47. Перелигіна О. В. Недоліки та загрози діяльності транснаціональних корпорацій. *Національний університет «Львівська політехніка»*. URL: <https://www.sworld.com.ua/index.php/economy-411/world-economy-and-international-economic-relations-411/10781-411-0110>

48. Погрібний Д. І. ТНК як суб'єкти інноваційного розвитку в світовій економіці. *Право та інноваційне суспільство*. № 1 (2). 2014. URL: <https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/Pogribnyu.pdf>

49. Прохорова М. Е. Особливості та тенденції розвитку процесів транснаціоналізації в XXI столітті. *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право)*. 2015. № 2. С. 88-98.

50. Прямі інвестиції в Україну: «рекордні за останні роки» чи «низькі»? Економічна правда. 2021. 30 листопада. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/11/30/680215/>

51. Пюро О. М. Транснаціональні корпорації та їхня роль у процесі розвитку світової економіки. О. М. Пюро, М. І. Корнецька. URL: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/67778.doc.htm

52. Редькова О. З. Основні загрози транснаціоналізації економічній безпеці національної машинобудівної галузі. *Мукачівський державний університет*. 2016. №3. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/3_ukr/14.pdf]

53. Результати Третього щомісячного опитування керівників підприємств «Український бізнес в умовах війни». *Вінницька торгово-промислова палата*. URL: <https://cci.vn.ua/rezultaty-tretogo-shhomisyachnogo-opytuvannya-kerivnykiv-pidpryyemstv-ukrayinskyj-biznes-v-umovah-vijny/>

54. Рокоча В. Транснаціональні корпорації : навчальний посібник / В. Рокоча, О. Плотніков, В. Новицький та ін. К.: Таксон, 2001. 304 с.

55. Руденко Л. В. Взаємовідносини «Національна держава - багатонаціональна компанія»: гармонізація інтересів. *Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання* : праця Всеукраїнської наукової конференції студентів та молодих учених. Донецьк: ДонНУ, 2000. Ч.3. С. 267 -270 .

56. Салатюк Н. М. Економічні наслідки та проблеми функціонування ТНК в Україні в умовах глобалізації світової економіки. *Глобальні та*

національні проблеми економіки. 2017. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/7.pdf>

57. Самофалов В. Глобальний виклик транснаціональних корпорацій. *Економіка*. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/globalniy_viklik_transnatsionalnih_korporatsiy.html

58. Світова економіка: підручник/ За редакцією А. П. Голікова, О. А. Довгаль. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 349 с.

59. Скавронська І. В., Мадараш О. В. Місце і роль ТНК у розвитку національних економік. *Молодий вчений*. 2016. №4. С. 197-200.

60. Сорока І. Б. Транснаціональні корпорації та їхня роль у процесі активізації міжнародної інтеграції. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 9 с.35-41.

61. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. Київ : КНЕУ, 2001. 538 с.

62. Степанець С. І. Основні наслідки діяльності транснаціональних корпорацій в умовах інтернаціоналізації та глобалізації світової економіки. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/525/509>

63. Терехов Є. М., Прокопенко О. В. Вплив транснаціональних корпорацій на розвиток національних економічних систем. *Вісник Сумського державного університету: Сер. «Економіка»*. 2010. № 1. С. 103-113.

64. Ткаченко Д. О. Вплив транснаціональних корпорацій на розвиток внутрішнього ринку України. : автореф. Дис. На здобуття наук. ступеня канд. Екон. наук : 08.00.03. Київ, 2020. 23 с.

65. Транснаціоналізація і конкурентний розвиток національних економік: теорія і практика країн, що розвиваються [Електронний ресурс] : монографія Л. В. Руденко-Сударєва, О. М. Мозговий, В. В. Токарь та ін.; за наук. ред. д.е.н., проф. Л.В. Руденко-Сударєвої. Вид. 2-ге і доп. К.: КНЕУ, 2015.270 с.

66. Транснаціональні компанії: правове регулювання і колективні договори. *Профспілкові вісті*. №22 (1176). URL: <http://www.psv.org.ua/arts/suspilstvo/view-492.html>
67. Транснаціональні корпорації/ І. О. Давидова, К. Ю. Величко, О. І. Печенка. Харків: Видавництво «Форт», 2018. 175с.
68. Транснаціональні корпорації: навчальний посібник / В. Рокоча та ін. Київ : Таксон, 2001. 304 с.
69. ТОП-10 рейтинг глобальних компаній світу: THE LIST 2020 GLOBAL 2000. URL: <https://financeworld.com.ua/top-10-rejting-globalnix-kompanij-svitu-the-list-2020-global-2000/>
70. Транснаціональні корпорації та Україна. *Geograf*. URL: <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/266-tnk-and-ukraine>
71. Форс-мажор в договорах під час війни в Україні. *DLF*. 2022. №4. URL: <https://dlf.ua/ua/fors-mazhor-v-dogovorah-pid-chas-vijni-v-ukrayini/>
72. Хмарська І. А., Кучерява К. Я., Клімова І. О. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. №42. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1621/1558>
73. Хоменко І. Б. Особливості впливу транснаціональних корпорацій на конкурентне середовище в економіці. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 2. С.163-166.
74. Хоменко І. Б. Транснаціоналізація як чинник нерівності вихідних умов конкуренції на ринку. *Вісник КНТЕУ*. 2006. № 6. С. 23-28.
75. Чернова О. В., Пазиніч О. В. Транснаціональні корпорації в міжнародній економічній системі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 12. С. 24-26.
76. Чумак Н. В. Проблемні аспекти діяльності транснаціональних корпорацій в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. №1.

77. Шабаліна Л. Аналіз впливу транснаціональних корпорацій на економіку України. *Схід*. 2015. № 3 (117). С. 59-63.

78. Шацька З. Я. Глобальні підприємства: досвід функціонування та перспективи розвитку. *Науковий журнал «Virtus»*. №5. 2016. 11 с. URL: <http://conference-ukraine.com.ua/index.php?id=virtus>

79. Шацька З. Я., Костіна Н. С. Транснаціональні корпорації агропромислового сектору: сучасний стан та перспективи розвитку. *Формування ринкових відносин*. 2022. № 10.

80. Щербак О. В. Діяльність ТНК в Україні та їх вплив на економічний розвиток країни. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. №4 (51). URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3461/>

81. Шкурат І. В. Транснаціональні корпорації у процесах глобалізації та їхній вплив на національні уряди: організаційно-правовий механізм. *Право та державне управління*. 2020 р., № 1 том 1. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/tom_1/4.pdf

82. Юнацький М. О. огляд фінансових і нефінансових чинників впливу діяльності ТНК на економіку. URL: http://elibrary.donnuet.edu.ua/492/1/%D0%AE%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%20%D1%96%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF.pdf

83. 200 найбільших компаній. Рейтинги – Forbes Україна. URL: <http://forbts.ua/ratings/>

84. Forbes. 100 найбільших приватних компаній України. URL: <https://forbes.ua/ratings/100-naybilshikh-privatnikh-kompaniy-ukraini-2021-12102021-2580>

85. 2022 Fortune 500 Company List Compilations & Insights/ URL: <https://businessyield.com/ru/terms/fortune-500-company-list-2021/>

86. Fortune Global [Електронний ресурс]. URL: <http://fortune.com/global500/>, <http://fortune.com/global500/2014/>

ДОДАТКИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

IV МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТИ,
НАУКИ ТА БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»
7 ЖОВТНЯ 2022 РОКУ

КИЇВ 2022

УДК [001+339.15]-0.44.27(100)(06)

М 34

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради факультету управління та бізнес-дизайну Київського національного університету технологій та дизайну (протокол № 4 від 22 вересня 2022 р.)

М34 Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації»: тези доповідей, 7 жовтня 2022 р. Київ: КНУТД, 2022. 128 с.

ISBN 978-617-7506-84-2

У збірнику тез доповідей наведено матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації».

Матеріали публікуються в авторській редакції.

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей відповідальність несуть автори.

УДК [001+339.15]-0.44.27(100)(06)

ISBN 978-617-7506-84-2

© Київський національний
університет технологій та
дизайну, 2022

УДК 658 (075.8)

З. Шацька, Н. Костіна

shatskaya@ukr.net

Київський національний університет технологій та дизайну, Київ

НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Повномасштабна війна в Україні, що розпочалася з 24 лютого 2022 р., завдала потужного руйнівного впливу не тільки на інфраструктуру країни, а й на можливість ведення бізнесу. За даними досліджень Європейської бізнес асоціації [1] на початку війни лише 17% вітчизняних підприємств працювало у повному обсязі, «30% підприємств організувало діяльність в онлайн режимі» [3] або перемістило виробництво у відносно безпечні західні та центральні регіони країни. Станом на вересень 2022 р. вже 47% вітчизняних підприємств відновило роботу у повному обсязі. Однак, «50% підприємств працюють з певними обмеженнями або частково. Серед таких підприємств 37% обмежили географію присутності в регіоні, 17% працюють онлайн, а 16% були змушені закрити частину офісів, торгових точок чи відділень». До війни видобувна промисловість, металургія та агропромисловий сектор були ключовими сферами економіки України, але зараз ці сфери в результаті війни зазнали найбільших втрат.

Сфера освіти також сильно постраждала під час війни в Україні. За даними Міністерства освіти і науки України [4], з часу повномасштабного вторгнення найбільше постраждали університети Харківської області, де один заклад зруйновано, а 19 – пошкоджено. Пошкоджень або руйнувань зазнали шість вишів Донецької області, чотири Запорізької, по три Чернігівської та Миколаївської областей. Загалом, за даними міністра освіти Сергія Шкарлета [8], на сьогоднішній 2551 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів (з них 43 заклади вищої освіти), 291 заклад зруйновано повністю (з них 5 закладів вищої освіти). 33 університети тимчасово переміщені до більш безпечних місць, зокрема, Маріупольський державний університет та Національний університет «Чернігівська політехніка», які відновили свою діяльність на базі іншого закладу.

Пошук ефективних шляхів швидкого відновлення економіки країни в період війни та післявоєнний період є важливою науковою та практичною проблемою, яка буде вирішуватися науковцями та практиками не один рік поспіль. Тому що для України, як наголошується: «Працююча економіка є так само важлива, як і боєздатні та вмотивовані Збройні сили, адже це робочі місця і доходи українських сімей, які створюють попит на товари та послуги і допомагають ЗСУ та вимушеним переселенцям. Працюючий бізнес – це податки для фінансування

армії, виплати зарплат лікарям, рятувальникам, працівникам поліції, а також виплати пенсій та соціальних гарантій» [2].

Післявоєнне відновлення закладів вищої освіти які постали перед новими викликами, загострює потребу в їх фінансуванні, особливо для тих закладів, що частково або повністю зруйновані. Саме тому, держава та вся українська спільнота ініціюють не лише відновлення освітньої інфраструктури України, а й створення надсучасних закладів, які забезпечать гідні умови для здобуття вищої освіти на рівні міжнародних стандартів. Для цього Урядом за ініціативи Президента України Володимира Зеленського засновано національний бренд «UNITED 24». Метою створення якого є об'єднання зусиль міжнародних партнерів, донорів, благодійників щодо підтримки України в захисті її незалежності, територіальної цілісності та суверенітету, а також у повноцінному відновленні економіки [5]. В рамках програми «UNITED 24» для відновлення сфери освіти відкрито окремий рахунок Міністерству освіти і науки України для надходження коштів для задоволення потреб освіти і науки (постанова Кабінету Міністрів України від 13.05.2022 р. № 586).

Необхідність післявоєнної відбудови підприємств, що функціонують в різних галузях економіки країни та пошук шляхів відновлення їх діяльності зумовлює необхідність трансформації діяльності вітчизняних підприємств до нових умов, адаптації до впливу дестабілізуючих чинників, зміни парадигми управління підприємством в умовах війни та післявоєнного відновлення. В таких складних умовах відновлення виробничої діяльності, ремонт основних засобів та інфраструктури підприємств потребує значних витрат ресурсів, в першу чергу фінансових, що дуже складно здійснити окремим підприємствам самостійно. Одним з можливих напрямів післявоєнного відновлення бізнесу та освіти стане інтеграція з іншими суб'єктами ринку з формуванням інтегрованих суб'єктів у формі підприємницьких структур.

Під підприємницькою структурою розуміють «добровільну інтеграцію самостійно функціонуючих суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм у єдину цілісну складну відкриту систему, що функціонує у глобалізованому середовищі з метою розробки та комерціалізації інноваційної продукції, що підвищує ефективність діяльності та прискорює розвиток суб'єктів господарювання, що утворюють

підприємницьку структуру» [6]. Підприємницька структура формується в результаті об'єднання підприємств різних сфер діяльності в межах виробничого ланцюга. Підприємства агропромислового сектору України є одними з найсильніше постраждалих в умовах війни, а їх продукція є найбільш необхідною для забезпечення продовольчої безпеки країни. Прискорення післявоєнного відновлення підприємств агропромислової сфери можливе шляхом інтеграції підприємств агропромислового сектору та інших секторів економіки та формування підприємницьких структур в межах агропродовольчого ланцюга.

Під агропродовольчим ланцюгом розуміється система взаємозв'язків, яка утворюється між підприємствами, що займаються вирощуванням, переробкою та продажем сільськогосподарської продукції та іншими підприємствами, залученими у процес сільськогосподарського виробництва, які об'єднуються в підприємницьку структуру, для створення доданої вартості сільськогосподарської продукції та забезпечення продовольчої безпеки країни. Організаційна структура підприємницьких структур аграрної сфери складається з материнської та дочірніх компаній. В якості дочірніх компаній в підприємницьку структуру агропромислового сектору можуть об'єднуватися підприємства, що займаються сільськогосподарською діяльністю, а саме: вирощуванням (вигодівлею або садівництвом), переробкою, зберіганням та продажем сільськогосподарської продукції. До підприємств, що займаються вирощуванням і можуть інтегруватися в підприємницьку структуру в агропромисловому секторі, відносяться підприємства з: вирощування сільськогосподарської продукції (агрофірми, насіннєві заводи); відгодівлі худоби (тваринницькі ферми; молочні ферми; свиноферми та комплекси); відгодівлі птиці (птахофабрики); агрохімічні лабораторії; заводи з виробництва мікродобрив.

До підприємств, що займаються переробкою і можуть інтегруватися в підприємницьку структуру в агропромисловому секторі, відносяться підприємства зі: зберігання зерна (зерносклади, елеватори, борошномельні комплекси); цукрові заводи; круп'яні заводи; заводи з виробництва кормів; м'ясопереробні заводи; хлібобулочні заводи; біогазові комплекси.

До підприємств, що займаються продажем сільськогосподарської продукції і можуть інтегруватися в підприємницьку структуру в агропромисловому секторі, відносяться логістичні центри; митні склади; річкові термінали; судноплавні компанії; торгові компанії.

Агропродовольчий ланцюг утворюється на базі діючого сільськогосподарського підприємства, шляхом об'єднання малих та середніх сільськогосподарських виробників та інших промислових підприємств, що беруть участь у виробництві сільськогосподарської продукції на різних етапах її життєвого циклу сільськогосподарської продукції, формуючи підприємницьку структуру. До підприємницьких

структур агропромислового сектору можуть також приєднуватися заклади освіти. Сучасні університети, переходячи до концепції підприємницького університету, сприяють забезпеченню післявоєнного відновлення України. Завдяки активізації інтеграційних процесів підприємницькі університети вводячи до підприємницьких структур агропромислової сфери створюють синергетичні ефекти за рахунок пошуку нових знань та координації зусиль освіти, науки та бізнесу в інтересах післявоєнного відновлення держави та суспільства в цілому. Наприклад, в структурі агрохолдингу «Vitagro» функціонує власний корпоративний університет. Для забезпечення безперервності навчання агрохолдинг «AgroGeneration» започаткував освітній проєкт спільно із Харківським національним економічним університетом імені Семена Кузнеця. Метою проєкту є надання можливості випускникам шкіл області, що мешкають у сільській місцевості, отримати вищу освіту у одному із найкращих закладів вищої освіти України. Агрохолдинг «Agro Region» започаткував соціальний освітній проєкт «TractorEAST» – школа для учасників АТО, який надає можливість отримати нову професію за програмою «АгроШКОЛА» та в подальшому працювати в агрохолдингу.

Список літератури

1. Головна задача – вистояти. Що турбує бізнес в Україні під час війни. РБК. 2022. 26 вересня. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/glavnaya-zadacha-vystoyat-bespekoiit-biznes-1655831867.html>
2. Виговський І. Як працюють різні галузі та компанії в умовах війни. *Цензор*. 2022. 13 квітня. URL: <https://censor.net/ua/r3333557> (дата звернення 26.09.2022).
3. Самаєва Ю. Як працює тил. *Дзеркало тижня*. 2022. 31 березня. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/jak-pratsjuje-til.html> (дата звернення 26.09.2022).
4. У Гарварді обговорили, що можуть зробити науковці у час війни Росії проти України. *Сучасність*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/harvardskyy-universytet-ukrayina-viyna/31947424.html>
5. Указ Президента України від 17.05.2022 р. № 344/2022 «Про невідкладні заходи щодо об'єднання зусиль для підтримки України».
6. Шацька З. Методи формування підприємницьких структур, як інтегрованих суб'єктів глобальної економіки. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації»: тези доповідей, 8 жовтня 2021 р. Київ: КНУТД, 2021. 128 с. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/18876>.
7. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2022. 1436 p.

УДК 347.191

ШАЦЬКА З. Я., КОСТИНА Н. С.

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Предметом дослідження є теоретичні та методичні основи діяльності міжнародних транснаціональних корпорацій агропромислового сектору.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану та визначення перспектив розвитку міжнародних транснаціональних корпорацій агропромислового сектору.

Методи дослідження. При написанні статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження економічних явищ і процесів щодо організації діяльності ТНК, методи системного аналізу та узагальнення наукових досліджень.

Результати роботи. Визначено, що в результаті активізації процесу світової глобалізації відбулося укрупнення та інтеграція підприємств з формуванням транснаціональних корпорацій. Досліджено, що на сьогоднішній день на міжнародних ринках функціонує понад 82 000 ТНК та понад 810 000 філій в різних секторах світової економіки. Детально проаналізовано діяльність світових ТНК, що працюють в сфері сільського господарства за період 2018-2021 р.р. З'ясовано, що їх чисельність становить тільки 3% від загальної чисельності світових ТНК. Визначено, що з 500 найбільших ТНК, що потрапили до рейтингу журналу «Fortune» за період 2018-2021 р.р. лише 15 ТНК працюють в сфері світового сільського господарства, але їх внесок у розвиток світової економіки є не менш визначальним. Узагальнено особливості діяльності ТНК в сфері світового сільського господарства у порівнянні з ТНК інших сфер господарювання.

Галузь застосування результатів. Агропромисловий сектор, економіка підприємства, менеджмент, управління підприємством.

Висновки. Транснаціональні корпорації є провідними суб'єктами світового ринку, що працюють в різних секторах світової економіки. Особливе місце в структурі світового ринку займають транснаціональні корпорації, що працюють в сфері сільського господарства. Не зважаючи на те, що їх чисельність становить лише 3% з загальної чисельності світових ТНК, їх внесок у світову економіку є визначальним, спрямованим на недопущення настання голоду та забезпечення продовольством країн світу.

Ключові слова: міжнародний ринок, транснаціональна корпорація (ТНК), ТНК в сфері сільського господарства, ефективність діяльності ТНК.

ШАЦКАЯ З. Я., КОСТИНА Н. С.

ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫЕ КОРПОРАЦИИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО СЕКТОРА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Предметом исследования являются теоретические и методические основы деятельности международных транснациональных корпораций агропромышленного сектора.

Целью исследования является анализ современного состояния и определение перспектив развития международных транснациональных корпораций агропромышленного сектора.

Методы исследования. При написании статьи использованы общенаучные и специальные методы исследования экономических явлений и процессов организации деятельности ТНК, методы системного анализа и обобщения научных исследований.

Результаты работы. Определено, что в результате активизации процесса мировой глобализации произошло укрупнение и интеграция предприятий с формированием транснациональных корпораций. Подробно проанализирована деятельность мировых ТНК, работающих в сфере сельского хозяйства за период 2018-2021 г.г. Выяснено, что их численность составляет

всего 3% от общей численности мировых ТНК. Определено, что из 500 крупнейших ТНК, попавших в рейтинг журнала «Fortune» за период 2018-2021 г.г. только 15 ТНК работают в сфере мирового сельского хозяйства, но их вклад в развитие мировой экономики является не менее определяющим. Обобщены особенности деятельности ТНК в сфере мирового сельского хозяйства по сравнению с ТНК других сфер хозяйствования.

Область применения результатов. *Агропромышленный сектор, экономика предприятия, менеджмент, управление предприятием.*

Выводы. *Транснациональные корпорации являются ведущими субъектами мирового рынка, работающими в разных секторах мировой экономики. Особое место в структуре мирового рынка занимают транснациональные корпорации, работающие в сфере сельского хозяйства. Несмотря на то, что их численность составляет лишь 3% от общей численности мировых ТНК, их вклад в мировую экономику является определяющим, направленным на недопущение наступления голода и обеспечения продовольствием стран мира.*

Ключевые слова: *международный рынок, транснациональная корпорация (ТНК), ТНК в сфере сельского хозяйства, эффективность ТНК.*

SHATSKAYA Z., KOSTINA N.

TRANSNATIONAL CORPORATIONS OF THE AGRICULTURAL SECTOR: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

The subject of the study is the theoretical and methodological basis of the activities of international transnational corporations in the agro-industrial sector.

The purpose of the study is to analyze the current state and determine the prospects for the development of international transnational corporations in the agro-industrial sector.

Research methods. When writing the article, general scientific and special methods of research of economic phenomena and processes related to the

organization of TNC activities, methods of system analysis and generalization of scientific research were used.

Work results. *It was determined that as a result of the intensification of the process of world globalization, consolidation and integration of enterprises took place with the formation of transnational corporations. It was studied that today more than 82,000 TNCs and more than 810,000 branches in various sectors of the world economy operate on international markets. The activities of global TNCs working in the field of agriculture for the period 2018-2021 have been analyzed in detail. It was found that their number is only 3% of the total number of global TNCs. It was determined that of the 500 largest TNCs ranked by Fortune magazine for the period 2018-2021, only 15 TNCs work in the field of world agriculture, but their contribution to the development of the world economy is no less decisive. The peculiarities of the activities of TNCs in the field of global agriculture compared to TNCs in other areas of economy are summarized.*

Field of application of results. *Agro-industrial sector, enterprise economy, management, enterprise management,*

Conclusions. *Transnational corporations are the leading subjects of the world market, operating in various sectors of the world economy. A special place in the structure of the world market is occupied by transnational corporations working in the field of agriculture. Despite the fact that their number is only 3% of the total number of global TNCs, their contribution to the world economy is decisive, aimed at preventing the onset of hunger and providing food for the countries of the world.*

Key words: *international market, transnational corporation (TNC), TNC in the field of agriculture, efficiency of TNC activity.*

Постановка проблеми. Активізація процесу світової глобалізації зумовила необхідність укрупнення та інтеграції підприємств з формуванням транснаціональних корпорацій (ТНК), як більш потужних структур на міжнародному ринку. На сьогоднішній день на міжнародних ринках функціонує понад 82 000 ТНК та понад 810 000 філій [8], які здійснюють

діяльність в різних секторах міжнародного ринку. Ефективність діяльності ТНК перетворила їх на основний структурний елемент економіки більшості країн світу.

Особливе місце в структурі світової економіки займають ТНК, що працюють в сфері сільського господарства. Хоча їх чисельність становить лише 3% від загальної чисельності світових ТНК, однак їх внесок у розвиток світової економіки є не менш визначальним. Вирішення проблем функціонування ТНК, що працюють в сфері сільського господарства є особливо актуальним в сучасних умовах.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню особливостей діяльності ТНК присвячено праці таких вітчизняних науковців, як: Качур А.В., Клименко Я.В., Квачук Я.О., Пенська І.О., Поліщук О.В., Цимбал В.В. та багато інших. Однак, більшість досліджень вирішує загальні проблеми функціонування ТНК в сучасних умовах. Однак, дослідження особливостей діяльності ТНК, що працюють в сфері сільського господарства присвячена недостатня увага.

Виклад основного матеріалу. Домінуючим суб'єктом світової економіки ХХІ століття є транснаціональні корпорації. Транснаціональними корпораціями (ТНК) вважаються суб'єкти господарювання, що здійснюють підприємницьку діяльність за межами однієї країни. На сьогоднішній день відсутнє одне загальноприйняте формулювання терміну «транснаціональна корпорація». Найбільш авторитетними вважаються трактування терміну «транснаціональна корпорація» Організацією Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕКД) і Комісією ООН з Торгівлі і Розвитку (ЮНКТАД). За визначенням ОЕКД «транснаціональні корпорації звичайно включають компанії приватної, державної чи змішаної форм власності, які знаходяться в різних країнах. При цьому одна чи більше з цих компаній може здійснювати значний вплив на діяльність інших, особливо в сфері обміну знаннями й ресурсами» [6]. Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) зазначає, що «транснаціональні корпорації – це підприємства, до яких входить

материнське підприємство і його закордонні філіали, при цьому ТНК можуть як набувати статусу корпорації, так і не мати його» [8].

За даними журналу «Fortune» [7], який щорічно оприлюднює світовий рейтинг «Fortune Global 500», в світі налічується 500 найпотужніших транснаціональних корпорацій. В список входять як державні торгові фірми, так і приватні підприємства. Вперше публікацію щорічного списку «Fortune 500» здійснив редактор журналу «Fortune» Едгар П. Сміт ще у 1955 році. До рейтингу «Fortune» включаються тільки ті світові корпорації, діяльність яких відповідає таким вимогам:

1. Обсяг продажу продукції корпорації за рік становить не менше 1 млрд. дол. США.
2. Вартість акції корпорації становить не менше 5 дол. США за одиницю.
3. Акції корпорації повинні бути доступними для інвесторів з США.
4. Враховуються показники доходу, чистого прибутку, вартості активів корпорації за останні 12 місяців [3].

Сумарна виручка 500 компаній, досліджених журналом «Fortune» у 2021 році становила 33,3 трлн. дол. США, а їх сукупний прибуток склав 2,1 трлн. дол. США. Включені в рейтинг компанії з різних країн порівнюються за виручкою, отриманою за фінансовий рік, що завершився 31 березня 2020 року або раніше, так що рейтинг майже не відображає зниження або зростання виручки компаній під час кризи, спричиненою пандемією COVID-19 по всьому світу. Особливістю рейтингу 2021 року стало очевидне переважання у ньому китайських компаній (три з п'ятірки лідерів рейтингу).

У 2022 році сумарна виручка 500 компаній з рейтингу «Fortune 500» становила близько 37,8 трлн. дол. США, що на 19,2% перевищує показник 2021 року. Це найбільше зростання в історії рейтингу. Такий сукупний дохід перевищує третину від загального обсягу світового ВВП і дорівнює сумі ВВП Китаю та США. Однак, у 2022 році поріг для входу компанії до рейтингу (мінімальний прибуток від продажів) зріс з 24 до 28,6 млрд. доларів. Сукупний

чистий прибуток усіх компаній, що увійшли до рейтингу у 2022 році склав 3,1 трлн. дол. США із зростанням на 88%. Це найбільший приріст із 2004 року [2].

До рейтингу «Fortune 500» входять міжнародні корпорації, що працюють в різних сферах. Однак, на початку заснування рейтингу корпорації виробничої, видобувної та енергетичної сфер не входили до початкового списку «Fortune 500». Окремо публікувався список «Fortune 50» з 50 найбільших комерційних банків, комунальних підприємств, компаній зі страхування життя, торговців і транспортних корпорацій. Однак у 1994 році журнал «Fortune» розширив масштаб дослідження і включив до рейтингу підприємства сфери послуг, які почали активно розвиватися [5].

На сьогоднішній день 60% ТНК працює в сфері світової промисловості, 37% ТНК – у сфері послуг, і лише 3% ТНК працює в сферах видобування та сільського господарства. З 500 найбільших ТНК, що потрапили до рейтингу журналу «Fortune» у 2019 році лише 15 ТНК (3%) працюють в сфері сільського господарства (табл. 1).

Таблиця 1

Найпотужніші ТНК, що працюють в сфері сільського господарства
у 2018-2019 р.р.

Назва компанії	Місце в рейтингу 2018	Місце в рейтингу 2019	Дохід, млрд. дол США
Archer Daniel Midlands	54	49	65
Merck	69	76	47
Nationwide	74	73	44
Tyson Foods	79	80	42
TIAA/CREF	81	79	40
John Deere	84	87	39
Int'l FCStone	100	112	33
CHS	105	97	32
Land O'Lakes	232	212	14
Corteva Agriscience	234	-	14
AGCO	350	335	9
Mosaic	356	325	9
Tractor Supply	380	388	8
The Andersons	390	-	8
Seaboard	444	455	7

Джерело: складено автором за даними [7]

У 2021 році кількість ТНК, що працюють в сфері сільського господарства залишилася на рівні 3% (табл. 2).

Таблиця 2

Найпотужніші ТНК, що працюють в сфері сільського господарства
у 2020-21 р.р.

Назва компанії	Місце в рейтингу 2021	Місце в рейтингу 2020	Дохід, млрд. дол США
Archer Daniel Midlands	38	51	71
Merck	71	65	51
Tyson Foods	81	73	47
Nationwide	80	76	47
John Deere	84	88	44
TIAA/CREF	90	78	40
CHS	98	103	38
Land O'Lakes	232	219	16
Corteva Agriscience	237	214	16
Tractor Supply	294	291	13
The Andersons	295	366	13
Mosaic	305	346	12
AGCO	344	351	11
Seaboard	382	406	9
Zoetis	440	431	8

Джерело: складено автором за даними [4].

Узагальнюючи дані табл. 1 та 2 можемо дослідити темп зміни місця в рейтингу ТНК, що працюють в сфері сільського господарства (табл. 3).

Таблиця 3

Темп зміни місця в рейтингу ТНК, що працюють в сфері сільського господарства за 2018-2021 р.р.

Назва компанії	Місце в рейтингу				Темп змін, 2021/2018
	2018	2019	2020	2021	
Archer Daniel Midlands	54	49	51	38	+16
Merck	69	76	65	71	-2
Nationwide	74	73	76	80	-6
Tyson Foods	79	80	73	81	-2
TIAA/CREF	81	79	78	90	-9
John Deere	84	87	88	84	0
Int'l FCStone	100	112	-	-	-100
CHS	105	97	103	98	+7
Land O'Lakes	232	212	219	232	0

Corteva Agriscience	234	-	214	237	-3
AGCO	350	335	351	344	+6
Mosaic	356	325	346	305	+51
Tractor Supply	380	388	291	294	+86
The Andersons	390	-	366	295	+95
Seaboard	444	455	406	382	+62
Zoetis	-	-	431	440	+60

Джерело: складено автором за даними [3].

Значно підвищили місце в рейтингу вісім ТНК, серед яких: «The Andersons» (+95 п.), «Tractor Supply» (+86 п.), «Seaboard» (+62 п.), «Zoetis» (+60 п.), «Mosaic» (+51 п.), «Archer Daniel Midlands» (+16 п.), «CHS» (+7 п.), «AGCO» (+6 п.). Значно втратили місце в рейтингу п'ять ТНК, серед яких: «TIAA/CREF» (-9 п.), «Nationwide» (-6 п.), «Corteva Agriscience» (-3 п.), «Merck» (-2 п.), «Tyson Foods» (-2 п.). Компанія «John Deere» не змінила місце в рейтингу, посівши 84 позицію. Компанія «Int'l FCStone» випала з рейтингу 500 ТНК.

Узагальнюючи дані табл. 1 та 2 можемо дослідити також темп зміни рівня доходів ТНК, що працюють в сфері сільського господарства (табл. 4).

Таблиця 4

Темп зміни рівня доходів ТНК, що працюють в сфері сільського господарства за 2018-2021 р.р.

Назва компанії	Дохід, млрд. дол. США		Темп змін, 2021/2018	
	2018	2021	абсол. значення	%
Archer Daniel Midlands	65	71	+6	9,2
Merck	47	51	+4	8,5
Nationwide	44	47	+3	6,8
Tyson Foods	42	47	+5	11,9
TIAA/CREF	40	40	0	0
John Deere	39	44	+5	12,8
Int'l FCStone	33	34	+1	3,0
CHS	32	38	+6	18,3
Land O'Lakes	14	16	+2	14,3
Corteva Agriscience	14	16	+2	14,3
AGCO	9	11	+2	22,2
Mosaic	9	12	+2	22,2
Tractor Supply	8	13	+5	62,5
The Andersons	8	13	+5	62,5
Seaboard	7	9	+2	28,5

Zoetis	6	8	+2	33,3
Разом	417	470	+53	12,7

Джерело: складено автором за даними [3].

Сумарний дохід провідних ТНК, що працюють у сфері сільського господарства 2018 році становив 417 млрд. дол. США. У 2021 році сумарний дохід провідних ТНК, що працюють у сфері сільського зріс на 12,7% сягнувши 470 млрд. дол. США. За період 2018-2021 р.р корпорації «Tractor Supply» та «The Andersons» отримали найбільший ріст доходів від реалізації сільськогосподарської продукції, підвищивши його за аналізований період на 62,5%. Найменший ріст доходів від реалізації сільськогосподарської продукції отримала корпорація «Int'l FCStone» підвищивши його за аналізований період на 3,0%, а доходи корпорації «TIAA/CREF» за аналізований період не змінилися.

Діяльність ТНК в сфері світового сільського господарства має наступні особливості у порівнянні з ТНК інших сфер господарювання, а саме:

1. Лише 3% ТНК працюють в сфері сільського господарства. Крім того, «більшість ТНК, пов'язаних із сільським господарством, здійснюють діяльність і в суміжних з ним галузях, що обумовлює відсутність чітких відмінностей між суто сільськогосподарськими і не сільськогосподарськими ТНК» [1].

2. На світовому сільськогосподарському ринку домінують ТНК промислово розвинених країн: США, Китай, Франція.

3. За даними рейтингу ЮНКТАД [8] із 25 ТНК, що працюють в сфері сільськогосподарського виробництва 13 ТНК працюють в промислово розвинених країнах і 12 в країнах, що розвиваються.

4. Ринки багатьох найбільш популярних аграрних культур (пшениця, кава, кукурудза, банани) майже повністю належать транснаціональним компаніям. Три світових ТНК, а саме: «Cargill», «Archer» «Daniels і Bunge» контролюють майже 90% світової торгівлі зерном. Корпорації «DuPont» і «Monsanto» домінують на світовому ринку насіння. «На одинадцять

світових ТНК приходить близько половини світових продажів насіння, з яких приблизно четверта частина приходяться на продаж генетично модифікованого насіння» [9].

5. Ринки виробництва та продажу агрохімікатів, як речовин, що використовуються у сільському господарстві для підвищення родючості ґрунтів, урожайності сільськогосподарських культур і поліпшення якості рослинницької продукції контролюються шістьма потужними світовими ТНК, серед яких: «Syngenta», «Bayer», «Monsanto», «BASF», «Dow» и «DuPont». «Ці корпорації разом контролюють 85 % річного обороту ринку пестицидів, що оцінюється у 30 мільярдів доларів США» [9].

Висновки. Транснаціональні корпорації є провідними суб'єктами світового ринку, що працюють в різних секторах світової економіки. Особливе місце в структурі світового ринку займають транснаціональні корпорації, що працюють в сфері сільського господарства. Не зважаючи на те, що їх чисельність становить лише 3% з загальної чисельності світових ТНК, їх внесок у світову економіку є визначальним, спрямованим на недопущення настання голоду та забезпечення продовольством країн світу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Корпоратизація аграрного сектора економіки України : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук Шубравської О.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2020. 205 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/329.pdf>

2. Оновлений рейтинг Fortune Global 500: шалений підйом Xiaomi та майже лідерство Apple : веб-сайт. *Maximum*. URL: https://maximum.fm/onovlenij-rejting-fortune-global-500-shalenij-pidjom-xiaomi-ta-majzhe-liderstvo-apple_n195688 (дата звернення: 12.10.22).

3. Шацька З.Я. Глобально інтегровані підприємницькі структури: досвід функціонування та перспективи розвитку. *Електронний фаховий*

науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку». 2019. Вип. 37. URL: DOI: 10.32702/2307-2105-2019.10.45

4. Ag Companies Listed In The Fortune 500. Cropproducer : веб-сайт. 2021. URL: <https://cropproducer.com/ag-companies-listed-in-the-fortune-500/> (дата звернення: 12.10.22).

5. «Fortune 500»: визначення, методи та фактори рейтингу : веб-сайт.. URL: <https://businessyield.com/uk/terms/fortune-500> (дата звернення: 12.10.22).

6. Organisation for Economic Cooperation and Development: веб-сайт. URL: unic.org.ua (дата звернення: 12.10.22).

7. Companies With Ag Operations In The Fortune 500, Those Which Should Be : веб-сайт. 2020. URL: <https://cropproducer.com/companies-with-ag-operations-in-the-fortune-500-those-which-should-be/> (дата звернення: 12.10.22).

8. United Nations Conference on Trade and Development : веб-сайт. URL: www.un.org (дата звернення: 16.10.22).

9. Pros and cons of TNC participation in food production : веб-сайт.. URL: <https://www.coolgeography.co.uk/A-level/AQA/Year%2012/Food%20supply/TNCs/TNCs.htm> (дата звернення: 12.10.22).

References:

1. Shubravska O. V. (2020). *Korporatyzatsiia ahrarynoho sektora ekonomiky Ukrainy : kolektyvna monohrafiia* [Corporatization of the agricultural sector of the economy of Ukraine: a collective monograph], National Academy of Sciences of Ukraine, State University of Economics and predicted National Academy of Sciences of Ukraine". Kiev, Ukraine.

2. Fortune Global 500 Updated: Xiaomi's Wild Rise and Apple's Near-Leadership (2021). *Maximum*. Available at: https://maximum.fm/onovlenij-rejting-fortune-global-500-shalenij-pidjom-xiaomi-ta-majzhe-liderstvo-apple_n195688 (Accessed 12 October 2022).

3. Shatska Z. Ya. (2019). Globally integrated business structures: operational experience and development prospects. *Electronic professional scientific and practical magazine "Infrastructure of the market"*. Vol. 37. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.10.45 (Accessed 12 October 2022).
4. Ag Companies Listed In The Fortune 500. Cropproducer (2021). Available at: <https://cropproducer.com/ag-companies-listed-in-the-fortune-500/> (Accessed 12 October 2022).
5. "Fortune 500": definitions, methods and ranking factors (2021): Available at: <https://businessyield.com/uk/terms/fortune-500> (Accessed 12 October 2022).
6. Organisation for Economic Cooperation and Development: Available at: unic.org.ua (Accessed 12 October 2022).
7. Companies With Ag Operations In The Fortune 500, Those Which Should Be. 2020. Available at: <https://cropproducer.com/companies-with-ag-operations-in-the-fortune-500-those-which-should-be/> (Accessed 12 October 2022).
8. United Nations Conference on Trade and Development. Available at: www.un.org (Accessed 12 October 2022).
9. Pros and cons of TNC participation in food production. Available at: <https://www.coolgeography.co.uk/A-level/AQA/Year%2012/Food%20supply/TNCs/TNCs.htm> (Accessed 12 October 2022).

Дані про автора

Шацька Зорина Ярославівна,

доцент кафедри смарт-економіки,

Київський національний університет технологій та дизайну,

к.е.н., доцент

вул. Немировича-Данченка, 2, м. Київ, 01011, Україна

e-mail: shatskaya@ukr.net

Данные об авторе**Шацкая Зорина Ярославовна,**

доцент кафедры смарт-экономики,

Киевский национальный университет технологий и дизайна,

к.э.н., доцент

ул. Немировича-Данченко, 2, г. Киев, 01011, Украина

e-mail: shatskaya@ukr.net**Data about the author****Zorina Shatskaya**

Associate Professor of the Department of Smart-economics,

Kyiv National University of Technologies and Design,

Ph.D. in Economics, Associate Professor

2, Nemyrovycha-Danchenka, St., Kyiv, 01011, Ukraine

e-mail: shatskaya@ukr.net**Дані про автора****Костіна Наталія Анатоліївна,**

магістр кафедри смарт-економіки,

Київський національний університет технологій та дизайну,

вул. Немировича-Данченка, 2, м. Київ, 01011, Україна

e-mail: shatskaya@ukr.net**Данные об авторе****Костина Наталия Анатоліевна,**

магистр кафедры смарт-экономики,

Киевский национальный университет технологий и дизайна,

ул. Немировича-Данченко, 2, г. Киев, 01011, Украина

e-mail: shatskaya@ukr.net**Data about the author****Natalia Kostina,**

master of the Department of Smart-economics,

Kyiv National University of Technologies and Design,

2, Nemyrovycha-Danchenka, St., Kyiv, 01011, Ukraine

e-mail: shatskaya@ukr.net